

บทที่ 4

สภาพการจัดการศึกษาและหนังสือเรียนกลุ่มสร้าง เสริมประสบการณ์ชีวิต ตั้งแต่ พ.ศ.2458 ถึง 2534

การจัดการศึกษาและหนังสือเรียนกลุ่มสร้าง เสริมประสบการณ์ชีวิตในช่วง พ.ศ.
2458-2534 ผู้วิจัยได้ศึกษาและแบ่งช่วงเวลาออกเป็น 3 ช่วงดังนี้

1. สภาพการจัดการศึกษาและหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง ภูมิศาสตร์ ธรรมจริยา ตั้งแต่หลักสูตร พ.ศ.2458 ถึง หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2498
2. สภาพการจัดการศึกษาและหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2503
3. สภาพการจัดการศึกษาและหนังสือเรียนกลุ่มสร้าง เสริมประสบการณ์ชีวิตตามหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2521

สภาพการจัดการศึกษา และหนังสือเรียนสังคมศึกษา ตั้งแต่หลักสูตร พ.ศ.2458 ถึงหลักสูตร
ประถม พ.ศ.2498

สภาพทั่วไปของสังคมไทยตั้งแต่หลักสูตร พ.ศ.2458-หลักสูตรประถมศึกษา 2498

ในช่วง พ.ศ.2458 นี้ สภาพสังคมยังคงเกี่ยวเนื่องมาจากสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวคือหลังจากที่ประเทศไทยเปิดรับเอาวัฒนธรรมมาจากต่างชาติแล้ว สภาพของสังคมไทยโดยเฉพาะในพระนครหลวงได้ปรับปรุงให้ทันสมัยขึ้น เช่นมีการตัดถนน มีการค้าขายกับต่างชาติ ให้เสรีภาพในการนับถือศาสนา (วุฒิชัย มูลศิลป์, 2525) และการเปลี่ยนแปลงในระบบสังคมไทยที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งคือการเลิกทาส ในระหว่างที่ทรงดำเนิน การปลดปล่อยทาสอยู่นั้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการจัดการศึกษาควบคู่กันไป ทั้งนี้เพื่อให้ลูกทาสที่เป็นไทจะ ได้มีความรู้ ความสามารถนำเอาไปประกอบอาชีพเลี้ยงตนเองต่อไปภาย ภายภาคหน้า สภาพสังคมในช่วงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ ถึงแม้ว่าพระองค์

จะทรงประกาศเลิกทาส และมีกลุ่มบุคคลบางกลุ่มที่เสียประโยชน์จะไม่พอใจกับการประกาศเลิกทาสนี้ (ภารดี มหาพันธ์, 2527) แต่ก็ไม่มีเหตุการณ์รุนแรงเกิดขึ้น เนื่องจากพระองค์ทรงมีการวางแผนไว้อย่างเป็นขั้นตอน โดยในปี พ.ศ. 2417 ที่เสด็จขึ้นครองราชสมบัติแล้วได้ทรงให้มีประกาศให้สำรวจจดทะเบียน และแยกประเภทของทาสไว้โดยกำหนดว่า

...ตั้งแต่นี้สืบต่อไปให้เจ้าเขียนนายเงินผู้มีทาส...ตรวจตราดูลูกทาสของตัว
ซึ่งเกิดนเร็นเขียนว่ามันเกิดปีมะโรงสัมฤทธิ์ศก ปีมเสงเอกศกเป็นต้นไป
ชายก็คน หญิงก็คน ชื่ออะไร อายุเท่าไร ให้สลักหลังกรมธรรม์ไว้เป็นแผน...
ช่วยไถ่ผู้คนเข้าทาสชายหญิงมาเป็นทาสก็ให้ตรวจดูอายุอีลูกทาสซึ่งช่วยไถ่มาใหม่ว่ามี
ลูกทาสเกิดนปีมะโรงหรือไม่ ถ้ามี...ก็ให้เอาเกอ กำนัน พร้อมกันกับตัวทาสสลัก
หลังสารกรมธรรม์ไว้เป็นแผนก ส่วนอายุอีลูกทาสซึ่งติดมาว่าอายุอีมีชื่อไหนอายุได้
เท่านั้น จงทุกราย... (อ้างอิงใน วิชัย เสวะมาศย์, 2509)

วิธีดังกล่าวนี้เป็นการเตรียมการขั้นต้นและต่อมาได้มีประกาศ "พระราชบัญญัติ
พิทักษ์ เชียรอายุลูกทาสลูกไทย" (วุฒิชัย มูลศิลป์, 2525) พระราชบัญญัติฉบับนี้แสดงให้เห็นถึง
ความพยายามอันที่จะปลดปล่อยทาสอย่างมีขั้นตอน และเป็นวิธีการหลีกเลี่ยงมิให้ผู้ที่เป็นนาย
รู้สึกว่าคุณคนได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงครั้งนี้มากเกินไป

นอกจากจะทรงประกาศเลิกทาสแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ยังได้เปลี่ยนสถานะของไพร่ให้เป็นคนสามัญ

ไพร่คือประชากรส่วนใหญของประเทศ มีหน้าที่ให้แรงงาน ส่วย หรือเงินแก่บ้าน
เมือง เป็นการตอบแทนที่บ้านเมืองให้ความคุ้มครอง การให้แรงงานไพร่มีระยะเวลาตามที่
กำหนด เรียกว่า "การเข้าเดือน" ซึ่งในแต่ละสมัยมีระยะเวลาที่ไม่เท่ากัน เช่น สมัยอยุธยา
ในเวลาหนึ่งปีไพร่จะต้องเข้าเวร 6 เดือน โดยอาจจะเข้ามารับใช้แรงงาน 6 เดือน แล้ว
ปลดวางอีก 6 เดือนก็ได้ หรือจะเข้าเดือนนอกเดือนก็ได้ ตามลักษณะของงานแต่ละกรม ครั้ง
ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดให้ลดเหลือเพียง 4 เดือน คือ เข้าเดือน
ออก 2 เดือน ใน 1 ปี ครั้งในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงลดเวลาการ
เข้าเดือนอีกเหลือปีละ 3 เดือน และจะเป็นเช่นนี้จนถึงต้นรัชกาลที่ 5 (เสถียร ลายลักษณ์ และ
คณะ, 2478)

ความเปลี่ยนแปลงของระบบไพร่ เกิดขึ้นอย่างมีขั้นตอน เริ่มจากปี พ.ศ.2425 ไทยมีการตราพระราชบัญญัติทหารออกมาหลายฉบับ มีลักษณะเป็นทหาร "สมัคร" เสียก่อน (ขจร สุขพานิช, 2519) เช่น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนคะเด็ต (Cadet:นายร้อย) ทหารหน้าขึ้นที่ข้างวังสราญรมย์ ต่อมาจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทหารหน้ารับแลกไพร่หลวงและบุตรหมู่ไม่ว่าหมู่ใดกระทรวงใด เข้ามาเป็นทหารในกรมทหารหน้านี้ด้วย โดยระบุว่าเมื่อไพร่เหล่านั้นเข้ารับราชการกรม 5 ปี จะพ้นจากหน้าที่ประจำการ จากการประกาศรับสมัครทหารในปี พ.ศ.2425 นั้น ขจร สุขพานิช (2519) ได้กล่าวว่าเป็นกรรมวิธีเริ่มแรกของการแปลงไพร่มาเป็นพลเมือง

ครั้นใน พ.ศ.2448 ได้มีประกาศใช้ "พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร รศ.124" เป็นการเปลี่ยนแปลงระบบทหารจาก "สมัคร" มาเป็น "เกณฑ์" โดยกำหนดให้ไพร่ที่มีอายุ 18-20 ปี ต้องเข้ารับการศึกษาเลือกเป็นทหารทุกคนในแต่ละปี คนที่ได้รับการคัดเลือกจะต้องเข้ารับราชการเป็นทหารในกองประจำการ มีกำหนดเวลา 2 ปี จึงปลดเป็นกองหนุน แล้วไม่ต้องเสียเงินค่าราชการใด ๆ อีกต่อไปจนตลอดชีวิต ส่วนคนที่ไม่รับการคัดเลือก จะเสียเงินให้ราชการแทนหรือรอไว้สำหรับการคัดเลือกในปีต่อไปก็ได้ (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, รศ.120) ฉะนั้น จึงถือได้ว่าเป็นปีที่มีความสำคัญมากเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงไพร่ให้เป็นคนสามัญ อย่างไรก็ตามพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหารนี้ก็ไม่ได้ประกาศใช้พร้อมกันหมดทั้งประเทศ แต่จะค่อยขยายไปเรื่อย ๆ จนถึง พ.ศ.2459 จึงประกาศบังคับได้อย่างทั่วถึง (ขจร สุขพานิช, 2519) และในปี พ.ศ.2468 จึงมีการขยายอายุทหารเกณฑ์จาก 18 ปี เป็น 20 ปี

ดังนั้นไพร่ทั้งหลาย จึงกลายเป็นอิสระ สามารถเลือกที่พำนักและอาชีพได้ตามใจชอบ สามารถรับจ้างในครทำงานก็ได้ การปลดปล่อยแรงงานทั้งไพร่และทาสให้เป็นอิสระทำให้ราษฎรทั้งหลายสามารถเพิ่มผลผลิตได้ตามความต้องการของตลาดการค้าระหว่างประเทศ

ถึงแม้ว่าการปฏิรูปประเทศตามแบบสมัยใหม่จะต้องประสบกับปัญหาและอุปสรรคนานัปการ แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงหาทางผ่อนปรนแก้ไขไปได้ สภาพสังคมในช่วงรัชกาลที่ 5 จึงถือได้ว่าเป็นสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากไม่ว่าจะเป็นการเลิกระบบทาสไพร่ หรือทรงวางพื้นฐานโครงสร้างทางการเมืองตามแบบสมัยใหม่เพื่อเป็นพื้นฐานในสมัยต่อ ๆ มา โดยแบ่งโครงสร้างทางการเมืองออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ นิติบัญญัติ บริหาร และตุลาการ

จากการที่รัชกาลที่ 5 ทรงวางรากฐานของการปกครองนี้เอง เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์ ก็ทรงสืบทอดเจตนารมณ์ในการที่จะปรับปรุงประเทศไทยไปสู่ความทันสมัยตามแบบตะวันตกแต่ในระยะเวลาเวลานั้นเกิดปัญหาและอุปสรรคหลายอย่าง มีหน้าซ้ำยังก่อให้เกิดเงื่อนไขทางการเมือง และ เศรษฐกิจที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 อีกด้วย

ปัญหาและอุปสรรคที่กล่าวคือ การปฏิรูปการเมืองการปกครองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นเพียงการปฏิรูประบบการบริหารราชการแผ่นดินให้สอดคล้องกับแบบอย่างของชนชาติตะวันตก แต่ไม่ได้มีการปรับปรุงโครงสร้างอำนาจซึ่งเป็นของพระมหากษัตริย์ให้เป็นของบางชนชาวไทยแต่ประการใด ดังนั้นความต้องการที่จะมีรัฐธรรมนูญเป็นหลักในการปกครองประเทศ และการมีระบอบรัฐสภาซึ่งเป็นสถาบันทางการเมืองที่เกิดขึ้นจากหลักการที่อำนาจอธิปไตยเป็นของบางชนชาวไทย ซึ่งยังมีอยู่ในความคิดของผู้นำทางด้านสติปัญญาในสังคมไทยมาโดยตลอด จนเกิดมีผู้เป็นต้นคิดในการก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยการนำของ ร.ศ. เทริยคุณศรีจันทร์ และ ร.ศ. จรูญ ชตะเมษ พร้อมทั้งคณะ (ณรงค์ พวงพิศ, 2531) หรือเรียกว่า "คณะพรรค รศ.130" มีวัตถุประสงค์ที่จะ "เปลี่ยนแปลงการปกครองระบอบกษัตริย์เหนือกฎหมาย (Absolute Monarchy) เป็นประชาธิปไตย (Democracy) แต่คณะพรรค รศ.130 ทว่าการไม่สำเร็จ ถูกจับกุมเสียก่อน การก่อการครั้งนี้เป็นผลสะท้อนให้เห็นถึงความไม่พอใจ ในระบอบการปกครองแบบเก่า ซึ่งแม้จะได้รับการปฏิรูปมาแล้วในสมัยรัชกาลที่ 5 แต่ก็ยังไม่ได้เป็นไปตามแบบแผนที่ตะวันตกได้ยึดถือปฏิบัติกันอยู่

การเกิดกบฏ รศ.130 นี้ น่าจะเป็นสิ่งกระตุ้นให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงริเริ่มปฏิรูปการปกครองไปสู่ระบอบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง แต่ก็มีได้มีอะไรที่แปลกใหม่ไปจากเดิม (ณรงค์ พวงพิศ, 2531) เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริว่าการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยไม่เหมาะสมกับประเทศไทยในขณะนั้น ประชาชนชาวไทยยังไม่พร้อมที่จะปกครองตนเอง และประชาชนยังไม่มีความรู้ความเข้าใจและความสามารถพอที่จะปกครองตนเอง ถ้าได้รับสิทธิในการปกครองตนเองไป อาจจะเข้าไปในทางที่ผิดได้ ดังพระราชหัตถเลขาของพระองค์ถึง เจ้าพระยาอมรรตคณิศรว่า

... ฉันมีความวิตกและไม่สบายใจเป็นอย่างยิ่ง เพราะความรู้สึกว่าเมืองเรากำลังเดินเร็วเต็มที่ ยังมีทันจะเดินแข่งก็จะวิ่งเสียแล้ว ทั้ง "โปลิติค" ก็เป็นคำที่ได้ยิน

หนาหูขึ้นทุกวัน คนไทยโดยมากที่พูดถึงโปลิติคันั้นฉันไม่เชื่อว่าเข้าอกเข้าใจทางเหนือ
ทางใต้อะไรกันนัก... (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, รศ.131)

นอกจากนั้นพระองค์ยังทรงบันทึกไว้ในจดหมายเหตุรายวันเมื่อคราวเสด็จประพาส
หัวเมืองตะวันตกในเดือนมกราคม พ.ศ.2456 ว่า "... จะไม่มีผู้ใดสามารถเข้าใจลักษณะ
การปกครองทางประชาธิปไตยเลย ถึงในบางกอกเองก็จะมีผู้เข้าใจด้วยปากมากกว่าเข้าใจด้วย
ใจจริง..." (อ้างถึงในชัยอนันต์ สมุททนิก, ม.ป.ป.)

จากเหตุการณ์ดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่าสภาพสังคมในสมัยพระบาทสมเด็จพระ
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มิได้สงบสุขเท่าใด เพราะมีความกดดันในเรื่องการเปลี่ยนแปลงการ
ปกครอง และในช่วงสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงครองราชย์อยู่นี้ได้เกิด
สงครามโลกครั้งที่ 1 ที่ยุโรปเมื่อต้นเดือน สิงหาคม พ.ศ.2457 (ค.ศ.1914) ระหว่างฝ่าย
สัมพันธมิตร คืออังกฤษ ฝรั่งเศสและรัสเซีย กับฝ่ายมหาอำนาจกลางคือ เยอรมันนี และ
ออสเตรเลีย-ฮังการี ในช่วงแรกไทยประกาศตัวเป็นกลาง แต่สุดท้ายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ
เกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพิจารณาสถานการณ์อย่างรอบคอบแล้ว จึงมีประกาศกระแสพระบรมราช
โองการว่าด้วยการประกาศสงครามต่อเยอรมันและออสเตรีย ฮังการี โดยทรงอ้างว่าการที่
เยอรมันปฏิบัติการรบโดยเข้าเรือดำน้ำโจมตีเรือข้าศึกอย่างไม่มีขอบเขตนั้น เป็นการละเมิด
กฎหมายระหว่างประเทศและขาดความเมตตาต่อมนุษย์ จึงเป็นหน้าที่ของชาวไทย ที่จะต้องร่วม
มือกับประเทศต่าง ๆ ในการรักษาความชอบธรรม (เพ็ญศรี ศุภ, 2525)

จากการที่เกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 นี้เองทำให้สภาพบ้านเมืองเกิดความเสียหาย
และ เศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก ส่งผลให้สภาพสังคมไทยในช่วงพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
ไม่ค่อยสงบสุขเท่าที่ควร ทั้งในเรื่องการเมืองการปกครองและสภาพสังคม

หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระ
ปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงเสด็จขึ้นครองราชย์ต่อจากรัชกาลที่ 6 ในปี พ.ศ.2468 สภาพสังคมใน
สมัยรัชกาลที่ 7 นี้ ยังได้รับผลกระทบจากสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมาก โดย
เฉพาะความตื่นตัวทางการเมืองของผู้ที่ได้รับการศึกษาทั้งในประเทศและต่างประเทศ ซึ่งต้องการ
มีส่วนร่วมในการบริหารบ้านเมือง กระแสธารความคิดที่จะรวมกำลังกันเปลี่ยนแปลงการปกครอง
ซึ่งเริ่มขึ้นตั้งแต่ต้นรัชกาลที่ 6 ได้ทวีความรุนแรงขึ้นในตอนปลายรัชกาลที่ 6 และต้นรัชกาลที่ 7
นี้เอง

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักดีว่า ความรู้สึกของกลุ่มคนรุ่น
 ใหม่นี้มีต่อสถาบันกษัตริย์ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม และวันเวลาของการปกครองที่มีผู้นำมีอำนาจ
 สิทธิขาดแต่เพียงผู้เดียวกำลังจะจบสิ้นลงแล้ว (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2468) หลังจากที่
 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวครองราชย์ได้ 7 ปี บุคคลกลุ่มหนึ่งซึ่งประกอบด้วยทหาร
 และพลเรือนนามของ "คณะราษฎร" ได้ทำการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อวันที่ 24
 มิถุนายน 2475 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยอมรับเป็นพระมหากษัตริย์อยู่ได้
 รัฐธรรมนูญตามข้อเสนอของคณะราษฎร เพราะทรงเห็นแก่ความสงบสุขของประชาราษฎร์ ไม่
 ยอยากให้เสียเลือดเนื้อกันเอง (วิลาสวงศ์ พงศะบุตร, 2525)

แต่อย่างไรก็ดี การดำรงพระราชอำนาจและพระราชฐานะพระมหากษัตริย์ภาย
 ใต้รัฐธรรมนูญพระองค์แรกในประวัติศาสตร์ไทยนับว่าเป็นสภาวะการณ์ที่ยากลำบาก จนทำให้
 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จไปรักษาพระเนตรที่ประเทศอังกฤษ พร้อมด้วย
 สมเด็จพระราชินี ทั้งนี้เพื่อผ่อนคลายความตึงเครียดทางการเมือง ดังที่ทรงมีพระราชปรารภว่า
 "...ถ้าข้าพเจ้ายังอยู่ในกรุง พวกก็จะตกเป็นเป้าหมายให้กลุ่มบุคคลที่ไม่พอใจรัฐบาลใช้ความ
 พยายามที่จะติดต่อกับข้าพเจ้าแอบอ้างพระปรมาภิไธย...ถ้าข้าพเจ้าเดินทางออกไปเป็นการ
 ชั่วคราว อาจจะทำให้สถานการณ์ดีขึ้น ..." (สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
 1934) หลังจากที่ทรงประทับอยู่อังกฤษไม่นานก็ทรงประกาศสละราชสมบัติ เมื่อวันที่ 2 มีนาคม
 2477 ตามกฎรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2475 เรื่องการสืบราชสันตติวงศ์ และ
 สกานาพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอานันทมหิดลเป็นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สืบราชสันตติวงศ์
 ต่อไปตั้งแต่วันที่ 2 มีนาคม 2477 โดยที่พระองค์ยังทรงพระเยาว์อยู่ มีพระชนมายุเพียง 9
 พรรษา และกำลังทรงศึกษาอยู่ ณ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ สภาผู้แทนราษฎรจึงลงมติเห็นชอบ
 ให้ตั้งพลเอกพระวรวงศ์เธอกรมหมื่นอนุวัตินจาตุรนต์ นาวาตรีพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าอาทิตย์
 ทิพอาภา ร.น. และ เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) เป็นคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์
 (วิลาสวงศ์ พงศะบุตร, 2525) และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลเสด็จนิวัตสู่
 พระนครเมื่อเดือนธันวาคม 2488 เพื่อทรงเป็นองค์ประมุขของประเทศไทย

ครั้นเสด็จกลับสู่พระนครแล้ว สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลได้ทรงปฏิบัติ
 ภารกิจเยี่ยมราษฎร และปฏิบัติภารกิจ เฝ้าพระทัยส่ต่อกิจการบ้านเมืองเป็นอย่างดี และ
 ได้ทรงพระราชทานรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย เมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม 2487 แต่ที่ทรง

ครองราชย์ได้ไม่นานก็เสด็จสวรรคต เมื่อ 9 มิถุนายน 2489 (สรราช แสงวิเชียร และ
วิมลพรรณ ปิตรีวัชชัย, 2517) หลังจากนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช จึง
เสด็จขึ้นครองราชย์สมบัติจนตราบเท่าทุกวันนี้

จากเหตุการณ์ดังกล่าวข้างต้น จะเห็นว่าสภาพสังคมกรุงรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่ต้น
รัชกาลที่ 6 จนถึงปลายรัชกาลที่ 8 สภาพสังคมเกิดความระส่ำระสาย เนื่องจากการรับเอาแนว
ความคิดที่จะ เปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราช มาเป็นระบบประชาธิปไตย
นอกจากนี้ยังเกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 และ 2 ส่งผลให้สภาพเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก สภาพสังคม
ในช่วงปลายรัชกาลที่ 5 ถึง ปลายรัชกาลที่ 8 มีผลต่อสภาพการจัดการศึกษาเป็นอย่างมาก ดังจะ
ได้กล่าวต่อไป

สภาพการจัดการศึกษาของไทย ตั้งแต่หลังสุตร พ.ศ. 2458-หลังสุตรประณมศึกษา 2498

ภายหลังการสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นครองราชย์ และพระองค์ทรง เป็นกษัตริย์พระองค์แรกของไทยที่ได้รับ
การศึกษาโดยตรงจากประเทศอังกฤษ และทรงมีประสบการณ์ในต่างประเทศถึง 10 ปี จึงทำให้
พระองค์เห็นความสำคัญที่จะ จัดการศึกษาให้กับปวงชน เนื่องจากสภาพสังคมช่วงนี้ เป็นช่วงการเลิก
ทาสและไพร่ นอกจากนี้พระองค์ยังทรงให้จัดการศึกษาแก่พวกลูกทาสที่เป็นไทแล้ว เพื่อเป็นเครื่อง
มีอณาการประกอบอาชีพต่อไป ดังนั้น การจัดการศึกษานานช่วงนี้ซึ่งใช้หลังสุตรหลวง พ.ศ. 2456
จึงมีจุดมุ่งหมายเพื่อ เน้นวิชาอาชีพเพื่อนำความรู้ไปประกอบอาชีพอื่นที่ไม่ใช่มุ่งรับราชการอย่างเดียว
หลังจากใช้หลังสุตร พ.ศ. 2456 แล้ว ในปี 2464 จึงได้มีประกาศประมวลศึกษา ภาค 2 หลังสุตร
สามัญ พ.ศ. 2464 เนื่องจากในปี พ.ศ. 2464 นี้ได้มีพระราชบัญญัติประณมศึกษาขึ้นทำให้การศึกษามี
ระบบแบบแผนขึ้น และ เพื่อเป็นการแก้ค่านิยมเรื่องการเข้ารับราชการเป็นเสมียน จุดมุ่งหมายของ
หลังสุตรจึง เน้นเพื่อให้ผู้เรียนจบออกไปประกอบอาชีพอื่น ๆ ที่ไม่ใช่งานรับราชการ หลังสุตรฉบับ
พ.ศ. 2464 นี้ ถูกใช้เรื่อยมาจนถึงช่วง 2475 ซึ่งเป็นของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ผู้ที่ได้
รับการศึกษาจากต่างประเทศต้องการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองของไทย โดยแนวความคิดนี้
เริ่มมีมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่แนวคิดนี้ เริ่มรุนแรงขึ้นในสมัย
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวและ สมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว แม้พระบาทสมเด็จพระ

พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวยังไม่พระราชทานระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยให้เนื่องจากพระองค์ทรงแลเห็นแล้วว่าประชาชนยังไม่เข้าใจในระบบการปกครองแบบนี้ จึงเริ่มให้มีการเรียนเรื่องประชาธิปไตย การเลือกตั้ง เพื่อเป็นการเตรียมประชาชน จึงทำให้มีหลักสูตรฉบับ พ.ศ. 2480 ขึ้น โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อทำให้ประชาชนทราบถึงหน้าที่ของตนเองตามระบอบรัฐธรรมนูญ

หลังเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484 ทำให้ประเทศไทยได้รับผลกระทบกระเทือนด้วยเช่น เนื่องจากกองทหารญี่ปุ่นได้เข้ามาอาศัยอยู่ในอาคารการศึกษาหลายแห่ง ทั้งในกรุงเทพมหานครและต่างจังหวัด เช่น กองทหารญี่ปุ่นได้พักอยู่ที่ตึกสามหลังของโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา ถนนพญาไท และตึกคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในกรุงเทพมหานคร โรงเรียนในบางจังหวัดก็มีทหารญี่ปุ่นเข้าอาศัยอยู่เช่นเดียวกัน จึงต้องมีการอพยพย้ายนักเรียนออกไปเรียน ณ โรงเรียนอื่น เช่น โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา ได้อพยพไปอยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดอื่น ๆ เครื่องเขียน เช่น สมุด ดินสอ ก็ค่อย ๆ ขาดแคลนเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ

ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติลง หม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช ซึ่งได้เป็นนายกรัฐมนตรีได้แถลงนโยบายของรัฐบาลที่ท่านเป็นหัวหน้าต่อสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 17 กันยายน พ.ศ. 2488 และมีข้อความเกี่ยวกับการศึกษาดังต่อไปนี้ "ในการศึกษา นอกจากจะพยายามแก้ไขในส่วนที่กระทบกระเทือนจากสงครามให้สู่สภาพปกติโดยเร็วแล้ว จะพยายามปรับปรุงคุณภาพของการศึกษาทั่วไปให้ดีขึ้น และจะพึงเล็งเห็นถึงศีลธรรมและอนามัยของนักเรียนเป็นสำคัญ ทั้งนี้โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะให้ได้พลเมืองดีเหมาะสมกับชาติที่รักสงบ" (กระทรวงศึกษาธิการ, 2525) ดังนั้น ในปี 2491 จึงมีหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2491 ขึ้นมาโดยมีจุดมุ่งหมาย เพื่อมุ่งหวังให้ประชาชนรู้หน้าที่ของตนเอง ที่จะปฏิบัติต่อสังคม และในปี พ.ศ. 2498 ก็ได้มีการประกาศใช้หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2498 แต่ใช้ได้เพียง 5 เดือน ก็ยกเลิกและนำหลักสูตรฉบับ พ.ศ. 2491 มาใช้แทน ซึ่งในเรื่องรายละเอียดในแต่ละหลักสูตรแต่ละฉบับมีดังต่อไปนี้

1. หลักสูตรหลวง หลักสูตรสามัญศึกษา พ.ศ. 2456

ในปี พ.ศ. 2456 กระทรวงธรรมการประกาศโครงการศึกษาใหม่ และเพื่อให้เป็นไปตามโครงการศึกษา พ.ศ. 2456 นี้ กระทรวงธรรมการจึงได้ออกหลักสูตรสามัญศึกษาลับใหม่เรียกว่า หลักสูตรหลวง โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อแก้ความนิยมในการเป็นเสมียนกับมุ่งให้ราษฎรเห็นความสำคัญ และมีความรู้ความสามารถในวิชาสามัญจนนำไปประกอบอาชีพานท้องถิ่น

ได้ (พรเพ็ญ ปทุมศิริ เอกสารอัดสำเนา, ม.ป.ป.) ในทุกระดับบังคับให้นักเรียนวิชาสามัญศึกษาติดต่อกับสามัญศึกษาก่อนที่จะจบระดับใดระดับหนึ่งแบ่งการศึกษาออกเป็น 3 ระดับ คือ ประถมศึกษา มัธยมศึกษา (แบ่งออกเป็นมัธยมตอนต้น มัธยมตอนกลาง และมัธยมตอนปลาย) และอุดมศึกษา โดยแยกเป็นหลักสูตรชายหญิง

ชั้นประถมศึกษา คือ ชั้นมูลศึกษาเดิม ๖½ เวลา 5 ปี สำหรับชายคือเรียนวิชาสามัญ 3 ปี และวิชาสามัญ 2 ปี ส่วนหญิงใช้เวลาเรียนเพียง 3 ปี (แต่ถ้าต้องการต่อระดับมัธยมศึกษาให้เรียนเพียง 3 ปี)

ความมุ่งหมาย

หลักสูตรหลวง พ.ศ. 2456 ก็เช่นเดียวกับหลักสูตรสามัญ ฉบับ พ.ศ. 2454 คือมีแต่ความมุ่งหมายเฉพาะวิชา และความมุ่งหมายนั้นก็ตรงกันกับความมุ่งหมายเดิมเป็นส่วนใหญ่ ผิดกันที่ว่า หลักสูตรหลวงมีวิชาลูกเสือเพิ่มเข้ามาในทุกระดับของหลักสูตรฝ่ายชาย ด้วยเหตุฉะนั้นจึงมีความมุ่งหมายเฉพาะวิชาลูกเสือที่เพิ่มขึ้นจากหลักสูตรสามัญ พ.ศ. 2454 อีกข้อหนึ่งคือ เพื่อให้เกิดฝีมือและมีความรู้ในกิจธุระสามัญซึ่งทุกคนควรรู้สำหรับไว้ช่วยเหลือตนเองได้เมื่อถึงคราวคับขัน

สรุปได้ว่าหลักสูตรหลวง พ.ศ. 2456 มีความมุ่งหมายเฉพาะวิชาในระดับประถมชายหญิง มัธยมศึกษาเฉพาะตอนต้นกับตอนกลางของชาย และมัธยมตอนต้นกับตอนปลายของหญิงยังคงความมุ่งหมายเดิม เหมือนหลักสูตรสามัญ พ.ศ. 2454 แต่หลักสูตรหลวงนี้เพิ่มวิชาลูกเสือเข้ามาเพื่อมุ่งฝึกหัดให้นักเรียนชายทุกคนในทุกระดับชั้นมีความรู้และความสามารถรักษาตนให้ปลอดภัยจากอันตรายทั้งปวงได้เมื่อคราวคับขัน ส่วนหลักสูตรในระดับมัธยมปลายไม่กำหนดความมุ่งหมายเฉพาะหมวดวิชาไว้เลย

เนื้อหาวิชาและอัตราเวลาเรียน

เนื่องจากหลักสูตรหลวงฉบับนี้กำหนดการศึกษาภาคบังคับของชายและหญิงไม่เท่ากันคือชายต้องเรียน 5 ปี หญิงเรียน 3 ปี และมีรายละเอียดในด้านเนื้อหาวิชาและอัตราเวลาเรียนของชายและหญิงในทุกระดับแตกต่างกันอีก เช่น หลักสูตรระดับมัธยมศึกษาของชายจะแบ่งเป็น 3 ตอน คือ ตอนต้น 3 ปี ตอนกลาง 3 ปี และตอนปลาย 2 ปี รวม 8 ปี ส่วน

หลักสูตรของหญิงจะแบ่ง เป็นมัธยมตอนต้น 3 ปี และตอนปลาย 3 ปี รวม 6 ปี

ในทุกระดับชั้นเรียนวิชาสามัญ ได้แก่ วิชาจรรยา ภาษาไทย เลข
ความรู้เรื่องเมืองไทย การรักษาคำ วาดเขียน ลูกเสือ สอนวิชาสามัญ หรือวิชาหาเลี้ยงชีพ
ได้แก่ หัตถกรรม กลีกรกรรม พาณิชยกรรม สำหรับวิชาจรรยานั้นบรรจุอยู่ในทุกระดับชั้น ยกเว้น
ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย (มัธยมสูง เดิม) ที่ยังคงไม่มีวิชาจรรยาบรรจุอยู่เช่นเดิม

อัตราเวลาเรียนกำหนดให้หลักสูตรชายประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงปีที่ 5
เรียนวิชาจรรยาสัปดาห์ละ 1 ชั่วโมงเท่ากันหมด ส่วนหลักสูตรหญิงประถมศึกษาปีที่ 1 เรียน
สัปดาห์ละ 1 ชั่วโมง แต่ปีที่ 2 และปีที่ 3 เรียนสัปดาห์ละ 1.30 ชั่วโมง และชั้นมัธยมศึกษา
ตอนต้น (ประถมศึกษาเดิม) ทั้งหลักสูตรชายและหญิง ปีที่ 1 ถึงปีที่ 3 นั้นเรียนสัปดาห์ละ 1
ชั่วโมงเท่ากันหมด

กระบวนการเรียนการสอน

เมื่อหลักสูตรมีการเปลี่ยนแปลงโดยเพิ่มขึ้นปีที่ 4 และปีที่ 5 ใน
หลักสูตรประถมศึกษาชายแล้ว การเรียนการสอนในโรงเรียนประถมศึกษาก็ต้องเปลี่ยนแปลงให้
คล้อยตามไปด้วย คือต้องจัดให้มีการสอนวิชาหาเลี้ยงชีพในโรงเรียนประถมเพิ่มขึ้น แต่ก็ไม่มีการ
บังคับให้โรงเรียนประถมเปิดตั้งแต่ปีที่ 1 ถึงปีที่ 5 คือ บางโรงเรียนอาจจะสอนแต่ปีที่ 3 และ
บางโรงเรียนอาจมีเฉพาะปีที่ 4กับปีที่ 5 ก็ได้ ทั้งนี้เพื่อมิให้เป็นภาระสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายในการ
เปลี่ยนแปลงครั้งนี้ นอกจากนี้ยังมีสิ่งสมควรสังเกตที่เป็นข้อยกเว้นในการสอนวิชาหาเลี้ยงชีพของ
หลักสูตรฉบับนี้ คือ ถ้าตำบลใดมีการสอนวิชาเหล่านี้ก่อนที่บ้าน คือเด็กได้เรียนจากบิดามารดา
แล้วในตำบลนั้นก็ไม่ต้องมีการสอนวิชาหาเลี้ยงชีพในโรงเรียน และเจ้าพนักงานก็จะออกข้อสอบ
ไว้เป็นพิเศษ สิ่งนี้นับว่าเป็นการสนองนโยบายของการจัดการศึกษาตามโครงการศึกษาในระยะนี้
อย่างดียิ่งที่ช่วยให้นักเรียนเห็นความสำคัญของวิชาชีพของบิดามารดา ทำให้ไม่รังเกียจและ
ละทิ้งอาชีพเดิมเหมือนกับปัญหาที่เกิดขึ้นแม้ในปัจจุบัน และอีกประการหนึ่งที่น่าจะสำคัญก็คือ ำให้
เห็นความสำคัญของบิดามารดาในฐานะที่เป็นครูผู้ประสาทความรู้ด้วย นับเป็นการใช้วิทยากรท้องถิ่น
ให้ได้อย่างดีประโยชน์อย่างยิ่ง

กระบวนการสอนการเรียนที่นำเสนออีกอย่างหนึ่งที่กำหนดไว้ในหลักสูตร
ฉบับนี้ก็คือ มีการปล่อยให้เด็กเรียน เรียนได้ตามความสามารถของตน ซึ่งถือได้ว่าเป็นวิธีการสอนที่

ดีแบบหนึ่ง และทันสมัยมาก (กระทรวงธรรมการ, 2456)

การประเมินผล

ระเบียบเกี่ยวกับการสอบไล่หลักสูตรหลวงก็ได้มีกล่าวไว้ด้วย ทำให้
ง่ายต่อการที่จะทราบว่าการประเมินผลในช่วงระยะเวลานี้เป็นไปอย่างไร จากคำอธิบายสำหรับ
การใช้หลักสูตรใหม่ในหัวข้อเรื่องการสอบไล่สรุปได้ดังนี้คือ

การสอบไล่หลวงจะมีเฉพาะแต่ประโยคมัธยมเท่านั้น โดยมีข้าหลวง
ตรวจการหรือข้าหลวงธรรมการเป็นผู้จัดการสอบตามเวลาและตามระเบียบที่กรมศึกษาธิการจะ
ได้กำหนดให้เป็นคราว ๆ ไป

การสอบไล่ประโยคประถมในส่วนที่เป็นวิชาหาเลี้ยงชีพนั้น ถ้าวิชา
ใดมีสอนในโรงเรียนก็ให้สอบไล่ตามที่สอนในโรงเรียน และถ้าวิชาใดที่นักเรียนเรียนมาจากที่บ้าน
แล้ว นักเรียนจะต้องตอบคำถามและแสดงให้เห็นเป็นที่พอใจ จึงจะถือว่าสอบผ่านวิชานั้น
และเมื่อสอบไล่ได้ทั้งวิชาสามัญและวิชาหาเลี้ยงชีพแล้ว จึงจะนับว่าจบประโยคประถมศึกษา ใน
การสอบระดับนี้ก็เป็นหน้าที่ของกระทรวงธรรมการที่ต้องรับผิดชอบ

2. ประมวลศึกษาภาค 2 หลักสูตรสามัญศึกษา พ.ศ. 2464

เมื่อมีการประกาศพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 แล้ว บทบาท
ของพระสงฆ์ในการจัดการศึกษาก็ค่อย ๆ ลดลงตามลำดับ เนื่องจากความรู้ของพระสงฆ์เอง
กล่าวคือ การสอนแผนใหม่มีหลายวิชาไม่ได้เรียนจากัดเฉพาะอ่าน เขียน เรียนเลขเหมือนสมัยก่อน
ทั้งยังมีการฝึกหัดครูเพื่อเตรียมครูออกไปสอนตามที่ต่าง ๆ แทนพระสงฆ์ ทำให้บทบาทของพระสงฆ์
ลดลงไป แต่บทบาทด้านการอบรมสั่งสอนจรรยายังคงมีอยู่บ้าง และการให้ความเสมอภาคทางการ
ศึกษาทั้ง เด็กชายและเด็กหญิงตามโครงการศึกษา 2456 ทำให้เด็กหญิงมีโอกาสดูเรียนมากขึ้น
ดังนั้นย่อมไม่เป็นการสะดวกที่พระสงฆ์จะเข้ามาเป็นครูสอนหนังสือ ประกอบกับนโยบายของรัฐบาล
ที่ต้องการแยกการศึกษาออกจากวัดเพื่อความเหมาะสม (พาสนา กิจถาวร, 2524)

การที่พระสงฆ์ถูกลดบทบาททางการศึกษาลงไป เป็นเหตุให้เด็กห่าง
เหินศาสนา ฉะนั้นในหลักสูตรสามัญศึกษา พ.ศ. 2464 จึงบรรจุวิชาจรรยาในทุกระดับชั้น

ความมุ่งหมาย

ความมุ่งหมายของการศึกษาในระยะนี้ ยังมุ่งเน้นให้ราษฎรเห็นความสำคัญ of วิชาสามัญศึกษาหรือการอาชีวศึกษา เหมือนโครงการศึกษาฉบับ พ.ศ.2456 แต่เนื่องจากได้เพิ่มวิชาสามัญศึกษาระดับมัธยมขึ้นจึงปรากฏว่า เป็นการเน้นให้เห็นความสำคัญของอาชีวศึกษายิ่งขึ้น และเพื่อให้เป็นหลักสำหรับบิดามารดาหรือผู้ปกครองเด็ก ซึ่งจะเป็นผู้จัดการศึกษาให้แก่เด็กของตนจะได้ทราบกำลังทุนรอนในการส่งบุตรหลานของตนเข้าเรียนหรือตัวเด็กมีความสามารถที่จะเล่าเรียนเพียงใดจะได้พิจารณาจัดทำได้เหมาะสมตามอัศภาพ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2464)

เนื้อหาวิชาและอัตราเวลาเรียน

ในหลักสูตรประถมศึกษาชายเรียน 4 หรือ 5 ปี ส่วนหญิงเรียน 3 ปี วิชาบังคับได้จรรยา ภาษาไทย เลข ความรู้เรื่องเมืองไทย การรักษาศีล วาดเขียน ลูกเสือ และวิชาชีพสำหรับหญิง ไม่ต้องเรียนวิชาอาชีพแต่ให้เลือกวิชาอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นทางถนัดของหญิง เช่น เย็บปักถักร้อย หรือการฝีมืออื่น ๆ วิชาไม่บังคับ ได้แก่ วิทยาศาสตร์ และขับร้อง โดยชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-3 เรียน 25 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ (ลัดดา สุวรรณกุล, 2518)

กระบวนการเรียนการสอน

ปรากฏว่าไม่มีหลักฐานที่เกี่ยวกับการเรียนการสอนในรายงานหรือเอกสารฉบับอื่น ๆ ส่วนคำแนะนำในการสอนซึ่งมีปรากฏอยู่ในหลักสูตรก็ยังมีเหมือนกันกับที่มีในช่วงระยะเวลาที่ใช้หลักสูตรหลวง พ.ศ.2456 ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า กระบวนการเรียนการสอนในช่วงระยะเวลาที่ใช้หลักสูตรนี้ก็คงเหมือนกับช่วงระยะเวลาที่ใช้หลักสูตรหลวง พ.ศ.2456 จนกระทั่งถึงปี พ.ศ.2464 ได้มีคำแนะนำของกระทรวงศึกษาธิการ ออกมาเป็นระยะ ๆ ที่จะฉบับซึ่งพอจะจัดว่าเกี่ยวกับด้านการเรียนการสอนได้คือ การแนะนำการสอนเพื่อให้นักเรียนมีสุขภาพดี โดยแนะนำให้ครูพยายามเปลี่ยนอิริยาบถนักเรียนด้วยการให้ทำท่าคัดค้านานขึ้นเรียนครั้งละ 5 นาที และให้ทำทุก ๆ 20 นาที หรือครึ่งชั่วโมงตลอดวัน คำแนะนำนี้บอกด้วยว่าวิธีนี้จะเป็นการป้องกันเด็กไม่ให้ผิ้อริยาบถและ เป็นการบำรุงร่างกายเด็กให้แข็งแรง ส่วนอีกฉบับหนึ่งได้เน้นความสำคัญของการสอนวิชาเพาะปลูก ซึ่งก็เป็นการเน้นถึงความมุ่งหมายของโครงการศึกษาให้เด่นชัดยิ่งขึ้น (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2465)

การประเมินผล

ในหลักสูตรสามัญศึกษาลดับ พ.ศ.2464 ฉบับนี้ มีกล่าวถึงเรื่องการประเมินผลไว้เพียงเล็กน้อยเกี่ยวกับการคิดคะแนนวิชาสอบเรียงตัว วิชาสอบคิดคะแนนเทียบส่วนร้อยทั้งชั้น ซึ่งเหมือนกับหลักสูตรหลวง พ.ศ.2456 จนถึงวันที่ 15 ธันวาคม 2465 จึงได้มีประมวลศึกษาพิเศษภาค 2 ออกมาฉบับหนึ่งมีเรื่องที่เกี่ยวข้องกับระเบียบการสอบนักเรียน แผนกประถมศึกษาทั้งหมด ซึ่งประกอบด้วยกำหนดการสอบ การแต่งข้อสอบและการจัดการสอน การคัดเลือกรื่อง ประกาศนียบัตรและทะเบียน การเลื่อนชั้น การส่งนักเรียนเข้าสอบประโยคประถม บริบูรณ์ การเขียนกระดาษคำตอบและหลักวิธีเฉลยการให้คะแนน และคะแนนเต็มของวิชาต่าง ๆ เช่น จรรยา สมุครายงาน อ่านฟังเสียง อ่านเอาเรื่อง คัด เขียน เรียงความ จดหมาย ความรู้เรื่องเมืองไทย ไวยากรณ์ วิทยาศาสตร์ การรักษาตัว เลขคิดในใจ เลขวิธี การบัญชี วาดเขียน ชั้บร้อย วิชาลูกเสือ (ประถมปีที่ 1 ถึงปีที่ 5)

3. ประมวลศึกษาภาค 2 หลักสูตรชั้นประถมศึกษา พ.ศ.2480

หลังจากที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ.2475 มาแล้ว ได้มีการแถลงนโยบายเกี่ยวกับการศึกษาใหม่ และได้จัดแผนการศึกษาชาติซึ่งประกาศใช้เมื่อวันที่ 28 มีนาคม พ.ศ.2475 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2507) แม้ว่าแผนการศึกษาชาติฉบับนี้ จะมีการเปลี่ยนแปลงหลักสูตร คงให้ใช้หลักสูตรเก่า

ครั้นถึงปี พ.ศ.2479 กระทรวงธรรมการได้ประกาศแผนการศึกษาชาติใหม่อีก เนื่องจากแผนการศึกษาลดับก่อนใช้ระยะเวลาในการศึกษาสามัญยาวเกินไปถึง 12 ปี และย้งต้องไปเข้าเรียนต่อในสายวิสามัญ ด้วยเหตุนี้จึงได้ลดการสามัญศึกษาลงเหลือเพียง 10 ปี และได้ประกาศใช้แผนการศึกษาชาติฉบับนี้แล้ว กระทรวงธรรมการจึงได้เร่งรีบแก้ไขหลักสูตรและประมวลการสอนเพื่อให้เข้ารูปกับแผนการศึกษาชาติใหม่ทันที และได้ประกาศใช้เป็นประมวลศึกษาภาค 2 หลักสูตรชั้นประถมศึกษา พ.ศ.2480 ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ความมุ่งหมาย

หลักสูตรทั้งสองฉบับนี้ไม่ได้กล่าวถึงความมุ่งหมายทั้งทั่วไป และความมุ่งหมายเฉพาะวิชาไว้เลย ทั้งนี้คงเนื่องมาจากความรีบเร่งในการจัดทำ และเนื่องจากได้กล่าว

มาแล้วว่าหลักสูตรทั้งสองฉบับนี้กระทรวงธรรมการได้จัดทำขึ้น เพื่อให้สนองนโยบายตามแผนการศึกษาชาติ ปี พ.ศ. 2479 ดังนั้น ความมุ่งหมายของการศึกษาที่กำหนดไว้ในแผนการศึกษาที่กำหนดไว้ในแผนการศึกษาชาติจึงถือได้ว่าเป็นความมุ่งหมายของการศึกษาในช่วงระยะเวลาที่ใช้หลักสูตรสองฉบับนี้ความมุ่งหมายที่กำหนดไว้ในแผนการศึกษาชาติ มีดังนี้

1. รัฐมีความมุ่งหมายที่จะให้พลเมืองทุกคนได้รับการศึกษา เพื่อจะได้ทำหน้าที่พลเมืองตามระบอบรัฐธรรมนูญได้โดยเต็มที่ และ เพื่อทุกคนจะได้เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติ และตนเองตามหน้าที่
2. เพื่อให้ได้ประโยชน์ตามหน้าที่ กุลบุตรกุลธิดาพึงได้รับการศึกษาทั้งสองสถาน คือสามัญศึกษา กับ อาชีวศึกษา
3. เพื่อความสมบูรณ์แห่งการศึกษาทั้งสองสถานนั้น ให้จัดการศึกษาทั้งสามส่วนคือ
  - ก. พุทธิศึกษา ให้มีปัญญาความรู้
  - ข. จริยศึกษา ให้มีศีลธรรมอันดี
  - ค. พลศึกษา ให้มีร่างกายสมบูรณ์

สรุปได้ว่า ความมุ่งหมายของการศึกษาในระยะนี้มุ่ง เน้นทั้งสามัญศึกษาและอาชีวศึกษาโดยมุ่งถึงองค์ 3 แห่งการศึกษา คือ พุทธิศึกษา จริยศึกษา และพลศึกษา

เนื้อหาวิชาและอัตราเวลาเรียน

เนื่องด้วยความมุ่งหมายในระยะนี้ มุ่งที่จะให้ผู้เรียนได้มีความรู้ทางสามัญศึกษาเพื่อให้เป็นพลเมืองดีของประเทศชาติดังกล่าวแล้วนั้น จึงได้มีการเพิ่มวิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรมขึ้นในหลักสูตรทุกระดับ เพื่อให้สอดคล้องและสนองความมุ่งหมายที่ตั้งไว้ นอกจากนี้ก็มีการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับชื่อวิชาและเพิ่มวิชาบางวิชาเข้ามาในหลักสูตรบางระดับชั้น และ เนื่องจากหลักสูตรสองฉบับนี้ได้แบ่งออกเป็น 3 ตอนตามระบบชั้นคือ ประถมศึกษา มัธยมศึกษาต้น และมัธยมปลาย

สำหรับอัตราเวลาเรียนนั้น กำหนดให้เรียนวิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรม ชั้นประถมศึกษา ปที่ 1-4 สัปดาห์ละ 1 ชั่วโมง เท่ากันหมด ส่วนวิชาลูกเสือหรืออนุสภากาชาดนั้นให้เรียนในชั้นประถมปีที่ 3-4 สัปดาห์ละ 1 ชั่วโมง เช่นกัน

กระบวนการเรียนการสอน

ในหลักสูตรประถมศึกษา ได้กล่าวถึงการเรียนการสอนของเด็กที่เพิ่งเข้าเรียนครั้งแรกว่าถ้านักเรียนที่รับเข้ามาเรียนใหม่ ยังไม่มีพื้นความรู้เบื้องต้น ก็ให้แยกสอนต่างหาก เพราะตามหลักสูตรนี้กำหนดชั้นประถมศึกษาไว้ 4 ปี แต่ตามความมุ่งหมายนั้น นักเรียนที่จะเข้าเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ตามหลักสูตรนี้ได้ นั้น จะต้องมีความรู้พออ่านออกเขียนได้มาบ้างแล้ว การแบ่งนักเรียนออกสอนต่างหากตามความรู้นั้นก็เป็นการสอนแบบแบ่งกลุ่มนักเรียนตามความสามารถนั่นเอง และการสอนเด็กประถมนี้ ต้องให้หยุดพักระหว่างชั่วโมงให้มาก ซึ่งตรงตามหลักจิตวิทยาเกี่ยวกับความสนใจของเด็กที่มีว่า เด็กมีช่วงความสนใจในระยะสั้นคือ ได้กำหนดไว้ด้วยว่า การสอนวิชาครั้งหนึ่งนั้น โดยปกติประถมศึกษาไม่ควรสอนเกิน 45 นาที มัธยมศึกษา ไม่ควรสอนเกินครึ่งละ 1 ชั่วโมง สถานที่สอนของชั้นประถมศึกษานั้นได้ชี้แจงไว้ว่าอาจสอนในห้องเรียน กลางแจ้ง เพื่อช่วยให้เพลิดเพลิน ทั้งนี้เพื่อให้อ่านออกเขียนได้เป็นสิ่งสำคัญ ความมุ่งหมายนี้จึงเป็นความมุ่งหมายเชิงปฏิบัติที่ครูทั้งหลายเข้าใจกันดี แม้ว่าความจริงแล้วจะเป็นความมุ่งหมายที่ค่อนข้างกว้างอยู่ไม่น้อย นอกจากเน้นวิชาภาษาไทยแล้ว วิชาอื่นที่จำเป็นตามนโยบายของการศึกษา เช่น วิชาศีลธรรมกับสุขศึกษาสำหรับเด็กแรกเรียนก็ให้สอนตามหลักสูตรชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 และให้มุ่งงานทางปฏิบัติให้ได้อย่างจริงจังตามการสอน

นอกจากวิธีสอนต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วจากการแนะนำการสอนวิชาความรู้เรื่องเมืองไทยทำให้ทราบว่า ทักษะศึกษา (Field Trips) ก็ได้เริ่มนำมาใช้แล้วในช่วงระยะเวลาเวลานี้

การประเมินผล

การประเมินผลการเรียนการสอนของหลักสูตรสองฉบับนี้ มีประมวลศึกษาพิเศษ ภาค 2 ระเบียบการสอนความรู้นักเรียน ตามหลักสูตรสามัญศึกษา พ.ศ. 2480 (กระทรวงธรรมการ, 2480) แกไขอัตราคะแนนชั้นต่าง ๆ ใหม่อีกเมื่อ 11 มกราคม 2482 ทำให้ทราบว่าในชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 นั้นวิชาต่าง ๆ เช่น หน้าที่พลเมืองและศีลธรรม อ่านเอาเรื่องวิทยาการ ความรู้เรื่องเมืองไทย สุขศึกษา ยังใช้วิธีสอบปากเปล่าอยู่ดังที่เคยใช้มาตั้งแต่ พ.ศ. 2477 อัตราคะแนนที่สูงสุดในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาก็คือ วิชาภาษาไทย ซึ่งได้กำหนดให้มีบทท่องจำ และบทอาขยานสำหรับท่องจำ เพื่อเตรียมสอบในวิชาอ่านเอาเรื่องและวรรณคดีใน

ระดับชั้นมัธยม วิชาที่สอนรวมทั้งชั้นก็คือวิชาช้บร้งส่วนวิชาการฝีมือและการเรื่อนหญิง มีทั้งการสอบข้อเขียนและภาคปฏิบัติ นอกจากนี้ในชั้นประถมปีที่ 3 ถึงชั้นมัธยมปีที่ 3 และมัธยมปีที่ 4 ถึงมัธยมปีที่ 6 ได้มีคะแนนพิเศษและกำหนดพิเศษ ในการคิดคะแนนวิชาเยาวชนทหารและวิชาลูกเสือกับวิชาอนุสภากาชาดด้วย (กระทรวงธรรมการ, 2477)

4. หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2491

ในปี พ.ศ.2491 ได้มีคำสั่งกระทรวงศึกษาธิการ ที่ ส.101/2491 เรื่อง ำให้ใช้หลักสูตรประถมศึกษา ลงวันที่ 23 สิงหาคม พ.ศ.2491 ได้กล่าวถึงมูลเหตุในการเปลี่ยนแปลงหลักสูตร เพื่อให้เหมาะสมกับกาลสมัยยิ่งขึ้น โดยหลักสูตรประถมศึกษาฉบับ พ.ศ.2491 นี้ได้เปลี่ยนแปลงแก้ไขมาจากหลักสูตรฉบับ พ.ศ.2480 ในชั้นประถมศึกษาได้แยกวิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรมออกจากกัน โดยหลักสูตรจะ เริ่มต้นด้วยวิชาศีลธรรมเป็นอันดับแรก (กรมวิชาการ, 2513)

ความมุ่งหมาย

หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2491 ได้กำหนดความมุ่งหมายเฉพาะวิชาศีลธรรมไว้ว่า

1. ำหนักมือและ เลื่อมใสในพระพุทศศาสนากับได้ปฏิบัติในกิจพิธี

ความประ เเพ็นนิยม

2. มุ่งำนทางปฏิบัติให้มีริยามายาทเรียบร้อย
3. อบรมำให้มีคุณงามความดีในอุปนิสัย

และ ได้มีข้อความคอนท้ยต่อไว้ว่า "สำหรับนักเรียนที่ต่างศาสนาให้ปฏิบัติโดยอนุโลมตามความมุ่ง หมายนี้" และได้กำหนดความมุ่ง หมายเฉพาะวิชาหน้าที่พลเมือง (หลักสูตรประถมศึกษา, 2491) ไว้ว่า

1. ำรู้หน้าที่ที่จะ ต้องปฏิบัติต่อโรงเรียน ต่อครอบครัว และต่อ

ประชาคม

2. ำรู้หน้าที่ที่จะ ต้องปฏิบัติต่อชาติ พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ

เนื้อหาวิชาและอัตราเวลาเรียน

วิชาศีลธรรมในหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2491 ได้กำหนดให้เรียน พระรัตนตรัย พระพุทธประวัติ โดยย่อ เบญจศีล เบญจธรรม มารยาทในการรับประทาน มารยาทในการประชุม สัมมาคารวะ โดยทั่วไป ความเชื่อฟัง ซื่อสัตย์สุจริต ตรงต่อเวลา ขยันในการทำงาน และทำงานด้วยความมีระเบียบ การถือประโยชน์ส่วนรวมยิ่งกว่าส่วนบุคคล

ส่วนเนื้อหาวิชาหน้าที่พลเมืองชั้น (หลักสูตรประถมศึกษา, 2491) ได้กำหนดให้เรียนหน้าที่ต่อโรงเรียน รักษาชื่อเสียง ทรัพย์สินสมบัติ และระเบียบแบบแผนของโรงเรียน หน้าที่ต่อครอบครัว หน้าที่ต่อประชาคม หน้าที่ต่อชาติ หน้าที่ต่อพระมหากษัตริย์ หน้าที่ต่อรัฐธรรมนูญ เป็นต้น

ในหลักสูตรได้กำหนดให้เรียนวิชาศีลธรรม สัปดาห์ละ 1 ชั่วโมง ตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-4 และวิชาหน้าที่พลเมืองก็กำหนดให้เรียนสัปดาห์ละ 1 ชั่วโมง

กระบวนการเรียนการสอน

นอกจากจะมีคำแนะนำวิธีสอนในหลักสูตรที่คล้ายคลึงกับหลักสูตรฉบับ พ.ศ. 2480 อาทิเช่น กำหนดเวลาเรียนสำหรับ ครั้งหนึ่ง ๆ ตามปกติไม่เกิน 45 นาที การสอนนั้นครูอาจสอนในห้องเรียนหรือห้องประชุม หรือบางวิชาอาจพาเด็กไปสอนกลางแจ้งหรือตามร่มไม้ เพื่อความเหมาะสมของบทเรียน หรือเพื่อช่วยให้เด็กเพลิดเพลินในการเรียนได้มีโอกาส เป็นต้น (หลักสูตรประถมศึกษา, 2491) ยังปรากฏว่าในระยะที่กำลังใช้หลักสูตรสามฉบับที่กล่าวถึงนี้ เป็นช่วงระยะเวลาหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ซึ่งผลของสงครามได้ก่อภัยพิบัติแก่มนุษยชาติอย่างใหญ่หลวงบรรดาฝ่ายต่างๆ จึงพยายามหาทางระงับสงคราม อันอาจจะเกิดขึ้นอีกในภายหน้า โดยการจัดตั้งองค์การสหประชาชาติ (United Nations Organization) หรือ UNO เพื่อจะได้เป็นที่ความเข้าใจกันระหว่างประเทศสมาชิก โดยพยายามหลีกเลี่ยงการสงคราม และได้ตั้งองค์การย่อยต่าง ๆ เพื่อช่วยเหลือประเทศสมาชิกในทางการศึกษาก็มี องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรม (UNESCO) องค์การนี้มีบทบาทให้ความช่วยเหลือแก่ประเทศไทยเป็นอันมาก เช่น การจัดส่งผู้เชี่ยวชาญมาให้ความปรึกษาที่อุปกรณ์การศึกษา ให้ทุนการเรียนต่อ ความช่วยเหลือเหล่านี้ทำให้การศึกษาของไทยฟื้นตัวและเจริญก้าวหน้า อิทธิพลทางความคิดเห็นด้านการศึกษาของอเมริกาจึงปรากฏชัดในระบบการศึกษาไทย (พนัส หันนาคินทร์, 2521)

ตั้งในนาระยะนี้จึงได้มีการนำวิธีสอนแบบต่างๆ มาใช้ในวงการศึกษไทย อาทิเช่น วิธีสอนแบบเรียนแกลมเล่น (Play way) แบบโปรเจคท์ (Project system) แบบดอลตัน (The Dalton Plan) และแบบฮีวริสติก (The Heuristic Method) การสอนต่าง ๆ ดังกล่าวนี้เป็นการสอนที่ทำให้ครูพยายามส่งเสริมให้เด็กมีกิจกรรม (Activities) และประสบการณ์ (Experience) ซึ่งในระยะเวลาที่เรียกว่ากรรมันตภาพ และความชำนาญ (บุญสม เอวารพ, 2495) แม้ว่าจะมีวิธีสอนแบบใหม่ ๆ เข้ามาแต่ครูส่วนมากก็ยังคงใช้วิธีการสอนแบบเดิมที่ชักกันมาคือ การบอกความรู้ให้แก่เด็ก (Impart) เพราะปรากฏข้อเขียนเกี่ยวกับการสอนของครู กล่าวว่า ครูส่วนมากไม่รู้หลักการสอน ไม่รู้วิธีถ่ายทอดความรู้ และจากบทความที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาทำให้ทราบว่าวงการศึกษาริมตาคอนครูที่ใช้การลงโทษเด็กเป็นเครื่องมือในการสอน และมีการแนะนำให้ครูใช้วิธีการประชาธิปไตยในการศึกษาด้วยการปฏิบัติตามเสียงข้างมาก และมีการให้เสรีภาพส่วนบุคคลตั้งแต่ครูใหญ่ ตลอดจนถึงครูและนักเรียน (ลัดดา สุวรรณกุล, 2518)

ในด้านการสอนแขนงต่าง ๆ ของสังคมศึกษานั้นมีดังต่อไปนี้

ก. การสอนศีลธรรม การสอนศีลธรรมโดยวิธีเดินคาถาและเทศนาต่อเติมไม่เป็นผล ควรให้การฝึกฝนทางปฏิบัติในสถานการณ์ที่เด็กเกิดความสนใจในเรื่องศีลธรรมแต่ละเรื่องอาจทำได้ดังนี้

1. สอนโดยการปฏิบัติจริง เช่น มารยาทในการรับประทานอาหาร
2. สอนโดยรูปภาพ เช่น ภาพพุทธประวัติ
3. สอนโดยชักนียาย เช่น ใช้นิทานอีสป
4. สอนตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ที่เด็กกำลังสนใจอยู่
5. สอนด้วยกิจกรรม ที่นักเรียนเข้าร่วมปฏิบัติ เช่น

ศาสนาพิธี การแข่งขันกีฬา งานรื่นเริง (ศุภวรรณ รันตนาภูญา, 2534)

ข. การสอนหน้าที่พลเมือง เนื้อหาเป็นส่วนหนึ่งของศีลธรรม จรรยา และเพิ่มระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย ในหลักสูตรได้กำหนดเป็นหัวข้อใหญ่ๆ คือ หน้าที่ต่อโรงเรียน ครอบครัว ประชาคม ชชาติ พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ ล้วนมุ่งผลในทางปฏิบัติ วิธีสอนต่าง ๆ ที่ใช้ในการสอนศีลธรรม อาจใช้ในการสอนหน้าที่พลเมืองได้

การประเมินผล

ในช่วงระยะเวลา นี้ ไม่มีหลักฐานปรากฏว่ามีระเบียบเกี่ยวกับการประเมินผลออกมาใช้ใหม่ ดังนั้นการประเมินผลก็คงไม่มีการเปลี่ยนแปลงไปจากระเบียบที่ใช้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2480 จนถึงปี พ.ศ. 2495 ได้มีคำสั่งกระทรวงศึกษาธิการที่ 1449/2495 ลงวันที่ 17 มกราคม 2475 เรื่องการสอบไล่ชั้นประถมศึกษาในโรงเรียนประชาบาลและเทศบาลออกมัลฉบับ ด้วยสาเหตุมาจาก นักเรียนชั้นประถมปีที่หนึ่งสอบตกซ้ำชั้นเป็นจำนวนมาก ทำให้นักเรียนต้องออกจากโรงเรียนเพราะอายุพ้นเกณฑ์ก่อนจบการศึกษาภาคบังคับ ดังนั้นคำสั่งนี้จึงให้กลับไปใช้ระเบียบการสอบความรู้นักเรียน พ.ศ. 2480 ตั้งแต่การสอบไล่ของปีการศึกษา 2494 เป็นต้นไป คือ ชั้นประถมปีที่ 1 ให้มีการสอบปากเปล่า ในวิชาศีลธรรม หน้าที่พลเมือง ภูมิศาสตร์ และประวัติศาสตร์ ธรรมชาติศึกษา วิชานอกจากนี้ให้สอบข้อเขียนและได้กำหนดการออกข้อสอบไว้ด้วย ดังนี้คือ

1. ให้ครูที่สอนเป็นผู้มีส่วนในการออกข้อสอบด้วย
2. ให้ใช้ข้อสอบเป็นเครื่องมือทดสอบความรู้ของนักเรียนตาม

หลักสูตร

3. คำถามทุก ๆ คำถาม ให้ตั้งขึ้นเพื่อทดสอบความสามารถของนักเรียนที่จะใช้ความรู้และความจัดเจนให้เป็นประโยชน์ มีใช้เพื่อทดสอบความจำของนักเรียนแต่ทางเดียว

4. ภาษาที่ใช้ต้องง่ายและเข้าใจได้ตรง

5. สำหรับการสอบวิชาที่ต้องกระทำจริง คือ วาดเขียน การฝีมือ และพลศึกษาไม่ควรให้ยากเกินกว่ากำลังความสามารถของเด็กในวัยแรกเรียน

จะเห็นได้ว่า การประเมินผลในระดับประถมศึกษา เริ่มมีพัฒนาการยิ่งขึ้นในด้านการออกข้อทดสอบ คือไม่ให้เป็นด้านความจำ แต่เพียงด้านเดียวแต่ให้เป็นที่ ความรู้และการนำไปใช้ ลักษณะข้อสอบก็คง เป็นปรนัยกว่าเดิม นอกจากนี้ครูผู้สอนยังได้มีส่วนร่วมในการวัดผลด้วย

5. หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2498

แผนการศึกษาชาติปี พ.ศ.2479 ได้ใช้มานานถึง 15 ปี ไม่เคยได้รับการปรับปรุงแก้ไข เมื่อเสร็จสิ้นสภาพสงคราม สภาพการณ์ต่าง ๆ เปลี่ยนไป รัฐบาลจึงได้วางแผนการศึกษาชาติ เพื่อให้สอดคล้องกับความเป็นไปและความต้องการของประเทศชาติ จึงได้ประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ.2494 โดยมีความมุ่งหมายให้พลเมืองได้รับการศึกษาพอเหมาะแก่อัธภาพ เพื่อทุกคนได้เป็นพลเมืองดีมีร่างกายแข็งแรงและอนามัยสมบูรณ์ มีความรู้ตามความสามารถที่จะประกอบอาชีพและมีจิตใจเป็นนักประชาธิปไตย ในการจัดการศึกษาเน้นให้จัดการศึกษาทั้งสองส่วนล้วนเหมาะสมคือ

- ก. จริยศึกษา ให้มีวัฒนธรรมดีงาม เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมยิ่งกว่าประโยชน์ส่วนตัว
- ข. พลศึกษา ให้มีร่างกายแข็งแรงและอนามัยสมบูรณ์ทั้งป็นน้ำใจเป็นนักกีฬา
- ค. พุทธิศึกษา ให้มีปัญญาความรู้ความสามารถใช้ดุลพินิจเกี่ยวกับการงานโดยทั่วไป
- ง. หัตถศึกษา ให้มีความเคยชินและความขยันหมั่นเพียรในการใช้มือปฏิบัติงานเพื่อเป็นรากฐานของการประกอบสัมมาอาชีพ

เมื่อมีประกาศพระบรมราชโองการใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ.2494 แล้วนั้นก็มิได้มีการปรับปรุงหลักสูตรใหม่ ยังคงใช้หลักสูตรฉบับ พ.ศ.2491 จนในปี พ.ศ.2498 ได้มีประกาศของกระทรวงศึกษาธิการ ที่ วท.355/2498 เรื่องให้ใช้หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2498 ลงวันที่ 17 พฤษภาคม พ.ศ.2498 ประกาศให้ใช้หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2498 แทนหลักสูตรฉบับเดิมเฉพาะชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 หลักสูตรฉบับ พ.ศ.2498 นั้นนับว่าเป็นการปฏิรูปหลักสูตรเดิมอย่างแท้จริง เพราะหลอมวิชาย่อย ๆ ต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่ถึง 11 วิชานั้นลงเป็นหมวดใหญ่ ๆ 5 หมวดคือ ภาษาไทย เลขคณิต ธรรมชาติศึกษา (รวมสุขศึกษา) สังคมศึกษา กิจกรรมพิเศษ และหมวดวิชาชีพหรือภาษาต่างประเทศให้ไว้สำหรับหลักสูตรเทียบ (กรมวิชาการ, 2513) ดังนั้นในหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2498 หมวดสังคมศึกษาจึงเป็นหมวดวิชารวมของวิชาต่าง ๆ เช่น หน้าที่พลเมือง ศิลธรรม สุขศึกษา ภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ พลศึกษา การฝีมือ ดนตรีและขับร้อง ฯลฯ (หลักสูตรประถมศึกษา, 2498)

แต่หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2498 นี้ ปรากฏว่ายังทำไว้ไม่ครบบริบูรณ์ ทุกชั้น คือมีเพียงชั้นประถมปีที่ 1 เพียงชั้นเดียวและต่อมาก็ไม่ปรากฏว่าทำเพิ่มอีก เป็นอันว่า หลักสูตรฉบับนี้มีเพียงชั้นประถมปีที่ 1 เพียงชั้นเดียวเท่านั้น และเมื่อประกาศใช้ได้ประมาณ 5 เดือนก็มีประกาศยกเลิกหลักสูตรฉบับนี้ พร้อมกับประกาศใช้หลักสูตรฉบับ พ.ศ.2491 แทน แม้ว่าหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2498 จะมีช่วงระยะเวลาที่นำมาใช้เพียง 5 เดือน แต่นับได้ว่า เป็นหลักสูตรที่มีผลบังคับใช้ฉบับหนึ่ง จึงสมควรที่จะนารายละเอียดเกี่ยวกับหลักสูตรมากล่าวดังนี้

ความมุ่งหมาย

ความมุ่งหมายของการศึกษาระดับชาติในระบอบนี้คือ มุ่งให้พลเมือง ได้รับการศึกษาพอเหมาะแก่อัธภาพ เพื่อให้ทุกคนเป็นพลเมืองดี มีร่างกายแข็งแรงและอนามัย สมบูรณ์ มีความรู้ความสามารถในการประกอบอาชีพ มีน้ำใจเป็นประชาธิปไตย โดยมุ่งเน้นที่ องค์สี่ของการศึกษา คือ จริยศึกษา พุทธิศึกษา พลศึกษา และหัตถศึกษา ความมุ่งหมายในระดับ หลักสูตรประถมศึกษาชั้นนั้นเพื่อเป็นการพัฒนาความงอกงามของเด็กในทางกายภาพ ในทางวุฒิปัญญา ในทางสังคม และอาเวศ เพื่อให้พร้อมที่จะเติบโตขึ้นเป็นพลเมืองที่เหมาะสมระบอบเสรี ประชาธิปไตย และมีตัวอย่างการฝึกฝนเด็กให้บรรลุจุดมุ่งหมายดังกล่าวนี้อีก 21 ข้อ (ลัดดา สุวรรณกุล, 2518)

ส่วนความมุ่งหมายในระดับหมวดสังคมศึกษา (กระทรวงศึกษาธิการ, 2498) คือการศึกษาเพื่อให้เด็กรู้จักว่าการที่เกิดมาและอยู่ร่วมกันเป็นหมวดหมู่หนึ่งเป็นประสบการณ์ อย่างหนึ่ง และเป็นปัญหาที่มนุษย์ต้องช่วยกันส่งเสริมให้บัง เกิดความเป็นอยู่ตามแนว เสรีประชาธิปไตย เด็กควรได้รับการอบรมให้อยู่ร่วมกัน เพื่อก่อให้เกิดความรู้สึกเห็นอกเห็นใจกัน เสียสละให้แกกัน และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เพื่อให้เด็กมีความรู้ในสิ่งแวดล้อมปัจจุบันและในสิ่งที่พึงพาอาศัยกัน และให้รู้สึกว่าจะแต่ละคนมี เสรีภาพและ โอกาสที่จะช่วยตัวเองให้แสดงความสามารถที่ซ่อนเร้นอยู่ ได้ บรรลุผลอย่าง เต็มที่ทั้งให้เด็กรู้สึกชื่นชมและ รักความสวยงามแห่งธรรมชาติที่แวดล้อม และหัดให้ รู้จักปรับปรุงความเป็นอยู่ของตนให้เหมาะสมที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่น สิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือให้เด็กมีความรู้ ความเข้าใจในความจำเป็นเบื้องต้นของการดำรงชีวิต เช่น อาหาร ที่อยู่และ เครื่องนุ่งห่ม ฯลฯ

เนื้อหาวิชาและอัตราเวลาเรียน

วิชาต่าง ๆ ในหลักสูตรประถมศึกษา เริ่มจัดรวมเป็นหมวดใหญ่ ๆ 5 หมวด และแบ่งหลักสูตรออกเป็น 2 ประเภท คือ ประเภท ก. เป็นประเภทที่เรียนภาษาไทยล้วน ส่วนประเภท ข. เป็นหลักสูตร ประเภทที่เลือกเรียนวิชาชีพหรือภาษาต่างประเทศและโรงเรียนใดที่จะใช้หลักสูตรประเภท ข. จะต้องขออนุญาตจากกระทรวงศึกษาธิการก่อน ในหมวดสังคมศึกษารายการที่ต้องสอนนั้น ได้กำหนดให้สอนดังนี้

- ก. เกี่ยวกับตัวเอง ให้รู้จักชื่อตัวและชื่อสกุล อายุ วัน เดือน ปีเกิด... ฯลฯ
- ข. เกี่ยวกับครอบครัว ให้รู้ถึงความสัมพันธ์ของบุคคลในครอบครัว ... ฯลฯ
- ค. เกี่ยวกับโรงเรียนและสนามเล่น ให้รู้จักชื่อและที่ตั้งของโรงเรียน... ฯลฯ
- ง. เพื่อนบ้าน ความสำคัญของการมีเพื่อนบ้าน การช่วยเหลือเพื่อนบ้าน... ฯลฯ
- จ. ท้องถิ่นที่อยู่ เรื่องราวต่าง ๆ ในท้องถิ่น... ฯลฯ
- ฉ. บุคคลที่ควรรู้จัก ให้รู้จักและรู้จักหน้าที่ที่สำคัญของผู้ช่วยเหลือประชาชน... ฯลฯ

สำหรับอัตราเวลาในหมวดสังคมศึกษา กำหนดให้เรียนสัปดาห์ละ 5 ชั่วโมง ในโรงเรียนที่เรียนหลักสูตรประถมศึกษาประเภท ก. และสัปดาห์ละ 4 ชั่วโมง สำหรับโรงเรียนที่เรียนหลักสูตรประถมศึกษาประเภท ข.

กระบวนการเรียนการสอน

เหตุที่จะมีการประกาศใช้หลักสูตรประถมศึกษาฉบับนี้ ก็เพราะต้องการปฏิรูปหลักสูตรเดิมและมีความมุ่งหมายที่จะดำเนินการสอนตามแนวการสอนแผนใหม่ หรือที่เรียกว่าการศึกษาแบบพัฒนาการในระบบการศึกษาของอเมริกา แต่ก็ปรากฏว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วเกินไปจึงประสบอุปสรรค ทำให้ต้องประกาศยกเลิกหลักสูตรฉบับนี้ดังกล่าวข้างต้น

ก่อนที่จะมีการประกาศใช้หลักสูตรฉบับนี้ ได้มีการแนะนำการเรียนการสอนแผนใหม่เปรียบเทียบกับการสอนแผนเก่า เพื่อให้ครูได้ทราบวิธีการที่ถูกต้อง แต่สภาพการเรียนการสอนในสมัยนั้น ครูประถมศึกษาใช้วิธีสอนที่ล้าสมัย คือให้เด็กอ่านพร้อม ๆ กันโดยไม่ต้องดูหนังสือ วิชาท่องจำสิ่งที่ไม่ค่อยมีประโยชน์ ขบวนการสอนของครูเป็นการบอกคร่อมากกว่า การที่นักเรียนได้มีกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกับครูนั้นก็ เป็นไปนัยลักษณะที่ว่านักเรียนไม่เข้าใจว่าทำไมจึงต้องทำกิจกรรมนั้นๆด้วย ซึ่งอาจเนื่องจากครูขาดความเข้าใจและขาดทักษะในกระบวนการสอน สาเหตุสำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ การใช้ถ้อยคำที่เขียนอธิบายการวางแผนและกิจกรรมเสนอแนะต่าง ๆ ในหลักสูตรนั้น ผู้เขียนหลักสูตรใช้คำอธิบายหลายอย่างในเรื่องเดียวกัน จนครูผู้ใช้หลักสูตรไม่เข้าใจความหมายอันแท้จริงและปฏิบัติไม่ถูกต้อง (ลัดดา สุวรรณกุล, 2518)

การเรียนการสอนตั้งแต่ปี 2499 ได้พัฒนาการขึ้นจากเดิมในด้านที่มีการนำนวัตกรรมทางเทคโนโลยีมาใช้เป็นเครื่องช่วยสอนมากขึ้นเป็นลำดับ เช่น การใช้วิทยุโรงเรียน ในระดับประถมศึกษา เมื่อวันที่ 30 กันยายน พ.ศ.2499 และใน พ.ศ.2502 กรมสามัญศึกษาได้จัดตั้งหน่วยศึกษานิเทศก์ฝ่ายสามัญศึกษาประจำจังหวัดขึ้น เพื่อช่วยปรับปรุงคุณภาพของการประถมศึกษาในระดับจังหวัดมีการอบรมครูในด้านปรับปรุงวิธีสอน มีการนำทรัพยากรที่เป็นตัวบุคคลในท้องถิ่นมาใช้ให้เป็นประโยชน์อีกครั้งหนึ่งคือ ได้มีระเบียบเรื่องพระภิกษุช่วยทำการสอนในโรงเรียนประชาบาลและเทศบาลออกมาใช้เพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนครูและเพื่อให้เป็นผลดีในการอบรมศีลธรรม นอกจากนี้ยังมีการจัดทำเอกสารคู่มือครูด้านการสอนอนุกรรมการสอน และทำการสำรวจ วิจัยระเบียบวัดผลการเรียนเพื่อหาทางปรับปรุงแก้ไขวิธีการสอนตลอดจนวิธีการวัดผล (ลัดดา สุวรรณกุล)

การประเมินผล

ในด้าน การประเมินผลของหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2498 ที่ปรากฏอยู่ในหลักสูตรนั้นไม่มีโอกาสได้ใช้ เพราะได้ประกาศเลิกใช้หลักสูตรเสียก่อน แต่วิธีการประเมินผลของหลักสูตรฉบับนี้มีสิ่งสมควรสนใจและกล่าวถึงคือ การประเมินผลในชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 สรุปได้ว่าไม่มีการสอบเลื่อนชั้นปลายปี แต่ถ้าเด็กเรียนสิ่งต่าง ๆ ตามที่หลักสูตรกำหนดไว้แล้วให้เลื่อนชั้นปลายปีให้แก่เด็กคนนั้น และถ้าเด็กคนใดเรียนอ่อนมากก็ให้ครูช่วยกวดขันสอนให้เป็นพิเศษ ซึ่งอาจนับได้ว่าวิธีการประเมินของหลักสูตรประถมศึกษาฉบับนี้ เป็นจุดเริ่มต้นของ "โครงการเลื่อนชั้นนักเรียน

บางชั้นในโรงเรียนประถมศึกษา" ต่อมา เพราะใช้วิธีการเดียวกัน คือไม่มีการสอบไล่เลื่อนชั้นนักเรียนเป็นบางชั้น แต่ก็ได้กำหนดมาตรฐานการเรียนไว้ให้และ เน้นให้ครูใช้วิธีสอนซ่อมเสริม (Remedial Teaching) แก่นักเรียนที่เรียนอ่อน

จะเห็นได้ว่า สภาพการจัดการศึกษาของไทย นับตั้งแต่หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2456 ถึงหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2498 นั้น สภาพการจัดการศึกษามีระบบระเบียบมากขึ้น โดยในการจัดการศึกษานั้นก็อาศัยหลักสูตรในแต่ละฉบับเป็นตัวกำหนดแนวทางในการจัด โดยในช่วง พ.ศ.2458-หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2498 นั้น ใช้หลักสูตรทั้งสิ้น 5 ฉบับ คือ

1. หลักสูตรหลวง หลักสูตรสามัญ พ.ศ.2456
2. ประมวลศึกษา ภาค 2 หลักสูตรสามัญ พ.ศ.2464
3. ประมวลศึกษา ภาค 2 หลักสูตรชั้นประถมศึกษา พ.ศ.2480
4. หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2491
5. หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2498

หนังสือเรียนสังคมศึกษา ตั้งแต่หลักสูตร พ.ศ.2458 ถึงหลักสูตรประถมศึกษา 2498

จากสภาพสังคมและสภาพการจัดการศึกษาในช่วง พ.ศ.2458 ถึงหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2498 นั้นได้ส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงหนังสือเรียน กล่าวคือ ตามหลักสูตรหลวง พ.ศ.2456 มุ่งเน้นให้ประชาชนรับรู้ถึงเรื่องราวของประเทศไทย หนังสือเรียนที่ใช้คือหนังสือเรียนความรู้เรื่องเมืองไทย ซึ่งนับได้ว่าเป็นหนังสือเรียนสังคมศึกษาเล่มแรกที่มีเนื้อหาของสังคมศึกษาทั้งเล่ม เนื้อหาไม่ได้สอดแทรกลงในวิชาภาษาไทยเหมือนในสมัยต้น ๆ ตามจุดมุ่งหมายของการแต่งหนังสือความรู้เรื่องเมืองไทย เพื่อจะให้ป็นหนังสืออ่าน เพื่อปลูกฝังความรู้ภูมิศาสตร์เบื้องต้นให้แก่เด็ก ๆ เนื้อหาหนังสือเรียนความรู้เรื่องเมืองไทยจะประกอบด้วย 16 บท คือ บทที่ 1 เรื่องของประเทศ บทที่ 2 เรื่องทิศ บทที่ 3 เรื่องทวีป บทที่ 4 เรื่องมหาสมุทร บทที่ 5 เรื่องโลกที่เราอยู่ บทที่ 6 เรื่องรูปร่างของโลก บทที่ 7 เรื่องฤดูต่าง ๆ เกิดขึ้นได้อย่างไร บทที่ 8 เรื่องแผนที่และวิธีเขียน บทที่ 9 เรื่องการอ่านแผนที่ บทที่ 10 เรื่องที่ราบคืออะไร บทที่ 11 เรื่องภูเขา บทที่ 12 เรื่องแม่น้ำ, บทที่ 13 เรื่อง

แม่น้ำมีประโยชน์อย่างไร บทที่ 14 ประเทศพม่า บทที่ 15 ประเทศอินโดจีนของฝรั่งเศส
บทที่ 16 ประเทศมะลายูของอังกฤษ

เนื้อหาของหนังสือเรียนความรู้เรื่องเมืองไทยจะ เน้นความรู้ที่เกี่ยวกับเรื่องทาง
ภูมิศาสตร์ โดยทั่วไป ไม่ชัดเจนแต่ความรู้ในประเทศไทยเท่านั้น แต่เนื้อหายังให้ความรู้อย่าง
กว้าง ๆ เกี่ยวกับประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก เช่น ในบทที่ 3 เรื่องทวีป เนื้อหาจะพูดถึงทวีปต่าง ๆ
ในโลกอย่างทวีปเอเชีย แอฟริกา เป็นต้น หรือในบทที่ 14, 15 และ บทที่ 16 เรื่องประเทศ
พม่า ประเทศอินโดจีนของฝรั่งเศส ประเทศมะลายูของอังกฤษ

ในส่วนที่เป็นเนื้อหาที่เกี่ยวกับประเทศไทยได้แก่เรื่องประเทศ เรื่องทิศ เรื่อง
มหาสมุทร เป็นต้น เนื้อหาของหนังสือเรียนความรู้เรื่องเมืองไทย จะมีเนื้อหาโดยรวมแล้ว
สามารถแบ่งได้เป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นความรู้เกี่ยวกับประเทศไทย กับความรู้ที่เกี่ยวกับ
ประเทศเพื่อนบ้าน โดยความรู้ในส่วนที่เกี่ยวกับประเทศเพื่อนบ้านจะมีมากกว่าเนื้อหาในส่วนที่
เป็นเรื่องเกี่ยวกับประเทศไทย

ลักษณะวิธีการเรียบเรียงของหนังสือเรียน ตามคำชี้แจงของผู้เรียบเรียงนั้น
เขียนไว้ว่าวิธีเรียบเรียงใช้เล่าให้เด็กฟังด้วยภาษาง่าย ๆ ไม่บรรจุแต่เนื้อหาวิชาลงไป ซึ่งทำ
ให้เด็กเห็นเป็นกฎเป็นความจำกัด และในการสอนเรื่องประเทศต่าง ๆ ผู้เรียบเรียงพยายาม
หลีกเลี่ยงการท่องจำสถิติ เนื้อหา พลเมือง ชื่อแม่น้ำ ภูเขา ฯลฯ เพื่อไม่ให้เด็กรู้สึกว่าตัวเองกำลัง
ถูกสอน ในบางบทจะเรียบเรียงเป็นแบบทละครถามตอบกันระหว่างลุงกับหลานอย่างในบทที่ 15
เรื่องอินโดจีนของฝรั่งเศส ในตอนท้ายบทจะมีแบบฝึกหัดท้ายบทเพื่อฝึกความจำดังตัวอย่างบางบท
ต่อไปนี้

บทที่ 15 เรื่องอินโดจีนของฝรั่งเศส

...เมื่อดูหนังสือแล้วอย่างสบาย คุณลุงหยิบหนังสือเล่มหนึ่งออกมาจากผู้ส่งให้
เด็กชายฉลาดเปิดดู เด็กชายฉลาดพลิกดูไปหลายหน้า เห็นเป็นรูปเต็มไปทั้งนั้น
บางรูปเป็นป่า เป็นภูเขา บางรูปเป็นทะเล บางรูปเป็นคนต่าง ๆ แต่งกายและ
หน้าตาแปลก ๆ และบางรูปบรรยายสิ่งงดงามนัก

เด็กชายฉลาด - "รูปอะไรกับขอรับ คุณลุง"

ลุง - "นี่แหละ เป็นสมุทภาพของมนุษย์ต่าง ๆ ซึ่งอาศัยอยู่ในโลก
เรา นี่ เจ้าคงได้เรียนจากโรงเรียนแล้วว่า โลกเรากว้างใหญ่มีมนุษย์อาศัยอยู่

คั้ง เป็นประเทศและแคว้นต่าง ๆ มีอากาศและพืชพรรณต้นไม้แปลก ๆ กันและมี
ผู้คนหน้าตาผิด ๆ กัน บางประเทศเจริญมาก บางประเทศก็เจริญน้อย บางแห่งถึง
กับยังเป็นป่าเถื่อนทีเดียว แต่วันนี้ลุงอยากจะให้เจ้าคุณนุชที่อยู่ไกล ๆ กับประเทศ
เราเสียก่อน คุณนี่แน่"

เด็กชายฉลาดดูรูปนั้น เห็นเป็นรูปคนนั่งอยู่บนเก้าอี้มือถือไม้เล็ก ๆ ท่อนหนึ่งดัง
ที่ที่ได้เขียนไว้ให้ดูหนังสือ

ลุง - "ดูหน้าคนซิ เป็นอย่างไร"

ด.ช.ฉลาด ...

.....

แบบฝึกหัด

1. ประเทศอินโดจีนของฝรั่งเศสอยู่ทางทิศไหนของสยาม มีชาติสำคัญ ๆ อะไรบ้าง
อยู่ในอินโดจีนของฝรั่งเศส

2. พะมาผู้ชาย กับญวนผู้ชาย แต่งกายผิดกันอย่างไร

3. ดูรูปหน้า 92 แล้วเขียนรูปหมากญวนในสมุดของเธอ

4. คัดข้อความนี้ลงในสมุด

"เขมรแต่งกายคล้ายไทย นับถือพุทธศาสนาเหมือนไทย

แต่ญวนมีธรรมเนียมและแต่งกายคล้ายจีน"

จะเห็นว่าในคอนท่ายบทจะมีคำถามถามนักเรียน เพื่อเป็นการทบทวนความจำ การ
ที่มีคำถามท้ายบทนี้ถือได้ว่าเป็นพัฒนาการที่ดีและแตกต่างไปจากหนังสือสังคมศึกษาเล่มอื่นๆ เพราะ
หนังสือเรียนที่มีเนื้อหาสังคม เล่มที่ผ่าน ๆ มายังไม่ปรากฏมีคำถามท้ายบทเลย ;

ลักษณะรูปเล่มของหนังสือ 'เรียนความรู้เรื่อง เมืองไทย' นี้มีขนาดรูปเล่มกะทัดรัดแต่
ค่อนข้างหนา คือมี 196 หน้า พิมพ์โดยโรงพิมพ์เลขาจารย์ เมื่อพ.ศ. 2480 ในด้านภาพประกอบ
จะมีภาพประกอบเป็นภาพวาดและภาพถ่ายขาวดำ หน้าปกจะไม่มีภาพประกอบ จำนวนภาพประกอบ
จะมีน้อย

นอกจากหนังสือเรียนความรู้เรื่อง เมืองไทยแล้ว หนังสือเล่มที่ใช้กันในช่วงสมัยนี้อีก
เล่มก็คือหนังสืออ่านธรรมจรรยา ซึ่งเรียบเรียงโดยเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีและพระยาอนุกิจวิธูร

ลักษณะ เนื้อหา แบบสอนอ่านธรรมจริยานี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อฝึกนิสัย กิริยา มารยาท และจิตใจของเด็ก เพราะเห็นว่ามีค่ามากกว่าการฝึกปัญญา ดังนั้นเนื้อหาจึงสอนในเรื่องอย่าเล่น เป็นพาลเกร อย่านำให้เสียของ ความสะอาด พกเพียร ความกระหมื่นกระหม่อม จงเอื้อเฟื้อ แก่ผู้อื่น กิริยาเรียบร้อย การรักษาสम्บัติของเราให้ถาวร การรักษาสम्บัติอันเป็นของกลางให้ ถาวร ว่องไว ใจกล้าไม่ตื่นเต้น รักโรงเรียน ความซื่อตรง กตัญญู กรุณาสมัคร ไม่เป็นคนใจ ขลาดตื่นเต้น รักชาติ

ลักษณะ เนื้อหาโดยรวมแล้ว จะมุ่งเน้นไปในด้านการศึกษาตัวตามมารยาทอันดี การที่เนื้อหามุ่ง เน้นการประพฤติปฏิบัติตนเป็นคนดีของสังคมก็สืบเนื่องมาจากสภาพสังคมเริ่มมีความ วุ่นวายและหลักสูตรต้องการให้ประชาชนมีศีลธรรมจรรยา เนื้อหาในหนังสือเรียนจึงมุ่งหวัง เน้นใน ด้านมารยาทและการสอนให้เป็นคนดี เป็นต้น

ลักษณะ วิธีการเรียบเรียง แต่งเป็นตอนๆ แบบเรื่องสั้นมีตัวละคร บางตอนจบในบท บางตอนมี 2 บท จึงจะจบ ในตอนท้ายของแต่ละบทจะมีคำที่ควรรู้และควรสะกดไว้ให้ท่องจำ ดัง ตัวอย่างต่อไปนี้

บทที่ 1 อย่านำเป็นพาลเกร

1. เด็ก ๆ คงชอบเล่นอะไรต่ออะไรทุกคนว่าที่จริงการเล่นทำให้ใจและ ร่างกายสบายและทำให้เรียนหนังสือได้เร็วด้วย เมื่อพูดถูกใจดังนี้ ไม่ว่าเด็กคนใดคงชอบเป็นแน่ แต่มีข้อหนึ่งที่จะบอกให้เด็กรู้ไว้ คือว่าถ้าจะเล่นอะไร จงเล่นให้ดี ๆ อย่างเป็นพาลเกร

2. .... ฯลฯ

คำที่ควรรู้และควรสะกดได้

เหตุ สดางค์ โกรธ อาศัย โทษ ประโยชน์ อิฐิ์ ฐุระ ตรวจ ตำรวจ
นครบาล สภาฯ กรุงเทพฯ รกราง

บทที่ 11 ความซื่อตรง

1. เด็กนักเรียนคนหนึ่ง เมื่อถึงเวลาหยุดพักกลางวัน ก็ลาออกไปเที่ยว เดินเล่นหลังโรงเรียน แลเห็นมะม่วงต้นเริ่มรั้วมีผลสุกก็เอาอิฐขว้างขึ้นไป

2. ....

3. ถึงเวลาเที่ยง ครูสั่งกระดิ่ง เข้าเรียน นักเรียนมาพร้อมกันที่ห้อง ประชุม ครูจึงแจ้งเหตุที่มีผู้มาฟ้องให้นักเรียนทั้งหลายฟัง และถามเป็นคำถามกลางว่า "ใครเป็นผู้

กว้างบ้าง ขอให้บอกเสียตรง ๆ" เจียงโบไม่มีใครตอบสักคนเดียว ครูจึงถามต่อไปว่า "ใครเห็น
ใครกว้างปากก่อนอิฐเล่นบ้าง" ก็ไม่มีใครตอบอีก ครูจึงถามซ้ำอีกว่า "เวลานั้น ใครอยู่ที่หลัง
โรงเรียนบ้างจงยกมือขึ้น"

..... ฯลฯ .....

ในด้านวิธีการเรียบเรียงนี้จะแตกต่างไปจากหนังสือความรู้เรื่อง เมืองไทยอยู่บ้าง
บางประการ คือจะเรียบเรียงเป็นตอน ๆ แบบเรื่องสั้นมีตัวละคร แต่ตัวละครจะไม่ซับซ้อน
กันตลอดเล่ม เมื่อจบบทก็เปลี่ยนตัวละครใหม่ แต่ตัวละครจะเป็นเด็กนักเรียนตลอดทั้งเล่ม ส่วน
ในด้านคำถามท้ายบทนั้นไม่มี แต่มีคำให้สะกดแทน

ลักษณะรูปเล่มของหนังสือธรรมจริยานี้ จะมีขนาดกะทัดรัด เนื้อหาไม่มากนัก มี
จำนวนหน้าเพียง 67 หน้า พิมพ์ที่โรงเรียนช่างพิมพ์วัดสังเวช ปี พ.ศ.2480 ในด้านภาพ
ประกอบจะมีภาพประกอบเป็นภาพวาดขาวดำ ไม่มีภาพถ่าย ใต้ภาพแต่ละภาพจะมีคำอธิบายด้วย
หน้าปกจะไม่มีภาพประกอบ จำนวนภาพในเล่มมีไม่มากนัก หนังสือเรียนเล่มที่ใช้เล่มต่อไปคือ
หนังสืออ่านภูมิศาสตร์ เล่ม 1,2 ซึ่งเรียบเรียงโดยพระยาเทพศาสตร์สถิตย์ ในด้านลักษณะ
เนื้อหาหนังสืออ่านภูมิศาสตร์เล่ม 1 นี้เนื้อหาประกอบไปด้วย บทที่ 1 พระอาทิตย์คือลูกไฟดวง
ใหญ่ บทที่ 2 พระอาทิตย์เดินหรือโลกเดิน บทที่ 3 พระจันทร์และดาว บทที่ 4 นาฬิกาเป็น
ของน้ำขึ้น บทที่ 5 ใต้น้ำ บทที่ 6 โลกกลายเป็นน้ำ บทที่ 7 เมฆและฝน บทที่ 8 แม่น้ำ
บทที่ 9 ทะเล บทที่ 10 โลกกลม บทที่ 11 โลกกลม (ต่อบทที่ 10) บทที่ 12 ตำนานของ
โลกเรานี้ บทที่ 13 ภายในของโลก บทที่ 14 กลางวันกลางคืน บทที่ 15 ชาติและประเทศ
ต่าง ๆ

ลักษณะเนื้อหาโดยรวมแล้วจะเน้นในด้านภูมิศาสตร์ต่าง ๆ

ด้านลักษณะวิธีการเรียบเรียง เป็นการเขียนแบบบทละครมีตัวละครเป็นผู้ดำเนิน
เรื่องตัวละครจะเป็นครู กับเด็กนักเรียนตลอดเล่ม ภาษาที่ใช้จะกระชับรัดกุมเข้าใจง่าย ในช่วงต้น
เล่มเนื้อหายังไม่มากนัก แต่ในบทท้าย ๆ เนื้อหาจะยากและมากขึ้น ดังบางบทต่อไปนี้

บทที่ 1 พระอาทิตย์คือลูกไฟดวงใหญ่

1. วันหนึ่งในฤดูร้อน เด็กหลายคนนอนเล่นอยู่บนหญ้าโคนต้นมะขาม
วันนั้นร้อนจัดมากจนเล่นอะไรไม่ได้ เด็กเหล่านั้นพากันบ่นต่าง ๆ นานา มีเด็กชายชื่อว่าผิคน
เดียวเท่านั้น ที่ชมว่าเป็นเวลาเหมาะและสบายดี เพราะว่าร้อนจัดไม่ต้องทำอะไร

2. วันหนึ่งพวกเด็กได้ยินเสียงครูร้องมาว่า "อย่างไรนักเรียนร้อนจัดไปหรือ จึงไม่เล่นอะไร" เด็กจึงพากันตอบว่า "ยิ่งกว่าร้อนไปเสียอีกขอรับ พระอาทิตย์นี้ช่างเหมือนไฟจริง ๆ"

3. ครูจึงว่า ก็อะไรเสียอีกเล่า พระอาทิตย์ก็เป็นลูกไฟนะซิ เป็นลูกไฟดวงใหญ่ทีเดียว" เด็กคนหนึ่งเอ่ยขึ้นว่า "ทำไมจึงไม่มีใครเอาน้ำไปดับเสียหนอ เราจะได้ออกไปเล่นฟุตบอลได้บ้าง"

4. ....

5. เด็กอีกคนหนึ่งกล่าวว่า "พระอาทิตย์คงเป็นดวงไฟใหญ่พิลึก "ครูว่า ถ้าไฟไหม้โรงเรียนของเรา นักเรียนคงพากันว่าไฟไหม้ใหญ่" นักเรียนทั้งหลายร้องขึ้นพร้อมกันว่า "แน่แล้วขอรับ" ครูอธิบายว่า "ถ้าไฟไหม้หมดทั้งเมืองคงใหญ่กว่าไฟไหม้โรงเรียนหลายเท่า แต่ถ้านักเรียนจะนึกในใจว่าไฟไหม้โลกนี้ทั้งหมด และลูกไฟจริง ๆ ดวงโลกที่ไฟไหม้ นี้ ถ้าเอามาวางเข้าข้างพระอาทิตย์ก็คงเล็กนิดเดียว เล็กกว่ากันหลายพันเท่า" นักเรียนต่างคนก็พากันประหลาดใจเป็นอย่างยิ่ง

บทที่ 13 ภายในของโลก

1. วันหนึ่งครูพานักเรียนไปเที่ยวเขาบางปลาสร้อย แล้วครูจึงถามนักเรียนว่า "ได้เคยเห็นภูเขาไฟบางแล้วหรือยัง" นักเรียนพากันตอบว่ายัง แต่เคยได้ยินเขาพูด ๆ กันว่าภูเขาในโลกนี้บ้างลูกก็เป็นไฟ

ครูกลัวนักเรียนจะเข้าใจผิดว่า ภูเขาไฟนั้นมีไฟลูกเหมือนดวงเทียน จึงบอกเสียก่อนว่า "ภูเขาไฟมักมีรูปเหมือนเขาศี และที่ตรงกลางมีปล่องทะลุตลอดลง ไปจนใต้ดินแล้วมักมีไอน้ำ เถ้าและหินที่ละลายแดง เป็นไฟพุ่งขึ้นมาตามปล่องจากใต้ดิน"

2. "ภูเขาไฟมีสองชนิด ที่ยังมีไฟอยู่ชนิดหนึ่ง และที่ดับแล้วชนิดหนึ่ง จะอธิบายแก่ภูเขาไฟที่ยังมีไฟติดอยู่ในประเทศญี่ปุ่นและ เกาะชวาที่ภูเขาไฟซุกซุม.....

"เมื่อพระพุทธศักราช 2426 ภูเขาไฟชื่อ แคร็กบะตาร์ ที่อยู่กลางทะเลในระหว่าง เกาะสุมาตรากับเกาะชวาได้พุ่งขึ้น และมีเสียงดังทวนไปทั่ว ได้ยินตลอดไปถึงเมืองต่าง ๆ ซึ่งเป็นหนทางไกลประมาณ 40,000 เส้น แล้วภูเขาไฟลูกนี้ เลยแตกจมหายไปในทะเลจนบัดนี้"

"กับเมื่อเร็ว ๆ นี้ ในตอน พ.ศ.2445 กูเขาไฟชื่อเบเล ในหมู่เกาะ อันทีสตะ วันตกที่ตั้งอยู่ใกล้กับปากอ่าวเม็กซิโกในทวีปอเมริกาใต้พุ่งขึ้น เท่า และหินละลายไหลลง ท่วมเมือง เซนต์ปีแยร์ ซึ่งตั้งอยู่หน้าเขานั้น บ้านเมืองพังหมด คนในเมืองซึ่งมีประมาณ 35,000 คน ตายในสองสามนาที"

3. .... ฯลฯ.....

จะเห็นได้ว่าในบทที่ 1 ผู้เรียบเรียงจะนำเสนอเนื้อหาง่าย ๆ ก่อน และเนื้อหา จะยากขึ้นเป็นลำดับจนในบทที่ 13 ตามที่ผู้วิจัยยกมานั้น เนื้อหาจะยากและมีรายละเอียดมาก

ลักษณะการแต่ง เป็นเรื่องมีตัวละครเป็นเด็กนักเรียน เหมือนหนังสือเรียนธรรมจริยา และท้ายบทไม่มีคำถามท้ายบทเช่นกัน

ลักษณะรูปลักษณ์ของหนังสืออ่านภูมิศาสตร์เล่ม 1 ขนาดรูปลักษณ์กะทัดรัด เนื้อหาไม่มาก มีจำนวนหน้าเพียง 82 หน้า พิมพ์ที่โรงพิมพ์วิมลบรรณาการ พ.ศ.2484 ในด้านภาพประกอบจะมีภาพ ประกอบในเนื้อหาไม่มากนัก ภาพเป็นภาพวาดขาวดำมีคำอธิบายใต้ภาพ หน้าปกจะ ไม่มีภาพประกอบ

ในด้านหนังสืออ่านภูมิศาสตร์เล่ม 2 นี้ มีรายละเอียดในด้านต่าง ๆ ดังนี้

ลักษณะ เนื้อหา หนังสืออ่านภูมิศาสตร์ เล่ม 2 นี้ ใช้มานานคู่กับเล่ม 1 เนื้อหายาก มากขึ้นดังนี้ บทที่ 1 ทิศสำคัญ บทที่ 2 แผนที่ บทที่ 3 แผนที่ (ต่อ) บทที่ 4 แผนที่ต่างกับ รูปภาพอย่างไร บทที่ 5 มาตรฐาน บทที่ 6 มาตรฐาน (ต่อ) บทที่ 7 แผนที่ของห้องเรียน และโต๊ะ บทที่ 8 แผนที่ บทที่ 9 แผนที่ (ต่อ) บทที่ 10 แผนที่ (ต่อ) บทที่ 11 ชื่อของ แผ่นดินและพื้นน้ำต่าง ๆ บทที่ 12 ชื่อของแผ่นดินและพื้นน้ำต่าง ๆ (ต่อ) บทที่ 13 ชื่อของแผ่นดิน และพื้นน้ำต่าง ๆ (ต่อ) บทที่ 14 แม่น้ำ และเข็มทิศเดินเรือ บทที่ 15 แถบต่าง ๆ ของโลก บทที่ 16 ประเทศต่าง ๆ ตั้งอยู่ที่ไหน บทที่ 17 ทนทางและการไปมา บทที่ 18 แร่และโลหะ ต่าง ๆ บทที่ 19 แร่และโลหะต่าง ๆ (ต่อ) บทที่ 20 หินชะนวน บทที่ 21 ซอกลก บทที่ 22 อารยธรรมคืออะไร เหตุไรประเทศจึงมีอำนาจมาก บทที่ 23 อารยธรรมแห่งมนุษย์ บทที่ 24 อารยธรรมแห่งมนุษย์ (ต่อ)

เนื้อหาของหนังสืออ่านภูมิศาสตร์เล่ม 2 นี้จะยากกว่าเล่ม 1 โดยในด้านเนื้อหาใน เล่ม 2 นี้ จะมีรายละเอียดของเนื้อหาและลึกซึ้งกว่าเล่ม 1

ด้านลักษณะวิธีการเรียบเรียง มีลักษณะวิธีการเหมือนเล่ม 1 คือมีตัวละครเป็นครู กับเด็กนักเรียน แต่จะมีตัวละครใหม่ ๆ เพิ่มขึ้น โดยแต่งเรื่องต่อเล่ม 1 แต่หนังสืออ่านเล่ม 2

นี้มีการสรุปเนื้อหาที่สำคัญของ เล่ม 1 ไว้ตอนท้ายบทของแต่ละบท เช่น

บทที่ 1 ทิศสำคัญ

1. เมื่อโรงเรียนปิดภาคปลาย เด็กชายชิต รักสกุล กับเด็กชายชม รักสกุล สองคนพี่น้องช่วยกันจัดหนังสือและ เครื่องเล่นต่าง ๆ ลงหีบเพื่อไปเที่ยวอำเภอศรีราชา กับลุง โดยทาง เรือ เด็กทั้งสองนี้สนุกสนานเบิกบานใจมาก ด้วยเป็นครั้งแรกที่เคยลงเรือไปเที่ยวไกลๆ
2. ....
3. ....
4. เด็กชายชิตคิดอยู่นานแต่ตอบไม่ได้ จึงหันไปถามลุงว่า "อยู่ทางไหนขอรับ" ลุงชี้มือแล้วตอบว่า "ทิศเหนืออยู่ตรงหน้าของเราออกไป" เด็กชายชมจึงถามต่อไปว่า "ดูเหมือนมีทิศ หลายทิศด้วยกันไม่ใช่หรือขอรับ"
5. ...."ลา".....

สิ่งที่ควรรจำ

- ก. ทิศสำคัญมีสี่ทิศ คือทิศตะวันออก ทิศตะวันตก ทิศเหนือ ทิศใต้
- ข. ทิศตะวันออกอยู่ตรงกันข้ามกับทิศตะวันตก ทิศเหนืออยู่ตรงกันข้าม กับทิศใต้
- ค. ถ้ากางแขนขวาออกให้ตรง ไปสู่ทิศตะวันออก ทิศตะวันตกจะอยู่ทาง แขนซ้าย ทิศเหนือจะอยู่ตรงข้างหน้า ทิศใต้อยู่ตรงข้างหลัง

ด้านวิธีการเรียบเรียงจะต่างจากเล่ม 1 ตรงที่เล่ม 1 ไม่มีการสรุปเนื้อหาสำคัญ เอาไว้ในท้ายบท และในเล่ม 2 มีการกำหนดชื่อตัวละคร ส่วนเล่ม 1 ไม่มี

ลักษณะรูปเล่ม หนังสืออ่านภูมิศาสตร์เล่ม 2 ขนาดของเล่มกะทัดรัด แต่เนื้อหามาก จำนวนหน้ามี 165 หน้า พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร พ.ศ.2485 ในด้านภาพประกอบใน เล่มจะมีภาพประกอบเป็นภาพวาดขาวดำ มีการอธิบายคำศัพท์ จำนวนภาพไม่มากนัก ส่วนหน้าปก ไม่มีภาพประกอบ

หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว หนังสือเรียนที่ผลิตขึ้นมาใช้หลังการ เปลี่ยนแปลงการปกครอง จะมีลักษณะ เนื้อหาเน้นให้ความรู้เกี่ยวกับการปกครองสมัยใหม่เพื่อเตรียม คนไปสู่การปกครองแบบประชาธิปไตย หนังสือเรียนในสมัยนี้คือหนังสืออ่านหน้าที่พลเมือง ซึ่งกรม วิชาการเป็นผู้เรียบเรียง ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ด้านลักษณะ เนื้อหา หนังสือเล่มนี้มีด้วยกัน 15 บท เนื้อหาแต่ละบทมีดังนี้ บทที่ 1 การส่งจดหมาย บทที่ 2 ไปรษณียบัตรและพัสดุไปรษณีย์ บทที่ 3 การส่งเงินทางธนาณัติ บทที่ 4 การส่งของทางรถไฟ การส่งโทรเลขและการพูดโทรศัพท์ บทที่ 5 คลังออมสิน บทที่ 6 ถนนหนทาง บทที่ 7 รัฐนิยม บทที่ 8 รัฐนิยม (ต่อ) บทที่ 9 รัฐนิยม (ต่อ) บทที่ 10 เทศบาล บทที่ 11 เทศบาล (ต่อ) บทที่ 12 อำเภอและจังหวัด บทที่ 13 การปกครองของประเทศไทย บทที่ 14 การเลือกผู้แทนราษฎร บทที่ 15 สิทธิและหน้าที่พลเมือง การที่เนื้อหามุ่งเน้นไปในด้านการให้ความรู้เกี่ยวกับความทันสมัยของสังคมไม่ว่าจะเป็นเรื่องการคมนาคม การขนส่ง หรือแม้แต่การปกครองก็เพื่อการเตรียมประชาชนให้มีความรู้ด้านการปกครองแบบประชาธิปไตยตามความต้องการของหลักสูตรนั่นเอง

ด้านวิธีการเรียบเรียง หนังสืออ่านหน้าที่พลเมืองนี้ มีวิธีการเรียบเรียงเป็นแบบเรื่องสั้น มีตัวละคร ตัวละครเป็นตัวละครชุดเดียวกันทั้งเล่ม ตัวละครชื่อ นายปาน นางปรุง ฆะคุงกิจ ลูก ๆ ชื่อ สมใจ สมจิตต์ อาหนวย การดำเนินเรื่องจะให้ตัวละครเป็นผู้ดำเนินเรื่อง มีบทสนทนาของตัวละคร การอธิบายเนื้อหาในเรื่องจะอธิบายละเอียด เข้าใจง่าย เช่น

บทที่ 1 การส่งจดหมาย

1. ครอบครัวหนึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ถนนเฟื่องนคร ผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวนี้คือ นายปาน ฆะคุงกิจ และนางปรุง ฆะคุงกิจ ซึ่งเป็นสามีภรรยา กัน ครอบครัวนี้เป็นครอบครัวที่มีอันจะกินครอบครัวหนึ่ง นายปานทำงานอยู่ที่บริษัทค้าขายแห่งหนึ่ง ได้เงินเดือนๆละ 200 บาท นายปานปลูกเรือน 2 ชั้น ทาสีเขียวขาวมีเป็นที่อยู่ของตนและครอบครัว หน้าบ้านเป็นสนามเด็กเล่นสำหรับนั่งเล่น ทางบ้านมีที่ว่างอยู่ นางปรุงผู้เป็นภรรยาก็มีได้อยู่เปล่า ๆ ว่างเวลาว่างทาสวนครัวขึ้นเป็นทางประหยัคค่าใช้จ่ายในเรื่องอาหารได้มาก

2. นายปานและนางปรุง มีบุตรชายหญิง 3 คน คนหัวปีเป็นหญิงชื่อสมใจ อายุ 12 ปี กำลังเรียนอยู่ชั้นมัธยมปีที่ 2 ของโรงเรียนรัฐบาลแห่งหนึ่ง คนรองเป็นหญิงชื่อสมจิตต์ อายุ 10 ปี เรียนอยู่ชั้นประถมปีที่ 4 ของโรงเรียนราษฎร์ข้างบ้าน และคนที่ 3 เป็นชายชื่ออาหนวย อายุ 7 ปี เรียนอยู่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 ของโรงเรียนราษฎร์แห่งเดียวกับพี่สาว

3. ....

4. ....

5. ....

6. ....

7. อานายถามว่า "เราไปหาเองเดี๋ยวนี้ไม่ได้หรือจะพ่อ" นายปานตอบว่า "ไม่ได้คอกลูก ป้าของหนูอยู่เชียงใหม่จะไปหาก็ต้องขึ้นรถไฟ ไปรถธรรมดาที่ตั้ง 2 วัน ถ้าไปรถด่วนก็ราว 21 ชั่วโมง พ่อบอกแล้วอย่างไรเล่าว่าพ่อจะลาพักผ่อนพาหนูไปเที่ยว ในราว 2-3 เดือนข้างหน้า เวลานี้เราเขียนจดหมายไปก่อนก็แล้วกัน"

8. ....

9. ....

10. ....

11. ....

12. ....

13. นางปรุง ได้ฟังบุตรชายคนเล็กพูดเช่นนั้น ก็หัวเราะแล้วกล่าวว่า "เราต้องเสียเหมือนกัน แต่เราไม่ต้องเสียค่าส่งมากมายเท่ากับค่ารถไฟ เราไปซื้อแสตมป์มาปิดลงบนซองนี้เสียก่อน" อานายถามว่า "แสตมป์นะ คืออะไรจ๊ะ" นายปานตอบว่า "แสตมป์เป็นภาษาอังกฤษ แปลว่า "ดีตรา" หรือ "ดวงตรา" ที่ถูกเราควรเรียกเป็นภาษาไทยว่า "ตราไปรษณียกร" รัฐบาลสร้างตราไปรษณียกรขึ้น เพื่อให้เป็นการสะดวกแก่ผู้ต้องการส่งจดหมาย คือเมื่อเขียนจดหมายเสร็จแล้ว เราไปซื้อตราไปรษณียกรติดเข้าที่ซอง ก็นำไปส่งได้ที่เดียว" อานายถามว่า "ถ้าเราส่งจดหมายโดยไม่มีตราไปรษณียกรจะเป็นอย่างไรจ๊ะ" นายปาน ตอบว่า "ถ้าเราส่งจดหมายโดยไม่มีตราไปรษณียกร เจ้าหน้าที่กรมไปรษณีย์โทรเลขก็จะไปปรับผู้รับอีกเท่าตัว ถ้าหาตัวผู้รับไม่พบก็กลับมาปรับผู้ส่ง"

บทที่ 7 รัฐนิยม

1. วันหนึ่ง ขณะที่ครอบครัวนายปาน กำลังนั่งสนทนากันอยู่เป็นปกตินั้น นายปานเอ่ยขึ้นกับนางปรุงว่า "หมูนี้อันนี้มันยุ่งวันยังค่ำ เหม่จะไม่ได้วางมือจากงานเลย นอกจากเวลารับประทานอาหารเท่านั้น" นางปรุงถามว่า "ทำไมงานจึงมากขึ้นเล่าจ๊ะ" นายปานตอบว่า "เดี๋ยวนี้คนไทยเรานิยมใช้ของไทยมากขึ้น ห้างเราเป็นนายหน้าขายสินค้าไทยหลายอย่าง ฉะนั้นวันหนึ่ง ๆ จึงได้รับคำสั่งซื้อของจากต่างจังหวัดมากกว่าก่อนหลายเท่า ึ่งซื้อไปขายก็มี ซื้อปลั๊กไปใช้ส่วนตัวก็มี ฉะนั้นต้องอ่านจดหมายและสั่งแผนกส่งของไปจัดส่งตลอดวัน"

2. ....

3. ขณะนั้น บุตรทั้งสามของนายบานั่งอยู่ที่นั่นด้วยเป็นธรรมดา เมื่อบิดามารดาสนทนากันในเรื่องที่เปิดเผยแล้ว เด็กทั้งสามมักจะสนใจฟังเสมอ ฉะนั้นเมื่อได้ยืมบิดามารดาพูดถึงเรื่องสินค้าไทย สมาชิกพูดขึ้นว่า "ที่โรงเรียนหนูเดี๋ยวนี้ครูก็พยายามกวาดขัน เรื่องการนำสินค้าไทยอยู่เสมอ ครูแนะนำให้ใช้สินค้าไทย ให้ซื้อสินค้าไทย และบอกว่าถ้าไทยทำสินค้าอะไรขาย ไทยก็ควรช่วยกันซื้อเพื่อให้ดังตามรัฐนิยม"

4. ....

5. นายบานบอกว่า "ดีเหมือนกัน วันนี้เรามาพูดถึงเรื่องรัฐนิยมเสียสักที เพราะเรื่องนี้เป็นเรื่องที่สำคัญอยู่เสมอควรที่หนูจะได้ทราบไว้บ้าง พ่อจะอธิบายให้หนูฟังสั้นๆ ว่า รัฐนิยม คือประกาศของรัฐบาล ที่ชักชวนราษฎรให้พร้อมใจกันปฏิบัติในทางที่ดีที่ชอบ เท่านั้น หนูพอจะเข้าใจหรือยัง"

6. ....ๆ.....

ด้านวิธีการเรียบเรียง นั้นจะเรียบเรียงเป็นแบบเรื่องสั้นเหมือนทุกเล่มที่ผ่านมา คือมีตัวละครเป็นผู้ดำเนินเรื่อง

ด้านรูปเล่มของหนังสืออ่านหน้าที่พลเมืองนี้ขนาดเล่มเล็กกระทัด แต่ค่อนข้างหนา มีจำนวนหน้า 136 หน้า พิมพ์ที่โรงพิมพ์ช่างพิมพ์วัดสังเวช พ.ศ. 2484 ในด้านภาพประกอบเหมือนทุกเล่ม ที่ผ่านมามีภาพวาดขาวดำประกอบเนื้อหาและมีคำอธิบายใต้ภาพด้วย ส่วนหน้าปกยังไม่มีการประกอบ

นอกจากหนังสือหน้าที่พลเมืองแล้ว ยังมีหนังสือเรียนแบบสอนอ่านสังคมศึกษาในบ้านนอกบ้าน ซึ่งนางสาวเฟื่องฟุ้ง เครือคราช เป็นผู้เรียบเรียง ลักษณะเนื้อหาของหนังสือเรียนประกอบด้วยเรื่อง พ่อแม่และตัวฉัน พ่อไปทำงานแม่อยู่บ้าน น้องของฉัน บ้านที่เราอยู่ อาหารของเรา ตอนเย็นที่บ้าน วันอาทิตย์ เสื้อผ้าของเรา ชั้นประถมหนึ่ง คุณครูว่าดี เราทำเรื่อง พง เรารักษาความสะอาดและกิริยาดี เราเล่นด้วยกัน เที่ยวในเมือง เข็มปักที่นา วันวิสาขบูชา เนื้อหาของหนังสือเรียนเล่มนี้ มุ่งหวังให้นักเรียนรู้จักเกี่ยวกับเรื่องราวของตัวเองและสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวมากยิ่งขึ้น เช่น

พ่อแม่ และตัว ฉัน

ฉัน ชื่อ ชิม อายุ เจ็ด ขวบ

พ่อ ชื่อ ปาน แม่ ชื่อ คา

ฉัน มี พี่ชาย คน หนึ่ง

ฉัน มี น้องชาย คน หนึ่ง

เรา อยู่ ใน บ้าน เดียว กัน

บ้าน อยู่ ใน สวน ธนบุรี

..... ฯลฯ.....

บ้าน ที่ เรา อยู่

บ้าน ของ เรา สะอาด

ไม่ มี ฝ้า ช้ำ เจาะแฉะ

แม่ บล็อก การเวก ไว้ หน้าบ้าน

เวลา ค่า ค่า ดอก การเวก ทอม เย็น ชื่นใจ

บ้าน ของ เรา มี หน้าต่าง ประตู หลาย บาน

บ้าน ของ เรา ไม่ อุดู๋

แม่ จัด บ้าน เก่ง มาก

ของ ต่าง ต่าง อยู่ ถูก ที่ ไม่ รก รุงรัง

เรา ไม่ ค่อย สะดุด อะไร ทกล้ม

นอก จาก คราว หนึ่ง น้องชูป วาง ของ เล่น ไว้เกะกะ

พี่ชอบ รีบ เดิน เลย สะดุด ทกล้ม

..... ฯลฯ.....

ลักษณะ เนื้อหาของหนังสือเรียนสังคมศึกษาในบ้าน นอกบ้านนี้จะ เน้นหนักไปในด้าน เรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับตัวนักเรียน ซึ่งลักษณะ เนื้อหาจะง่ายๆเหมาะสมสำหรับเด็กเพิ่ง เริ่มอ่านเป็น

ลักษณะ วิธีการเรียบเรียง เป็นการเรียบเรียงโดยการแต่งเป็นตอน เป็นเรื่อง ตัวละครที่สำคัญคือ พ่อ (ปาน) แม่ (คา) พี่ชอบ น้องชูป และตัวละครเอกชื่อชิม การดำเนิน เรื่อง เป็นการให้ตัวละครที่ชื่อชิมเป็นคนเล่า และดำเนินเรื่อง เช่น

คุณครู วาณี

ครู ของ เรา ชื่อ คุณครู วาณี

ครู วาณี ใจ ดี มาก

เวลา ฉัน ทำ เลข ไม่ได้ คุณครู ก็ บอก ใจ

จน ฉัน เข้าใจ

เวลา ฉัน อ่าน หนังสือ คา ไทน์ ไม่ ออก

คุณครู ก็ บอก ใจ

เวลา ฉัน หกล้ม เข้า กลอก คุณครู ก็ ใส่ ยา ใจ

คุณครู วาณี แต่งตัว สวย

..... ฯลฯ.....

สังเกตได้ว่า ตัวละครเอกที่ชื่อซิม จะเป็นผู้เล่าเรื่องไปเรื่อย ๆ โดยตัวละคร
ใช้สรรพนามแทนตัวเองตลอดเรื่องว่า "เรา"

ในบางช่วงของเรื่องมีการนำทวารวดีมาสอดแทรกไว้เช่น

ตอน เย็น ที่ บ้าน

.....

แม่ เล่า นิทาน ใจ เรา ฟัง แทบ ทุกคืน

คืน นี้ แม่ เล่า เรื่อง สังข์ทอง ใจ เรา ฟัง

แม่ เล่า ว่า มี เด็ก เล็ก เล็ก คน หนึ่ง ซ่อน อยู่

ใน หอยสังข์ ตั้ง แต่ เกิด เรียก กัน ว่า สังข์ทอง

สังข์ทอง เป็น ลูก ของ พระเจ้า แผ่นดิน แม่เลี้ยง อยากร ใจ ดาย เสีย

แม่เลี้ยง จึง ใจ ท่อ ไล่ สังข์ทอง และ แม่ ของ สังข์ทอง ไป เสีย จากวัง

.....

.....

แม่ รู้ ว่า ลูกรัก ซ่อน อยู่ ใน หอยสังข์ ก็ รีบ เข้า ไป ใน บ้าน และทุบ

หอยสังข์ แดก สังข์ทอง ตกใจ มาก และ เสียใจ ที่ แม่ ทุบ หอย เสีย

สังข์ทอง กอด เท้า แม่ แล้วร้องใจ

..... ฯลฯ.....

ในตอนท้ายของในบางบท จะมีสิ่งควรจำและสิ่งควรทำ อย่างเช่นบท พ่อไปทำงาน
แม่อยู่บ้าน เมื่อจบเนื้อเรื่อง ก็จะมีสิ่งควรจำ ดังนี้

สิ่ง ควร จำ

ทุก คน ใน บ้าน มี ความ สุข
พี่ น้อง รัก และ ช่วย เหลือ กัน
พ่อ แม่ รัก เรา
พ่อ แม่ ทำ งาน หา เงิน มา ซื้อ อาหาร และ ของ ใช้นี้
ต่าง ต่าง ใช้นี้ เรา
เรา ควร ชยัน เรียน หนังสือ ใช้นี้ เก่ง เก่ง

ส่วนสิ่งควรทำ มีอย่างในบท อาหาร ของ เรา ดังนี้

สิ่ง ควร ทำ

1. เรา ควร กิน อาหาร ใช้นี้ ครบ ทุก อย่าง
2. เรา ควร กิน ทั้ง ข้าว ใช้นี้ เนื้อ ผัก และ ผลไม้
3. เรา ควร ดื่มน้ำ และดื่มน้ำ มาก มาก ด้วย

นอกจากนี้ ยังมีแบบฝึกหัดให้นักเรียนทำอีกด้วย เช่น

สิ่งควรทำ

ใช้นี้เติม คำ ใน ช่อง ว่าง ด้วย คำ ต่อไป นี้
นักเรียน เชื้อฟัง ชน ชยัน

1. ครู รัก.....ทุกคน
2. เรา ควร รัก และ .....ครู
3. เรา ใช้นี้ ควร..... และ ส่งเสียง ดัง ใน ห้อง เรียน
4. เรา ต้อง .....เรียน หนังสือ ใช้นี้ เก่ง

ตอบได้ไหม

1. ใน ภาค ไทหน มี คน ทำ งาน มาก ที่สุด
2. ผู้ใหญ่บ้าน ทำ อะไร บ้าง

3. ทุก คน ควร ช่วย เหลือ ผู้ใหญ่บ้าน อย่างไร

นอกจากนี้ในตอนท้ายเล่ม ยังมีดัชนีคำ ำให้ผู้อ่านสามารถค้นคว้าได้สะดวกอีกด้วย เนื่องจากมีการบอกหน้าไว้ด้วยว่าคำใดอยู่หน้าใด เช่น

หน้า 1 พ่อ แม่ และ ตัว ฉัน ชื่อ อายุ เจ็ด ขวบ มี พี่ ชาย คน หนึ่ง น้องชาย ด้วย เรา อยู่ ในบ้าน เดียววัน เอง ส่วนที่

หน้า 2 ต้นไม้ หลาย อย่าง มะม่วง ส้ม มะพร้าว ฝรั่ง ก็ กิน แก่ กว่า สาม ิบ โรงเรียน เรียน ชั้น ประถม เก่ง เขียน หนังสือ ได้ ช่วย ับ ยัง สอน ำให้ ฉัน อ่าน ออก หมด ทุก เล่ม สี อ่อน สอง ..... ฯลฯ.....

ลักษณะวิธีการเรียบเรียงหนังสือเรียนสังคัมศึกษานในบ้าน นอกบ้าน นี้มีการเรียบเรียงเป็นบทแบบละคร เหมือนกับหนังสือเล่มที่กล่าวมาแล้ว คือหนังสือเรียนความรู้เรื่อง เมืองไทย ธรรมจรรยา ภูมิศาสตร์ หน้าที่พักเมือง นอกจากนี้ในตอนท้ายบทยังมีคำถามท้ายบทและสิ่งที่ควรจำ เช่นกัน แต่ลักษณะที่ต่างกันไปคือ หนังสือเรียนสังคัมศึกษานในบ้าน นอกบ้านนี้มีการเว้นช่องไฟของคำทำให้อ่านสบายตามากขึ้น และสิ่งที่แตกต่างอีกคือมีดัชนีคำไว้ในตอนท้าย เล่มและแบบฝึกหัดที่ทำให้ให้มีการเว้นช่องว่างำให้นักเรียนได้เติมคำในช่องว่าง ซึ่ง เล่มอื่น ๆ ยังไม่ปรากฏว่ามี

ลักษณะรูปเล่มของหนังสือเรียนในบ้าน นอกบ้านนี้มีขนาดเล่มกะทัดรัด จำนวนหน้า 70 หน้า จัดพิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภา มีการจัดพิมพ์หลายครั้ง เล่มที่นำมาศึกษานี้จัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2505 ในด้านภาพประกอบนี้ จะมีภาพประกอบหน้าปกเป็นภาพวาดผู้หญิงกำลังซักผ้า และอีกด้านหนึ่งมีเด็กผู้ชายกำลังกวาดใบไม้ ส่วนภาพประกอบในเนื้อเรื่อง เป็นภาพวาดชาวดำ ภาพประกอบมีไม่มากนัก

ในด้านภาพประกอบหน้าปกนี้ หนังสือเรียนสังคัมศึกษานในบ้าน นอกบ้านนี้ เป็นหนังสือเรียนสังคัมศึกษาเล่มแรกที่มีภาพประกอบหน้าปก ส่วนเล่มอื่น ๆ ยังไม่ปรากฏ

หนังสือเรียนที่ใช้อีก 2 เล่ม ในช่วง พ.ศ. 2458 ถึงหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2498 คือ หนังสือเมืองที่เราอยู่ ตอนที่ 1 และตอนที่ 2 ซึ่งเรียบเรียงโดยนางสาวเฟื่องฟูง เครือตราชู

ลักษณะ เนื้อหา หนังสือเมืองที่เราอยู่ ตอนที่ 1 นี้มีเนื้อหาประกอบไปด้วยเรื่องต่อไปนี้ เราอยู่ในเมืองใหญ่ ร้านหนังสือ ร้านตัดผม ร้านตะกร้า ค้าชำ แยกขายผ้า เจ๊กทหารองเท้า ร้านขายของชาวญี่ปุ่น ครูหม่อมเพื่อนป่า ร้านหมอยของพ่อ ำงานที่แม่ทำที่

โรงพยาบาล ตำรวจที่ช่วยเหลือเรา โดยสรุปแล้วเนื้อหาในหนังสือเรียนเมืองที่เราอยู่ จะประกอบไปด้วยอาชีพต่าง ๆ เช่นอาชีพบางอาชีพต่อไปนี้

เจ๊กตำรองเท้า

เจ๊กก็มบอกแม่ว่า "วันพุธมารับได้ครับ" เจ๊กก็มาจากเมืองจีน
 เขามาตั้งร้านตำรองเท้าอยู่หลายปีแล้ว แม่เล่าว่าเมื่อก่อนนี้ร้านของ
 เจ๊กก็มเล็กเพียงห้องเดียว
 เดี่ยวนี้เขาเปิดร้านออกไปอีกห้องหนึ่ง
 มีลูกมือช่วยเย็บรองเท้า สิบคนด้วยกันมีทั้งคนไทย และคนจีน
 เขาใช้ต้นไม้ทั้งต้นตัดเป็นท่อน ๆ ทำเป็นโตะ เย็บรองเท้า
 เขาแบ่งงานกันทำเป็นพวก ๆ
 เจ๊กก็มเป็นคนตัด
 ลูกมือโตะ หนึ่ง ทำสัน โตะ หนึ่ง ทำพื้น
 โตะ หนึ่ง ตอกพื้นติดกับหุ่นไม้
 อีกสองโตะ เย็บพื้นติดกับตัวรองเท้า
 ..... ฯลฯ.....

ครูเหม้มเพื่อนป้า

ป้าภาสอนที่โรง เรียนฝึกหัดครูแห่งหนึ่ง
 โรงเรียนของป้ามีทั้งนักเรียนหญิงและนักเรียนชาย ตัวโต ๆ ทั้งนั้น
 ป้าสอนภาษาอังกฤษ มีครูเหม้มช่วยสอนด้วยคนหนึ่ง
 ป้าเล่าว่า เวลาครูเหม้มสอน
 ครูเหม้มพูดภาษาอังกฤษตลอดเวลา
 ไม่พูดไทยเลย แต่พูดช้า ๆ เด็กนักเรียนก็เข้าใจ
 ..... ฯลฯ.....

ลักษณะ เนื้อหาของหนังสือเรียนเมืองที่เราอยู่ ตอนที่ 1 จะเน้นหนักไปในด้าน
 อาชีพมากกว่าเนื้อหาอื่น ซึ่งแตกต่างไปจาก เนื้อหาเล่มอื่น ๆ ซึ่งเน้นไปในด้านภูมิศาสตร์
 จริยธรรม การปฏิบัติตนให้เป็นพลเมืองดี แต่หนังสือเมืองที่เราอยู่จะเป็นเรื่องของอาชีพ ซึ่งอาจ

สืบเนื่องมาจากในช่วง พ.ศ.2458 หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2498 หลักสูตรมุ่งหวังให้ประชาชนประกอบอาชีพอื่น ๆ มากกว่าที่จะมุ่งรับราชการ ดังนั้นเนื้อหาในหนังสือเรียนจึงกล่าวถึง เนื้อหาอาชีพต่าง ๆ

ลักษณะวิธีการเรียบเรียง หนังสือเมืองที่เราอยู่ ตอนที่ 1 เป็นการแต่งแบบบทละครมีตัวละครที่สำคัญ คือ มาลินี อายุ 8 ปี ตัวละครจะเป็นผู้ทำให้เรื่องดำเนินไปและมีการใช้บทสนทนาในบางตอน และในตอนท้าย ของบางบทจะมีแบบฝึกหัดให้ทำ

ลักษณะรูปลักษณ์ของหนังสือเมืองที่เราอยู่ เล่ม 1 มีขนาดกะทัดรัด เนื้อหาไม่มากนัก จำนวนหน้ามี 65 หน้า พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภา บางคลองบางลำพูบน เมื่อ พ.ศ.2501 ในด้านภาพประกอบหน้าปกจะไม่มีการประกอบ ส่วนในเล่มจะมีภาพประกอบเป็นภาพถ่ายขาวดำ

ส่วนหนังสือเมืองที่เราอยู่ ตอน 2 ลักษณะเนื้อหาจะเป็นเนื้อหาที่ต่อจากตอนที่ 1 เนื้อหาจะประกอบไปด้วยเรื่อง สนามเด็กเล่น โรงหนัง สวนสัตว์ รถยนต์ประจำทาง รถราง รถแท็กซี่ เรือแท็กซี่ เรือเมล์ รถไฟ เรือบิน โทรศัพท์ ที่ทำการไปรษณีย์ หนังสือพิมพ์ ท่อระบายน้ำ รถขยะ ถนนสะอาด โรงพยาบาล รถดับเพลิง ธนาคารออมสิน ไปด้วย ตรีขงสงกรานต์

หนังสือเมืองที่เราอยู่ ตอน 2 นี้ เนื้อเรื่องจะเป็นเรื่องสถานที่ต่าง ๆ ที่นักเรียนควรรู้จักเช่น

สวนสัตว์

ฉัน บอก น้อง สมภาพ ว่า "ดู ลิง ตัว นั้น ชี มี ลูก เกาะ อยู่ ที่ หลัง"

แม่ พาน้อง สมภาพ และ ฉัน มา เที่ยว ที่ สวน สัตว์ นี้ บ่อย ๆ แต่ เรา ก็ ยัง ไม่ เห็น ใน สวน สัตว์ มี สัตว์ อยู่ หลาย ชนิด

ตรง หน้า เรา มี กรง ลิง สูง ใหญ่ มี ต้น ไม้ อยู่ ใน กรง หลาย ต้น และ แบ่ง ออก เป็น ช่อง ๆ สี ช่อง

ทุก ช่อง มี ต้น ไม้ อยู่ ช่อง ละ ต้น ให้ ลิง ใต้

โขน กรง จีราฟ ตัว สูง และ คอ ยาว มาก

มัก ก้ม ลง กิน อะไร ๆ บน พื้น ดิน ไม่ ค่อย ถนัด นัก

..... ฯลฯ.....

นอกจากจะเป็นสถานที่ที่นักเรียนรู้จักแล้วยังเป็นเนื้อหาเกี่ยวกับการสื่อสารติดต่อคมนาคมอีกด้วย ตัวอย่างเช่น

รถไฟ

"วู้ - น วู้ - น วู้- น"

พ่อ บอก ว่า "รถ เข้าแล้ว ลูก"

เพื่อน ของ พ่อ มา จาก สงขลา จะ มา พัก อยู่ กับ เรา หนึ่ง อาทิตย์ พ่อ จึง
ชวน น้อง สมภาพ และ ฉันท มา รับ ที่ สถานี หัวลำโพง

รถ ไฟ ขบวน นี้ ยาว มาก และ มี คน โดยสาร เต็ม ทุกคัน

เพื่อน ของ พ่อ นั่ง อยู่ ใน รถ คัน เกือบ สุดท้าย

ที่ สถานี มี คน มาก จริง ๆ เวลา รถ มา ถึง ยิ่ง จอแจ

คน ที่ มา ถึง ก็ มาก คน ที่ มา รับ ก็ ไม่ น้อย

พ่อ บอก ว่า วัน หนึ่ง ๆ มี รถ เข้า รถ ออก หลายขบวน

มี รถ ไฟ ออก จาก กรุงเทพฯ ไปยัง เมือง ต่าง ๆ หลาย สาย

ที่ สำคัญ มี สี สาย

สายหนึ่ง ไป ยัง เมือง ต่าง ๆ ทาง ภาคเหนือ สุด ทาง ที่ เชียงใหม่

สายหนึ่ง ไป ยัง เมือง ต่าง ๆ ทาง ภาค ตะวันออก เลียง เหนือ

แยกที่ นครราชสีมา ไป ถึง หนองคาย ทาง หนึ่ง และ ถึง อุบลราชธานี
อีก ทาง หนึ่ง

อีก สาย หนึ่ง ไป ยัง เมือง ต่าง ๆ ทาง ภาค ใต้ ไปถึง ปาดังเบซาร์
สุโขทัย

อีก สาย หนึ่ง ไป ยัง เมือง ต่าง ๆ ทาง ภาค ตะวันออก ไป ถึง

อรัญประเทศ ..... ฯลฯ.....

i

ลักษณะวิธีการเรียงเรียง เหมือนตอนที่ 1 คือใช้ตัวละครเป็นตัวคอยดำเนินเรื่องเช่น

ที่ ทำ การ ไปรษณีย์

ฉันท พุด กับ แม่ ว่า "ไปรษณีย์ แห่ง นี้ ใหญ่ โต จริง ๆ นะจะ"

วัน นี้ เรา เดิน ผ่าน ที่ ทำ การ ไปรษณีย์ แห่งหนึ่ง

แม่ อยาก ซื้อ แสตมป์ เราจึง แวะเข้ามา

..... ฯลฯ.....

ในตอนท้ายของบท จะมีแบบฝึกหัดให้นักเรียนทำเหมือนเล่ม 1 ดังนี้

เธอ ลอง จด ดู

เธอ เคย นั่ง รถ อะไร บ้าง จด ไว้

จด ไว้ ด้วย ว่า ใน เมือง ที่เคย อยู่ ยัง มี รถ อะไร อีก บ้าง
ที่ เธอ ยัง ไม่ เคย นั่ง

ใน เมือง ของ เธอ ใช้ เรือ กัน บ้าง ไหม ถ้า ใช้ เรือ อะไร จดไว้
นอกจาก เรือ และ รถ ใน เมือง ของ เธอ ยัง ใช้ อะไร สำหรับ ไป
ไหน มา ไหน และ ชน ส่ง ของ จดไว้

รถ เมล์ รถ ๒ และ เรือ ใน เมือง แล่น ไป ไหน ทั้ง นอกเมือง และ
ใน เมือง จด ไว้ ด้วย

มีข้อที่น่าสนใจ เกิดว่า ลักษณะการนำเข้าสู่เนื้อเรื่องในหนังสือเมืองที่เราอยู่ ตอน 1 และ 2 ส่วนใหญ่ จะนำเข้าสู่เรื่องด้วยประโยคคำพูด หลังจากจบประโยคคำพูดก็เป็นการเล่นเรื่องจนจบบท ดังตัวอย่างในหนังสือเมืองที่เราอยู่ ตอน 1 บทร้านหนังสือ จะนำเข้าสู่เรื่องด้วยประโยคคำพูดว่า

นายสุตใจ เจ้าของร้านหนังสือพูดว่า

"ผมฝากหนังสือพิมพ์ไปให้คุณพ่อด้วย"

ากลี้ ๆ บ้านเรามีร้านหนังสือใหญ่อยู่ร้านหนึ่ง

.....

หรือบทตำรวจที่ช่วยเหลือเรา นำเข้าสู่เรื่องดังนี้

น้องสมภาพบอกพ่อว่า "ลุงตำรวจมาครับ"

ลุงตำรวจ เป็นเพื่อนของพ่อ

พ่อบอกว่า ลุงตำรวจ เป็นนายพันตำรวจตรี

และ เป็นสารวัตรสถานีตำรวจแห่งหนึ่งในกรุงเทพฯ

..... ฯลฯ.....

ส่วนในเล่มตอนที่ 2 มีการใช้ประโยคคำพูดนำเข้าสู่เนื้อเรื่อง เหมือนตอนที่ 1

ดังนี้

สนาม เด็ก เล่น

ฉัน บอก น้อง สมภาพ ว่า "เคี้ยว ก่อน ที่ จะ เล่น กระดาน หก ด้วย"
 เรา นั่ง กระดาน หก คนจะข้าง และ หก ขึ้น หก ลง อยู่ พัก หนึ่ง
 มี เด็ก ชาย คน หนึ่ง กา ลัง โหน ชิง ช้า
 ..... ฯลฯ.....

รถ ยนต์ ประจำ ทาง

"เร็ว เร็ว เข้า น้อง สมภาพ เจ็ด โมง ยี่สิบ นาที แล้ว"
 น้อง สมภาพ และ ฉัน ขึ้น รถ นักเรียน ไป โรงเรียน ทุก เข้า
 ..... ฯลฯ.....

ธนาคาร ออมสิน

แม่ บอก เรา ว่า "ออมสิน อยู่ ตรง นั้น แม่ อยาก จะ กอน เงิน สัก หน่อย"
 สาขา ธนาคาร ออมสิน ตั้ง อยู่ ใน ตึก เดียว กัน กับ ที่ ทำ การ ไปรษณีย์
 ฉัน เอง ก็ มี เงิน ผาก อยู่ ใน ธนาคาร ออมสิน สอง ร้อยบาท

ลักษณะรูปลักษณ์ของหนังสือบ้านเมืองของเรา ตอน 2 นี้ ขนาดรูปลักษณ์กะทัดรัด แต่
 ค่อนข้างหนาเพราะมีจำนวนหน้า 107 หน้า พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภา ปากคลองบางลำพูบน เมื่อ
 พ.ศ. 2501

ในด้านภาพประกอบ หน้าปกจะ ไม่มีภาพประกอบ ส่วนภาพประกอบเนื้อหาจะเป็น
 ภาพถ่ายขาวดำ ซึ่งไม่แตกต่างจากเล่มอื่น ๆ เท่าใดนัก

สรุปสภาพการจัดการศึกษาและหนังสือเรียนสังคมศึกษาตั้งแต่หลักสูตร พ.ศ. 2458 ถึงหลักสูตร พ.ศ. 2498

ในช่วง พ.ศ. 2458 ถึงหลักสูตรประถมศึกษาชั้นต้น เป็นช่วงที่ยังคงใช้หลักสูตรหลวง พ.ศ. 2456 ดังนั้น ตั้งแต่ พ.ศ. 2458 ถึงหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2498 ได้ใช้หลักสูตรรวม 5 ฉบับด้วยกันคือ

1. หลักสูตรหลวง หลักสูตรสามัญ พ.ศ. 2456
2. ประมวลศึกษาภาค 2 หลักสูตรสามัญ พ.ศ. 2464
3. ประมวลศึกษา ภาค 2 หลักสูตรชั้นประถมศึกษา พ.ศ. 2480
4. หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2491
5. หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2498

ด้านหนังสือเรียนสังคมศึกษาที่ใช้ตั้งแต่ พ.ศ. 2458 ถึงหลักสูตร พ.ศ. 2498 นี้ ใช้หนังสือเรียนหลายเล่มด้วยกัน คือ หนังสือเรียนความรู้เรื่องเมืองไทย ธรรมจรรยา ภูมิศาสตร์ เล่ม 1, เล่ม 2 หนังสือหน้าที่พลเมือง หนังสือในบ้าน นอกบ้าน หนังสือเมืองที่เราอยู่ ตอน 1 และตอน 2

จากลักษณะ เนื้อหาของหนังสือเรียนสังคมศึกษาในช่วงนี้ สามารถแบ่งลักษณะ เนื้อหาของหนังสือเรียนออกเป็น 2 ลักษณะใหญ่ ๆ ด้วยกัน คือ ลักษณะเนื้อหาที่เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับภูมิศาสตร์กับลักษณะ เนื้อหาที่เกี่ยวกับการปฏิบัติตนให้เป็นพลเมืองที่ดีของชุมชน

หนังสือเรียนที่มีลักษณะ เนื้อหาที่เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับภูมิศาสตร์ ให้ความรู้เกี่ยวกับสภาพบ้านเมือง ได้แก่ หนังสือเรียนความรู้เรื่องเมืองไทย ภูมิศาสตร์ เล่ม 1, เล่ม 2 หนังสือในบ้านนอกบ้าน หนังสือเมืองที่เราอยู่ตอน 1 และตอน 2

หนังสือความรู้เรื่องเมืองไทยมีเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องทางภูมิศาสตร์ทั้งที่เกี่ยวกับประเทศไทย และประเทศเพื่อนบ้าน การที่มีหนังสือเรียนความรู้เรื่องเมืองไทย ก็สืบเนื่องมาจากหลักสูตร พ.ศ. 2456 ระบุว่าผู้เรียนต้องเรียนวิชาความรู้เรื่องเมืองไทย ดังนั้นเพื่อให้หลักสูตรบรรลุวัตถุประสงค์ จึงมีหนังสือเรียนความรู้เรื่องเมืองไทยขึ้นมา และสภาพสังคมในช่วงนี้เพิ่งเป็นช่วงการเลิกทาสและไพร่ใหม่ ๆ ดังนั้นประชาชนจึงควรมีความรู้เรื่องเกี่ยวกับเมืองไทย และบ้านเมืองใกล้เคียงให้มากขึ้น จากสาเหตุนี้จึงส่งผลถึงเนื้อหาหนังสือเรียนให้เน้นถึงความรู้เรื่องทางภูมิศาสตร์ของประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้าน หนังสือเรียนที่มีเนื้อหาล้ายกันกับหนังสือเรียน

ความรู้เรื่องเมืองไทยอีกเล่มก็คือภูมิศาสตร์ เล่ม 1 เล่ม 2 เนื้อหาของหนังสือภูมิศาสตร์เล่ม 1 และเล่ม 2 จะเกี่ยวกับภูมิศาสตร์เช่นกัน แต่เนื้อหาจะเป็นเรื่องที่มีรายละเอียดมากขึ้น แต่เนื้อหาโดยรวมแล้วยังคงเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับแม่น้ำ เรื่องของโลก แผนที่ เป็นต้น ส่วนหนังสือในบ้านนอกบ้าน ลักษณะเนื้อหาจะเน้นสภาพภูมิศาสตร์เป็นส่วนน้อย แต่จะเน้นในเรื่องสิ่งแวดล้อมมากล้นตัวมากยิ่งขึ้น ซึ่งคล้ายกับเล่มเมืองที่เราอยู่ ซึ่งจะเป็นเรื่องที่ใกล้ตัว และอาชีพต่าง ๆ ในชุมชน จากลักษณะเนื้อหาที่มุ่งเน้นเกี่ยวกับอาชีพในหนังสือช่วงหลัง ๆ นี้ สืบเนื่องมาจากหลักสูตรมุ่งเน้นให้ผู้เรียนเรียนจบออกมาแล้วมุ่งประกอบอาชีพอื่น ๆ มากกว่าการมุ่งหวังเข้ารับราชการ เนื้อหาในหนังสือเรียนจึงเน้นอาชีพเพื่อเป็นการปลูกฝังเรื่องอาชีพให้นักเรียน

ส่วนเนื้อหาหนังสือเรียนที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับการปฏิบัติหน้าที่เป็นพลเมืองที่ดีของชุมชน นั้น ได้แก่ หนังสือเรียนธรรมจริยา กับ หน้าที่พลเมือง โดยเนื้อหาจะเป็นเรื่องของการปฏิบัติหน้าที่เป็นคนดีของชุมชน รู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีริยา มารยาทดี ถึงแม้ว่าเนื้อหาในหนังสือหน้าที่พลเมืองจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับการปฏิบัติตัวในชุมชน แต่เนื้อหาในหนังสือเรียนหน้าที่พลเมืองจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับหน้าที่ของประชาชนในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย สาเหตุที่เนื้อหาในหนังสือเรียนหน้าที่พลเมืองมีเนื้อหาที่เกี่ยวกับการปกครองระบอบประชาธิปไตย สืบเนื่องมาจากในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ประชาชนยังไม่เข้าใจถึงลักษณะการปกครองแบบประชาธิปไตย หลักสูตรจึงกำหนดให้นักเรียนได้เรียนรู้ถึงระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย เนื้อหาในหนังสือเรียนจึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับการให้ความรู้เกี่ยวกับการปกครองแบบประชาธิปไตย การเลือกตั้งผู้แทนราษฎร เป็นต้น

ด้านลักษณะวิธีการเรียบเรียง เริ่มตั้งแต่หนังสือความรู้เรื่องเมืองไทย จะเรียบเรียงแบบร้อยแก้ว ใช้ภาษาง่ายๆ ในบางตอนจะมีบทสนทนาแทรกอยู่บ้าง ในตอนท้ายบทจะมีแบบฝึกหัด ลักษณะการเรียบเรียงแบบเป็นร้อยแก้วนี้ ในหนังสือธรรมจริยาก็เรียบเรียงในลักษณะเดียวกัน แต่แตกต่างกันบ้างที่ หนังสือเรียนธรรมจริยาจะเรียบเรียงเป็นแบบเรื่องสั้น มีตัวละครทุกบท แต่ตัวละครไม่ซ้ำชุดเดียวกันตลอดเล่ม และไม่มีแบบฝึกหัดท้ายเล่ม ลักษณะการเรียบเรียงของหนังสือธรรมจริยานี้จะคล้ายกับหนังสือภูมิศาสตร์ เล่ม 1 คือ เรียบเรียงเป็นแบบบทละคร ตัวละครเป็นเด็กนักเรียน และไม่มีแบบฝึกหัดท้ายบทเช่นกัน ส่วนหนังสือเรียนภูมิศาสตร์ เล่ม 2 จะแตกต่างไปบ้างในส่วนของเล่ม 2 นี้มีการสรุปเนื้อหาสำคัญ ๆ เอาไว้ท้ายบท ส่วนเล่ม 1 ไม่มี และในเรื่องตัวละคร ในเล่ม 1 จะไม่ระบุชื่อตัวละคร แต่เล่ม 2 จะระบุชื่อตัวละคร

ซึ่งลักษณะการแต่งแบบมีตัวละครนี้ในหนังสือหน้าที่พลเมือง หนังสือในบ้าน นอกบ้าน หนังสือเมืองที่เราอยู่ ก็จะ เรียบเรียงเหมือนกัน แต่ลักษณะที่แตกต่างกันอยู่ในส่วน เรื่องของแบบฝึกหัดท้ายบท แต่ในเล่ม หนังสือในบ้าน นอกบ้าน จะมีแบบฝึกหัดให้นักเรียนทำหลายรูปแบบ คือ ทั้งให้เติมคำในช่องว่าง และให้เขียนตอบ และยังมีดัชนีคำด้วย ซึ่งเล่มอื่น ๆ ไม่มี ส่วนหนังสือเรียนเมืองที่เราอยู่ ตอน 1 และ ตอน 2 นั้น ในตอนท้ายบทจะมีแบบฝึกหัดให้ทำทั้ง 2 เล่ม และในเรื่อง การนำเข้าสู่เนื้อหาของทั้ง 2 เล่ม จะใช้ประโยคคำถาม นำเข้าสู่เนื้อหา การตั้งคำถามจะเป็น การกระตุ้นให้ผู้เรียนอยากอ่านมากขึ้น

ด้านลักษณะรูปเล่มของหนังสือเรียน ในช่วงที่มีหนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษาเป็นครั้งแรกนี้ ในด้านภาพประกอบจะประกอบจะมีทุกเล่ม เป็นทั้งภาพวาดและภาพถ่ายในเล่ม ความรู้เรื่อง เมืองไทยจะมีภาพประกอบเนื้อหาเป็นทั้งภาพวาดและภาพถ่าย ส่วนหนังสือธรรมจริยาจะมีเพียงภาพวาด ไม่มีภาพถ่าย ส่วนภาพประกอบในหนังสือภูมิศาสตร์ เล่ม 1,2 นี้ จะเป็นภาพวาดขาวดำ ซึ่งเหมือนกับเล่มหน้าที่พลเมือง และหนังสือในบ้าน นอกบ้าน โดยเล่มในบ้านนอกบ้านนี้จะมีภาพหน้าปกด้วย ซึ่งหนังสือวิชาสังคมศึกษาเล่มอื่น ๆ จะไม่มี ภาพประกอบในเล่มเมืองที่เราอยู่ตอนที่ 1, 2 เป็นภาพถ่ายขาวดำ

ในด้านภาพประกอบ จะพัฒนาการมาเรื่อย ๆ จากในตอนแรกเป็นภาพวาด ก็พัฒนา มาเป็นภาพถ่าย แต่ยังคงมีสีขาวดำอยู่ และมีคำอธิบายต่าง ๆ ไว้ใต้ภาพด้วย

สภาพการจัดการศึกษาและหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2503

สภาพทั่วไปของสังคมไทยตามหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2503

สภาพสังคมก่อนมีหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2503 สืบเนื่องต่อจากสภาพสังคมในช่วงหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2498 ในช่วงสมัยนี้ตรงกับรัชกาลที่ 9 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช หลังจากสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลเสด็จสวรรคตในปี พ.ศ. 2489 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชได้เสด็จขึ้นครองราชย์ สภาพสังคมในช่วงนี้ยังมีความระส่ำระสายอยู่บ้าง ซึ่งผลมาจากการเรียกร้องประชาธิปไตยที่สมบูรณ์แบบ จนเกิดการปฏิวัติและรัฐประหารหลายครั้งหลายคราด้วยกัน แต่ด้วยพระปรีชาสามารถและการครองบ้านเมืองด้วยหลักทศพิธราชธรรม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงทรงนำพาให้บ้านเมืองสงบสุขร่วมเย็นมาตราบจนทุกวันนี้

สภาพการจัดการศึกษาตามหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2503

เมื่อปี พ.ศ. 2501 ได้มีการดำเนินงานตามโครงการศึกษาละ เชียงเทรา โดยโครงการนี้ได้รวบรวมแผนการศึกษาดี ๆ ของหลายประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ แคนาดา สวีเดน เดนมาร์ค วิลันดา (ฮอลันดา) ญี่ปุ่น ซิลอน อินเดีย ตลอดจนแนวความคิดของข้าราชการฝ่ายไทยกับเจ้าหน้าที่และครูอาจารย์ในส่วนจังหวัดละ เชียงเทรา โดยพยายามหลอมแนวเหล่านี้ แล้วดัดแปลงเป็นหลักการต่าง ๆ ของการศึกษาไทย ตลอดระยะเวลาของโครงการนี้ได้มีการทดลองในหลาย ๆ เรื่อง เช่น วิธีสอนแบบต่าง ๆ อุปกรณ์การสอน และการใช้วัสดุทัศนวัสดุ ศูนย์สนใจ การประเมินผล กิจกรรมนอกหลักสูตร การเตรียมการสอน การชำระเขียนสะสม การนิเทศการศึกษา และขณะที่ดำเนินงานตามโครงการนี้อยู่ ได้มีการแก้ไขปรับปรุงหลักสูตร ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึง ประถมปีที่ 4 พร้อมกับทำโครงการสอนสำเร็จรูปทุกวิชา (ลัดดา สุวรรณกุล, 2528)

หลักสูตรที่ได้เปลี่ยนแปลงใหม่นี้ เนื่องจากได้มีการนำแนวการศึกษาของหลายๆประเทศ รวมทั้งแนวความคิดของบุคคลหลายๆฝ่ายของไทยมาหลอมเข้าด้วยกัน ดังนั้นหลักสูตรที่สร้างขึ้นใหม่นี้

จึง ได้มีพัฒนาการแตกต่างออกไปจากหลักสูตร เดิมที่เคยมีมาก่อนทั้งในด้านการจัดรูปแบบของหลักสูตร และการจัดระบบโรงเรียน และมีการเปลี่ยนแปลงการเรียกชื่อของแต่ละระดับชั้นใหม่ กล่าวคือด้านการจัดรูปแบบ (Design) ของหลักสูตร ซึ่งหลักสูตรนี้มีรูปแบบการจัดเป็นแบบการจัดเป็นแบบกำหนดขอบข่ายของความรู้ไว้อย่างกว้างๆหรือที่เรียกว่า Broad Field Curriculum หลักสูตรที่จัดเป็นแบบนี้มีลักษณะสำคัญคือ เน้นการผสมผสาน (Integration) ของเนื้อหาวิชามากที่สุด โดยรวมเอาวิชาต่างๆที่มีเนื้อหาใกล้เคียงกันและสามารถที่จะสัมพันธ์กันได้เข้าเป็นหมวดวิชา (Subject Area) เดียวกัน เช่น วิชาภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ หน้าที่พลเมือง และศิลปกรรม รวมเข้าเป็นหมวดวิชาสังคมศึกษา (สุมิตร คุฎการ, 2517) เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงครั้งนี้เป็นการเปลี่ยนแปลงเพื่อแก้ไขปัญหาและข้อบกพร่องของการจัดหลักสูตรแบบเดิมที่ยึดรายวิชาเป็นหลักในการจัด (Subject Curriculum) ในแง่ที่ช่วยย้้ให้การเรียนการสอนมีการถ่ายโยงการเรียนรู้ (Transfer of Learning) มากขึ้น เพราะมีความสัมพันธ์ระหว่างวิชาเกิดขึ้น

ความมุ่งหมาย

ในหลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย มีความมุ่งหมายเหมือนกัน คือมุ่งหมายที่จะส่งเสริมพัฒนาการของเด็ก เพื่อให้สามารถดำรงตนเป็นพลเมืองดีของชาติในระบอบประชาธิปไตย โดยฝึกฝนอบรมให้มีคุณลักษณะใหญ่ ๆ สี่ประการคือ

1. ความเจริญแห่งตน
2. มนุษย์สัมพันธ์
3. ความสามารถในการครองชีพ
4. ความรับผิดชอบตามหน้าที่พลเมือง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2515)

สำหรับความมุ่งหมาย ในระดับหมวดวิชาสังคม ได้กล่าวถึง สังคมศึกษาว่า เป็นวิชาที่ว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคมและทางธรรมชาติของมนุษย์ และได้กำหนดความมุ่งหมายไว้ 8 ข้อด้วยกัน ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคม สัตถิและหน้าที่ตามระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย การใช้เหตุผลในการแก้ปัญหา

เนื้อหาวิชาและอัตราเวลาเรียน

ในหลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนต้น พ.ศ.2503 ได้แยกเนื้อหาตามระดับ ตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-4 เนื้อหาที่กำหนดให้สอนเริ่มจากเรื่องใกล้ตัวไปสู่สิ่งต่าง ๆ รอบตัว สังคม ชุมชนและประเทศชาติ โดยเน้นในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคม การยอมรับคุณค่าในการปฏิบัติศีลธรรมและวัฒนธรรม การเคารพสิทธิและความคิดเห็นของผู้อื่น ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับระบบการปกครอง (รุ่งจิต เลาธนาคม, 2522 อ้างถึงใน สุภวรรณ รัตนาฎา, 2534)

หมวดวิชาที่กำหนดให้เรียนในหลักสูตรประถมศึกษาตอนต้นและตอนปลายมีดังนี้
 หมวดวิชาภาษาไทย หมวดวิชาสังคมศึกษา หมวดวิชาวิทยาศาสตร์เบื้องต้น หมวดวิชาคณิตศาสตร์
 หมวดวิชาพลานามัย หมวดวิชาศิลปศึกษา หมวดวิชาภาษาอังกฤษ หมวดวิชาหัตถกรรม

สำหรับเนื้อหาวิชาในหมวดวิชาสังคมศึกษาของหลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนปลาย พ.ศ.2503 นั้น แม้ว่าจะได้หลอมรวมวิชาต่าง ๆ เข้าด้วยกัน แต่เนื้อหาในหลักสูตรก็ยังแยกกันอยู่เป็นศีลธรรมส่วนหนึ่ง หน้าที่พลเมืองส่วนหนึ่ง และภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ก็แยกกันอยู่อย่างเห็นได้ชัด (กรมวิชาการ, 2513) โดยกำหนดให้ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5,6,7 เรียนศีลธรรมในหัวข้อต่อไปนี้

1. พุทธประวัติโดยย่อ พระรัตนตรัยและความหมาย เบญจศีล เบญจธรรม อุโบสถศีล วิธีปฏิบัติที่พุทธศาสนิกชนพึงกระทำ การยกพุทธภาษิตที่เกี่ยวกับหัวข้อธรรมที่เรียนมาประกอบความสมควร

2. ขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ เช่น การเลี้ยงพระ วันสงกรานต์ เป็นต้น

3. ธรรมจรรยา ได้แก่ การตรงต่อเวลาและหน้าที่ ความซื่อสัตย์ ความกล้า และละเอียดรอบ

ส่วนหน้าที่พลเมืองในระดับประถมศึกษาปีที่ 5,6 เรียนในหัวข้อต่อไปนี้

1. การปฏิบัติตนในทางที่ชอบต่อโรงเรียน และชุมชน

2. การประกอบอาชีพ

3. การใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์

4. การปกครองส่วนท้องถิ่นและการปกครองส่วนภูมิภาค การจัดเก็บภาษีอากร

5. การรักษาโบราณสถาน ศิลปวัตถุและสาธารณสมบัติ
  6. พระมหากษัตริย์กับการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ
  7. ความเจริญก้าวหน้าของบ้านเมืองและการทำนุบำรุงบ้านเมือง
- ในด้านภูมิศาสตร์-ประวัติศาสตร์ ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5,6,7 เรียน

ในหัวข้อต่อไปนี้

1. โลก ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ การหมุนของโลกและดวงจันทร์
2. ฤดู สาเหตุที่เกิดฤดูต่าง ๆ ลม ลมมรสุม ลมใต้ฝุ่น
3. ปรากฏการณ์ของไอน้ำ
4. ภูมิศาสตร์ประเทศไทย และเพื่อนบ้าน
5. ประวัติชนชาติไทย
6. ประวัติบุคคลสำคัญ
7. สถานที่และวัตถุสำคัญของชาติ

ด้านอัตราเวลาเรียนนั้น หลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนต้น พ.ศ.2503 กำหนดให้มีเวลาเรียนสัปดาห์หนึ่ง ไม่น้อยกว่า 5 วัน ตลอดสัปดาห์ให้มีเวลาเรียน 25 ชั่วโมง ในปีหนึ่งให้มีเวลาเรียนไม่ต่ำกว่า 35 สัปดาห์ สำหรับอัตราเวลาเรียนในหมวดสังคมศึกษา กำหนดให้เรียนสัปดาห์ละ 5 ชั่วโมง

ส่วนหลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนปลาย พ.ศ.2503 กำหนดให้มีเวลาเรียนสัปดาห์หนึ่ง ไม่น้อยกว่า 5 วัน สำหรับอัตราเวลาเรียนในหมวดสังคมศึกษานั้น กำหนดให้เรียนสัปดาห์ละ 4 ชั่วโมง ซึ่งน้อยกว่าระดับประถมศึกษาตอนต้น

กระบวนการเรียนการสอน

ในหลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนต้นและประโยคประถมศึกษาตอนปลาย พ.ศ.2503 ได้มีการแนะนำเกี่ยวกับการเรียนการสอน ในหมวดสังคมศึกษาไว้ดังนี้

การสอนในโรงเรียนควรส่งเสริมให้เด็กได้รับความรู้และความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับหลักวิชาและข้อเท็จจริงในเรื่องที่กล่าวมานี้ โดยจัดเนื้อเรื่องให้เหมาะสมกับระดับความสามารถ ความสนใจของเด็ก ทั้งนี้ควรคำนึงถึงปัญหาและความต้องการของชุมชนด้วย

นอกจากนั้นครูควรวางวิธีการที่ถูกต้องในการสอนเพื่อส่งเสริมเจตคติที่ดีต่อสังคมเป็นส่วนรวม ดังนั้น การสอนสังคมศึกษาจึงควรเริ่มต้นด้วยการจัดประสบการณ์ให้เด็กมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับชุมชนแล้วจึงค่อย ๆ ขยายวงให้กว้างออกไปจนคลุมถึงประเทศและโลก

ด้วยเหตุที่ประเทศไทยเป็นประเทศประชาธิปไตย การสอนสังคมศึกษาจึงจำเป็นต้องเน้นหนักในเรื่องฝึกฝนอบรมให้เด็กเลื่อมใส และปฏิบัติตามหลักและวิชาการประชาธิปไตย ในระหว่างที่เด็กอยู่ในโรงเรียนนั้นครูต้องสอนให้เด็กรู้จักสิทธิของตนในขอบเขตของกฎข้อบังคับ ให้เด็กรู้จักหน้าที่ของตนและรับผิดชอบต่อหน้าที่ ให้รู้จักช่วยเหลือกันสามารถทำงานร่วมกันเป็นหมู่คณะ ได้ ให้มีสมาธิต่อกัน และที่สำคัญที่สุดคือทำให้เด็กรู้จักต้นตอปัญหาของสังคม และกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อช่วยกันแก้ไขปัญหานั้นดีขึ้น

จะเห็นได้ว่า ในหมวดสังคมศึกษาได้เน้นหนักในเรื่องของการปกครองระบอบประชาธิปไตยมากกว่าการสอนศีลธรรมจรรยา แม้ว่าในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2503 จะระบุไว้ห้วงคี่ของการศึกษานั้น เรียงลำดับจริยศึกษาไว้ลำดับแรกสุดก็ตาม การที่จัดจริยศึกษาอยู่ในลำดับแรกสุดน่าจะเป็นการให้ความสำคัญเป็นสิ่งแรก แต่ในทางปฏิบัติจริง หมวดสังคมศึกษากลับเข้าว่าต้องเน้นหนักในเรื่องของการปกครองระบอบประชาธิปไตย ดังที่เคยให้ความสำคัญเป็นอย่างมากมาตั้งแต่ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ส่วนหนังสือเรียนศีลธรรมในหลักสูตร พ.ศ. 2503 เน้นการปลูกฝังจริยธรรมโดยให้นักเรียนได้เรียนถึงประวัติพระพุทธเจ้า พุทธสาวก อุบาสก อุบาสิกา สอนเกี่ยวกับการปฏิบัติตนในฐานะของพุทธศาสนิกชนให้ความรู้เกี่ยวกับวันสำคัญในศาสนาพุทธ นอกจากนี้ยังสอนถึงหลักเบญจศีล เบญจธรรม และระเบียบมารยาททั่วไป ได้แก่ ความซื่อสัตย์ ขรวาธรรม ความมั่งคั่ง ความสามัคคี ความสุภาพ คุณสมบัติของผู้ดี ความมีน้ำใจเป็นนักกีฬา เป็นต้น (ศุภวรรณ รัตนาภุญา, 2534)

การเรียนการสอนในช่วงระยะนี้มีผลเนื่องมาจากการปรับปรุงมาตรฐานการประถมศึกษาของกรมสามัญศึกษา กับ UNESCO ตามโครงการปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาจะเชิงเตตรา พ.ศ. 2494-2504 นอกจากนี้ยังมีโครงการที่สืบเนื่องจากโครงการดังกล่าว ได้แก่ โครงการปรับปรุงส่งเสริมโรงเรียนประชาบาลและเทศบาล กรุงเทพฯ-ธนบุรี ซึ่งทำให้การศึกษาด้านประถมศึกษาเคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงจากแนวเดิมมาสู่แนวการศึกษาแผนใหม่ขึ้นในจังหวัดพระนครและธนบุรี ในสมัยนั้น วิธีการสอนใหม่ที่นิยมใช้ในช่วงระยะเวลานี้คือ การสอนแบบหน่วยด้วยการรวบรวมวิชาหลาย ๆ วิชา ที่มีความสัมพันธ์กันมาสอนร่วมกัน โดยวิชาแต่ละวิชาเป็นเครื่องมือของกันและกัน

และวิชาที่มีกาใช้ เป็นแกนกลางคือวิชาสังคมศึกษา ในด้านวิธีสอนเองก็ได้มีการนำวิธีสอนใหม่ ๆ มาเผยแพร่และทดลองสอนกันอีกหลายแบบ เช่น วิธีสอนแบบสร้างสรรค์ (Creative Teaching) การสอนโดยสหัชญาณ (Intuitive Approach to Teaching Concept) การใช้บทเรียนสำเร็จรูป (Programmed Learning) การสอนเป็นคณะ (Team Teaching) และการสอนแบบสืบสอบ (Inquiry Method) เป็นต้น

วิธีสอนแบบใหม่ ๆ นี้เองที่ทำให้ภาครวมเทคโนโลยีทางการศึกษา ซึ่งมีองค์ประกอบ 8 ประการ อันได้แก่ โสตทัศนศึกษา หนังสือ คอมพิวเตอร์ช่วยสอน โทรทัศน์เพื่อการศึกษา โปรแกรมการสอน โปรแกรมการเรียน System Approach และศาสตร์ที่เกี่ยวกับการบริหาร ยิ่งทวีความจำเป็นในการเรียนการสอนมากขึ้น ในช่วงของการใช้หลักสูตรฉบับนี้ก็ได้มีการนำนวัตกรรมเทคโนโลยีทางการศึกษาเหล่านี้มาใช้มากขึ้นกว่าช่วงระยะใด ๆ ทั้งสิ้น (ลัดดา สุวรรณกุล, 2518)

การประเมินผล

การวัดและประเมินผลนั้นได้มีเอกสารหลักสูตรที่เกี่ยวกับการวัดผลการศึกษาทุกระดับชั้นคือ ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการวัดผลการศึกษาทุกระดับ ซึ่งจากระเบียบนี้ทำให้ทราบว่าในระดับประถมศึกษาตอนต้นและตอนปลายได้มีการให้คะแนนพัฒนาการทางนิสัยของนักเรียนด้วย และนักเรียนทุกคนจะต้องผ่านการวัดผล 3 ประเภทในแต่ละปี คือ การวัดผลด้านพัฒนาการทางนิสัย การวัดผลงานระหว่างปี และการสอบปลายปี ซึ่งการวัดผลสองอย่างแรกเป็นหน้าที่ของโรงเรียน ส่วนอย่างหลังในชั้นประถมศึกษาเป็นหน้าที่ของอำเภอและจังหวัดตามลำดับ

พัฒนาการเกี่ยวกับการประเมินผลในช่วงระยะที่ใช้หลักสูตร พ.ศ. 2503 นี้ นับว่ามีความก้าวหน้าไปมากในหลายด้าน เช่น เมื่อปี พ.ศ. 2513 กรมสามัญศึกษาได้สร้างข้อทดสอบมาตรฐานชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ขึ้นไป และสำนักงานทดสอบของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ก็ได้เริ่มดำเนินการนำข้อทดสอบของชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 เพื่อใช้ในการวัดผลการศึกษา และในปี พ.ศ. 2514 ได้มีการเลื่อนชั้นนักเรียนบางชั้นในโรงเรียนประถมศึกษา หรือที่เรียกกันว่าการเลื่อนชั้นแบบอัตโนมัติ สาเหตุเนื่องมาจากความต้องการในการแก้ปัญหาเรื่องเด็กตกชั้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2498 และเป็นการยกระดับมาตรฐานของโรงเรียนให้สูงขึ้น โดยยอมรับให้โรงเรียน

ประถมศึกษาที่มีมาตรฐานเข้าเกณฑ์ตามที่ระบุไว้ว่าด้วยการเลื่อนชั้นนักเรียนบางชั้นในโรงเรียน
ประถมศึกษา พ.ศ. 2514 กำหนดไว้สามารถขอใช้ระบุไว้ว่าด้วยการวัดผลแบบนี้ได้

ด้วยเหตุผลว่า การวัดผลการศึกษาถือว่าเป็นวิชาสำคัญที่สุดวิชาหนึ่งที่ต้องให้
ความรู้แก่ครูประจำการ และบุคคลที่จะเป็นครูต่อไปในอนาคต จึงมีการอบรมและการสอนขึ้นเพื่อ
เผยแพร่วิธีการวัดผลและเทคนิคในการวัดผลแบบต่าง ๆ ทั้งนี้แม้ว่าการประเมินผลในช่วงนี้มีการ
พัฒนาการไปอย่างรวดเร็ว ทำให้สภาพการประเมินผลในโรงเรียนเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากมาย
ข้อสอบส่วนมากจะออกเป็นข้อสอบปรนัยแบบต่าง ๆ เกือบทั้งหมดและข้อสอบอัตนัยเริ่มน้อยลงตาม
ลำดับ และผลที่ได้ก็คือครูจะต้องเกี่ยวข้องกับหลักสูตรมากขึ้นกว่าแต่ก่อนเพราะการออกข้อสอบแบบ
นี้จะต้องมีการวิเคราะห์หลักสูตรด้วย

จะเห็นได้ว่าในช่วงระยะเวลาที่ใช้หลักสูตรนี้ การประเมินผลมีการพัฒนาการ
ในด้านเทคนิคและวิธีการในการวัดผลเป็นอย่างมาก แต่ในด้านหลักการยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงมาก
นักคือการควบคุมในการสอบระดับประโยค และสิ่งนี้เป็นผลกระทบถึงองค์ประกอบด้านการเรียน
การสอนคือทำให้สภาพการเรียนการสอนในโรงเรียนบางครึ่งและบางแห่งมีการใช้แบบทดสอบเป็น
หลักสูตรหรือเป็นคู่มือในการสอนของครูเพิ่มขึ้นอีกอย่างหนึ่งนอกเหนือจากหนังสือเรียนดังที่กล่าวทำให้
เทคนิคและวิธีการออกแบบทดสอบต่างๆ ที่นำมาใช้ในการทดสอบต้องหมดคุณภาพไปอย่างน่าเสียดาย

หนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2503

ช่วง พ.ศ. 2503-2520 การจัดหลักสูตรเป็นแบบที่กำหนดขอบข่ายความรู้ไว้อย่าง
กว้าง ๆ โดยการนำวิชาที่มีเนื้อหาใกล้เคียงกันรวมเข้าเป็นหมวดวิชา และเน้นการผสมผสาน
ระหว่างวิชามากกว่าหลักสูตรเก่า มีการจัดวิชาต่าง ๆ เข้าเป็นหมวดวิชาใหญ่ ๆ โดยรวบรวม
วิชาต่าง ๆ ที่เคยมีในหลักสูตรฉบับก่อน ๆ และเนื้อหาที่มีความสัมพันธ์ใกล้เคียงกันให้อยู่หมวดวิชา
เดียวกัน วิชาหน้าที่เมือง ศิลปกรรม ภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ได้รวมอยู่ในหมวดวิชาสังคมศึกษา

ถึงแม้ว่าวิชาดังกล่าวนี้ได้ถูกรวบรวมเป็นหมวดวิชาสังคมศึกษา แต่ในด้านหนังสือ
เรียนยังคงแยกเป็นวิชาหน้าที่พลเมือง ศิลปกรรม ภูมิศาสตร์ และประวัติศาสตร์ เหมือนเดิม โดย
ในช่วง พ.ศ. 2503-2520 กระทรวงศึกษาธิการกำหนดให้ใช้หนังสือเรียนต่าง ๆ ตามระดับชั้น
ตั้งแต่ประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงปีที่ 7 ดังต่อไปนี้

แบบสอนอ่าน สังคมศึกษา (เล่ม 1) หนังสือเรียนเล่มนี้ใช้เรียนในชั้นประถมศึกษาปีที่ 1
 ลักษณะ เนื้อหาหนังสือเรียนจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับสมาชิกในครอบครัว งานของสมาชิกในครอบครัว
 การสอนเรื่องทิศ อาชีพต่างๆ การข้ามถนน การปฏิบัติตนในสังคม เช่น เมื่อพบผู้ใหญ่ การไม่ทิ้งขยะ

ลักษณะ เนื้อหาหนังสือเรียนสังคมศึกษาเล่ม 1 นี้ จะเป็นเรื่องที่ใกล้ตัวผู้เรียน เช่น
 งานเรื่องสมาชิกในครอบครัว จะเป็นเรื่องของพ่อแม่พี่น้อง งานของสมาชิกในครอบครัวก็เป็นเรื่อง
 ของการช่วยพ่อแม่ โดยการกวาดบ้าน ถูบ้าน ซักผ้า ตากผ้า การสอนเรื่องทิศจะเป็นการบอกให้
 นักเรียนรู้จักทิศเหนือ ใต้ ตะวันออก ตะวันตก เพื่อให้นักเรียนสามารถหาทางกลับบ้านได้ อาชีพต่างๆ
 ก็จะเป็นอาชีพที่อยู่ใกล้ตัวผู้เรียน เช่น ชาวนา ค้าขาย เป็นต้น การรู้จักการข้ามถนนโดยข้ามที่
 ทางข้าม การปฏิบัติตนในสังคมจะเป็นการปฏิบัติตนเมื่อพบผู้ใหญ่ รู้จักการไหว้ การทักทาย และ
 การสอนเรื่องความสะอาดโดยไม่ทิ้งขยะสกปรก

ลักษณะ วิธีการเรียบเรียงเป็นลักษณะแต่งเป็นเรื่อง โดยมีตัวละคร เป็นตัวดำเนินเรื่อง
 ตัวละครที่สำคัญได้แก่ มานะ ธิดา ซาลี พ่อ แม่ และซาลี ตัวละครชุดนี้จะเป็นตัวดำเนินเรื่องตลอด
 ทั้งเล่ม ในตอนท้ายบทจะมีคำถามทุกบท และมีการพิมพ์เป็นวรรค ตอนที่อ่านง่าย กระชับรัดได้
 ใจความดังตัวอย่างบางตอนต่อไปนี้

.....

ดวง จันทร์ ขึ้น ทาง ทิศ ตะวัน ออก

ธิดา เห็น ดวง จันทร์ ขึ้น เต็ม ดวง

ธิดา ชี้ ำให้ มานะ ดู ดวง จันทร์

มานะ พู๊ด ว่า

"วัน นี้ ดวงจันทร์ ขึ้น เต็ม ดวง"

ธิดา บอก พ่อ และ แม่ ว่า

"คุณ แม่ คุณ พ่อ ดวง จันทร์ ขึ้น แล้ว"

ธิดา พู๊ด ว่า

"ดวง จันทร์ ขึ้น ทาง เดียว กับ ดวง อาทิตย์

ดวง อาทิตย์ ขึ้น ทาง ทิศ ตะวัน ออก"

มานะ ถาม ว่า

"ดวง อาทิตย์ ตก ทาง ทิศ ไหน"

ธิดา พูด ว่า

"ดวง อาทิตย์ ตก ทาง ทิศ ตะวัน ตก

ดวง อาทิตย์ ตก ทาง หลัง บ้าน ของ เรา"

.....

ในตอนท้ายบทจะมีคำถามทุกบท ดังบางตัวอย่างต่อไปนี้

1. โรงเรียน ของ เธอ หยุด วัน อะไร
2. เธอ ทำ อะไร ใน วัน ที่ โรงเรียน หยุด
3. เธอ ชอบ เล่น อะไร บ้าง
4. เธอ เคย เห็น ดวง อาทิตย์ ไหม
5. ดวง อาทิตย์ ขึ้น ทาง ทิศ อะไร
6. ดวง จันทร์ ขึ้น ทาง ทิศ อะไร
7. ดวง อาทิตย์ ตก ทาง ทิศ อะไร
8. ถ้า หัน หน้า ไป ทาง ทิศ ตะวัน ออก ทิศ เหนือ
อยู่ ทาง ไหน

.....

ลักษณะรูปเล่มเล็กกระทัดรัด จำนวนหน้า 75 หน้า พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภาปากคลอง
บางลำพูบน เมื่อปี พ.ศ.2506

ภาพประกอบหน้าปกจะเป็นภาพวาดพ่อแม่ลูก ภาพประกอบด้านในเป็นภาพวาดเช่นกัน
และภาพจะมีประกอบเกือบทุกหน้า ภาพทั้งหน้าปกและในเล่มจะเป็นภาพขาวดำ

หนังสืออ่านสังคมศึกษาเล่มต่อไปคือ หนังสืออ่านสังคมศึกษา (เล่ม 2) หนังสือ
เล่มนี้จัดทำขึ้นเพื่อนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 มีเนื้อหาประกอบด้วย บทที่ 1 วันเปิดโรงเรียน
บทที่ 2 โรงเรียนของเรา บทที่ 3 โรงเรียนของเรา (ต่อ) บทที่ 4 ชุมชนของเรา
บทที่ 5 ชุมชนของเรา (ต่อ) บทที่ 6 วันสำคัญที่ควรรู้จัก บทที่ 7 คนในชุมชนของเรา
บทที่ 8 วัฒนธรรมของชุมชน บทที่ 9 หน้าที่ของเรากับชุมชน บทที่ 10 ประเทศของเรา
บทที่ 11 ทรัพยากรของประเทศไทย บทที่ 12 การคมนาคมภายในประเทศไทย บทที่ 13 บุคคล
สำคัญของเมืองไทย บทที่ 14 ความเป็นมาของชาวไทย

ลักษณะ เนื้อหาหนังสือเรียนสังคมศึกษาเล่ม 2 นี้ จะเป็นเรื่องที่ใกล้ตัวผู้เรียน ออกไปกว่าเล่มที่ 1 โดยเนื้อหาเล่ม 2 นี้จะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชุมชนของผู้เรียน เช่น โรงเรียน กิจกรรมที่ทำในโรงเรียน การตั้งใจเรียน สถานที่ตั้งของชุมชนที่นักเรียนอยู่ ทัศนคติที่ควรรู้จัก เช่น วันวิสาขบูชา วันเข้าพรรษา วันเด็ก วันปืยมหาราช วันสหประชาชาติ วันมหาธีรราชเจ้า วันชาติและวันเฉลิมพระชนมพรรษา วันขึ้นปีใหม่ อาชีพต่าง ๆ ของชุมชนในสังคม เช่น ชวนา พ่อค้า ช่างไม้ เป็นต้น วัฒนธรรมของชุมชน เช่น ภาษา การรับประทานอาหาร การแต่งกาย ศาสนา ขนบธรรมเนียมและประเพณี เป็นต้น หน้าที่ของเราที่มีต่อชุมชน ได้แก่ การรักษาความสะอาด บำรุงรักษาสถานที่ต่าง ๆ ในชุมชน เราควรช่วยกันรักษาความปลอดภัยในชุมชน การป้องกันโรค การปฏิบัติตามกฎหมายและระเบียบในชุมชน ประเทศของเราจะเป็นเรื่องของลักษณะภูมิประเทศและดินฟ้าอากาศ ทรัพยากรของประเทศไทย ได้แก่ ข้าว ดินบุก ยางพารา เป็นต้น การคมนาคมจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับการขนส่งทางบก ทางน้ำ และทางอากาศ บุคคลสำคัญของเมืองไทย มีดังนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ความเป็นมาของชาวไทย ตั้งแต่สมัยสุโขทัย จนถึงปัจจุบัน

ลักษณะ เนื้อหาโดยรวมจะพัฒนาการจากสังคมศึกษาเล่ม 1 โดยหนังสือเรียนเล่ม 1 นี้เนื้อหาจะเป็นเรื่องที่ใกล้ตัวผู้เรียน เนื้อหาจะง่ายเหมาะกับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ส่วนหนังสือสังคมศึกษา เล่ม 2 เนื้อหาจะยากขึ้น และใกล้ตัวผู้เรียนออกไป จากลักษณะนี้ซึ่งตรงกับหลักจิตวิทยาเรื่องการเรียนรู้ควรเรียนเรื่องง่ายไปสู่เรื่องยาก และเรียนเรื่องจากใกล้ตัวไปสู่เรื่องไกลตัว การเรียนเรื่องที่ง่ายไปสู่เรื่องยากจะทำให้ผู้เรียนเข้าใจเนื้อหามากขึ้น

ลักษณะ วิธีการเรียบเรียง มีลักษณะต่างไปจากเล่ม 1 คือ หนังสือเรียนสังคมศึกษา เล่ม 1 จะเรียบเรียงโดยมีตัวละครเป็นดำเนินเรื่อง แต่หนังสือเรียนสังคมศึกษาเล่ม 2 จะเรียบเรียงเป็นแบบการบรรยายความ ไม่มีตัวละครในการดำเนินเรื่อง ในท้ายบทจะมีแบบฝึกหัดทุกบทตั้งตัวอย่างบางบทต่อไป

บทที่ 1 วันเปิดเรียน

วันนี้เป็นวันเปิดโรงเรียน นักเรียนมาเข้าเรียนเป็นจำนวนมาก เด็กทุกคนต่างก็เข้าเรียนตามชั้นของตัว บางคนก็เป็นนักเรียนใหม่ บางคนก็เป็นนักเรียนเก่า แต่ทุกคนเป็นนักเรียนโรงเรียนเดียวกัน

เธออยากรู้หรือไม่ว่าโรงเรียนนี้เป็นของใคร ทำไมเขาจึงมาสร้างโรงเรียนให้พวกเธอเรียนหนังสือ ทำไมเขาจึงทำสนามไว้ให้พวกเธอเล่นกัน ทำไมเขาจึงซื้อเครื่องเล่นมาให้เธอเล่น ทำไมเขาจึงแต่งตั้งคุณครูมาสอนพวกเธอ

โรงเรียนทุกแห่งย่อมมีเจ้าของ บางแห่งเจ้าของก็เป็นคนธรรมดาอย่างบิดามารดาของเธอ แต่เขาอยากทำประโยชน์ให้แก่เด็ก ๆ เขาจึงลงทุนปลูกสร้างโรงเรียนขึ้นเพื่อให้พวกเธอได้เรียน แต่โรงเรียนส่วนใหญ่ที่นั้น ประชาชนเป็นผู้สร้างขึ้นประชาชนสร้างโรงเรียนด้วยการเสียภาษีให้แก่รัฐบาล รัฐบาลก็นำเงินภาษีนี้มาสร้างโรงเรียนขึ้น รัฐบาลเป็นผู้จัดหาครูมาสอนพวกเธอการที่รัฐบาลสร้างโรงเรียนให้พวกเธอเรียนหนังสือนี้ ก็เพราะเธอเป็นลูกหลานของประชาชนผู้เสียภาษี รัฐบาลจึงต้องดูแลให้เธอเล่าเรียน เมื่อเธอโตขึ้นก็จะเป็นประชาชนที่ดีของบ้านเมืองต่อไป

เธอคงอยากรู้ว่ารัฐบาลคือใคร ทำไมจึงต้องมีรัฐบาล ทำไมรัฐบาลจึงต้องให้ประชาชนเสียภาษี เรื่องนี้เราก็ไปไว้เรียนกันทีหลัง วันนี้เราเรียนเรื่องโรงเรียนเสียก่อน เมื่อเธอรู้เรื่องอื่น ๆ มากแล้วจึงค่อยเรียนเรื่องรัฐบาล.....

คำถามเพื่อทบทวน

1. เธอเรียนอยู่โรงเรียนอะไร
2. ครูใหญ่ของโรงเรียนชื่ออะไร
3. ครูประจำชั้นชื่ออะไร
4. ใครเป็นหัวหน้าชั้น
5. นักเรียนที่ดีมีหน้าที่อย่างไร
6. ตารางสอนมีประโยชน์อย่างไร
7. ระเบียบของโรงเรียนมีอะไรบ้าง
8. ระเบียบประจำชั้นของเธอมีอะไรบ้าง
9. เธอจะช่วยรักษาทรัพย์สินสมบัติของโรงเรียนได้อย่างไร

ลักษณะรูปเล่มของหนังสือสังคมศึกษาเล่ม 2 นี้ เป็นเล่มเล็กกะทัดรัด จำนวนหน้าทั้งหมด 106 หน้า พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว

ภาพหน้าปกจะถ่ายภาพวาดารูปพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงม้า

และรูปสะพานพระพุทธรูปค้ำฟ้าจุฬาลงกรณ์

ภาพประกอบในเล่มเป็นทั้งภาพวาดและภาพถ่ายซึ่งเป็นภาพขาวดำ

ในด้านภาพประกอบนี้หนังสือเรียนสังคมศึกษาเล่ม 2 จะมีภาพถ่ายซึ่งต่างจากเล่ม 1 ซึ่งมีแต่ภาพวาดเท่านั้น การใช้ภาพถ่ายประกอบจะทำให้ได้ภาพที่ตรงกับความเป็นจริงมากกว่าภาพวาด

หนังสือเล่มต่อไปคือหนังสือสังคมศึกษาชุดบ้านเมืองของเรา หนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือที่ใช้ในชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 เนื้อหาประกอบด้วยกัน 15 บท ดังนี้ ทรัพยากรของประเทศไทย เราใช้ผลิตผลของเราอย่างไร การสงวนและใช้ทรัพยากรธรรมชาติ อาชีพของคนไทย ภูมิประเทศของบ้านเมืองเรา แผนที่ประเทศไทย การคมนาคมขนส่งภายในประเทศ บุคคลสำคัญของชาติการปกครองท้องถิ่นที่โรงเรียนตั้งอยู่ บุคคลที่ทำประโยชน์ภายในจังหวัด คนต่างชาติในประเทศไทย ขนบธรรมเนียมประเพณีของไทย วัฒนธรรมและศีลธรรม วันสำคัญของเรา และการเรียนรู้บ้านเมืองของเรา

เนื้อหาในบททรัพยากรของประเทศไทย จะกล่าวถึงทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรที่เราสร้างขึ้น เราใช้ผลิตผลของเราอย่างไร จะกล่าวถึง การนำผลิตผลที่ได้มาเป็นสินค้าส่งออกขาย เป็นต้น การสงวนและใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ได้กล่าวถึงการสงวนน้ำ การสงวนดิน และการสงวนป่าไม้ อาชีพของคนไทย ได้กล่าวถึงอาชีพเกษตรกรรม เช่น การทำไร่ ทำนา ทำสวน เลี้ยงสัตว์ การประมง อุตสาหกรรม ค้าขาย รับจ้าง และการรับราชการ ภูมิประเทศของบ้านเมืองเราจะกล่าวถึงลักษณะที่ตั้งของประเทศไทย ลักษณะพื้นที่ แม่น้ำและแหล่งน้ำ ฝั่งทะเล ลมฟ้าอากาศ เป็นต้น แผนที่ประเทศไทย การอ่านแผนที่ จังหวัดต่าง ๆ ในประเทศไทย ทางน้ำ ทางรถไฟ ทางหลวงแผ่นดิน และสายการบินที่สำคัญของประเทศไทย การคมนาคมขนส่งภายในประเทศ โดยใช้ทางน้ำ ทางบก โดยไปทางรถไฟ การส่งข่าวสารต่างๆ บุคคลสำคัญของประเทศไทย จะกล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระเจ้าตากสิน สมเด็จพระนเรศวร สมเด็จพระสุริโยทัย พ่อขุนรามคำแหง โดยจะกล่าวถึงพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจที่สำคัญของแต่ละพระองค์ การปกครองท้องถิ่นที่โรงเรียนตั้งอยู่ โดยกล่าวถึงการปกครองระบบหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด บุคคลที่สำคัญที่ทำงานในประเทศไทย เช่น เกษตรกร กรรมกร ผู้รับจ้าง ช่างราชการ ผู้ทรงศีล เป็นต้น คนต่างชาติในประเทศไทย ได้แก่ คนญี่ปุ่น คนจีน พวกฝรั่ง พวกที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทยก็เนื่องมาจากประเทศไทยเป็นประเทศที่น่าอยู่สงบ ทรัพยากรอุดม

สมบูรณ์และคนไทยไม่รังเกียจคนต่างประเทศ บทต่อโบราณกรรมนิยมประเพณีของไทย เช่นการ
แสดงสัมมาคารวะ การเชื่อฟังคำสั่งสอนของผู้ใหญ่ การเคารพและบำรุงรักษาสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ใน
ทางศาสนา ประเพณีการแต่งงาน การบวชและการเรียน การทำศพ การทำบุญ เป็นต้น วัฒนธรรม
และศีลธรรม เช่น วัฒนธรรมในการแต่งกาย วัฒนธรรมในการกิน วัฒนธรรมเกี่ยวกับการทำความ
สะอาดของเคสสถาน วัฒนธรรมในทางศิลปะ เช่นการแกะสลักลอยตามโบสถ์ วิหาร หลังคา
ช่อฟ้า ภาพเขียนตามฝาผนัง เป็นต้น วัฒนธรรมในทางวรรณคดี วัฒนธรรมทางดนตรี ศาสนาต่าง ๆ
เช่น พุทธ คริสต์ อิสลาม คำสั่งสอนให้ประชาชนเป็นคนดี ทำความดี ไม่เบียดเบียนกัน เป็นต้น
วันสำคัญของเรา เช่น วันวิสาขบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา วันมาฆบูชา วันชาติ วัน
รัฐธรรมนูญ วันสหประชาชาติ เป็นต้น ส่วนเนื้อหาในบทสุดท้ายคือการเรียนรู้เรื่องบ้านเมืองของเรา
เป็นบทที่กล่าวถึงประเทศไทย โดยภาพรวม เช่น การกล่าวถึงในด้านภูมิศาสตร์ การแบ่งการปกครอง
ออกเป็นจังหวัดประวัตินครเมืองไทยอย่างย่อ ๆ ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์

ลักษณะวิธีการเรียบเรียงเป็นการบรรยายและอธิบายความในท้ายบทจะมีคำถามทุกบท
และในท้ายเล่มจะมีคำถามรวม จำนวนถึง 86 ข้อ คำถามที่ถามจะเป็นการทบทวนความรู้ในบทที่
ผ่านมา

ลักษณะรูปลักษณ์ของหนังสือ ขนาดของหนังสือจะใหญ่กว่าหนังสือสังคมศึกษาชั้นประถม
ศึกษาปีที่ 2 เล็กน้อย จำนวนหน้าทั้งหมดมี 131 หน้า พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว พ.ศ.2509

ภาพหน้าปกเป็นภาพวาดรูปเสาไฟฟ้า รถตักดิน วัด ส่วนภาพประกอบในเล่มมีเพียง
ภาพวาดที่เป็นภาพแสดงแผนที่ประเทศไทยเท่านั้น ส่วนภาพอื่น ๆ ไม่มีเลย

การไม่มีภาพประกอบอื่น ๆ ในหนังสือเรียนจะส่งผลให้นักเรียนไม่เข้าใจบทเรียน
เพราะภาพจะสามารถสื่อความหมายได้ดีกว่าการอธิบายอย่างเดียว และหนังสือเรียนสังคมศึกษาชุด
บ้านเมืองของเราเป็นหนังสือเรียนสำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ซึ่งเด็กชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ยังสนใจหนังสือที่
มีรูปภาพประกอบ มากกว่าหนังสือที่ไม่มีภาพ

ในปี พ.ศ.2509 ปีเดียวกันนี้เองกรมวิชาการได้จัดทำหนังสือเรียนสังคมศึกษาชั้น
ประถมศึกษาปีที่ 3 ฉบับปรับปรุงขึ้นมา ซึ่งเนื้อหาส่วนใหญ่ปรับปรุงจากเล่มเดิมโดยปรับปรุงเนื้อหา
ให้เหมาะสมแก่ผู้เรียนมากขึ้น มีการนำเนื้อหาเรื่องชาติบ้านเมือง และตัดทอนบางบทไปจากเดิมมี
15 บท เล่มปรับปรุงใหม่ 13 บท ดังนี้ สภาพลมฟ้าอากาศของประเทศไทย ลักษณะภูมิประเทศของ
ประเทศไทย ทรัพยากรในประเทศไทย อาชีพของชาวไทย บุคคลที่ทำประโยชน์ภายในจังหวัด

การคมนาคมภายในประเทศ แผนที่ประเทศไทย ชนต่างชาตินในประเทศไทย การปกครองท้องถิ่น บุคคลสำคัญของชาติไทย ขนบธรรมเนียมประเพณีของไทย วัฒนธรรมและศีลธรรม และวันสำคัญของเรา

เนื้อหาที่ถูกต้องคือ เราใช้ผลผลิตของเราอย่างไร การเรียนรู้บ้านเมืองของเรา ส่วนบางบทนั้นเปลี่ยนชื่อใหม่ แต่เนื้อหาเป็นเรื่องเดิมคือ บทสภาพลมฟ้าอากาศของประเทศไทย ซึ่งในเล่มเดิมไม่มี แต่เนื้อหาเป็นเรื่องเดิมคือเป็นเรื่องเกี่ยวกับภูมิประเทศของบ้านเมืองเรา และบทการสงวนและใช้ทรัพยากรธรรมชาติในเล่มฉบับปรับปรุง เปลี่ยนเป็นทรัพยากรในประเทศไทย

ลักษณะ เนื้อหาของหนังสือสังคมศึกษาฉบับปรับปรุงจะมีรายละเอียดมากกว่าเล่มที่ยังไม่ปรับปรุง เนื้อหาที่มีการปรับปรุงมีดังนี้ ในบทลักษณะภูมิประเทศของประเทศไทย จากเนื้อหาที่เล่มยังไม่ปรับปรุงมีเพียงแม่น้ำและแหล่งน้ำ ผังทะเล ลมฟ้าอากาศ ในเล่มฉบับปรับปรุงจะมีเนื้อหาที่เกี่ยวกับภูเขา ที่ราบ แม่น้ำ ผังทะเล เกาะ แหลม และอ่าว ในบททรัพยากรในประเทศไทย จากเนื้อหาที่เพียงแต่กล่าวถึงการสงวนน้ำ การสงวนดิน การสงวนป่าไม้ แต่ในเล่มปรับปรุงมีการเพิ่มเนื้อหาในเรื่องการสงวนแร่ สัตว์ป่า และสัตว์น้ำ ลงไปด้วยเนื้อหาที่มีการปรับปรุงในบทต่อไป คือ แผนที่ประเทศไทย มีเนื้อหาที่เกี่ยวกับเครื่องหมายต่าง ๆ บทแผนที่ ซึ่งในเล่มเดิมไม่มี ลักษณะ เนื้อหาที่มีการปรับปรุงมีเท่าที่กล่าวมานี้ ส่วนในบทอื่น ๆ เนื้อหาคงเดิม

ในด้านวิธีการเรียบเรียงมีลักษณะเหมือนเดิมคือเป็นการบรรยายและอธิบายความ แต่เล่มปรับปรุงใหม่มีความน่าอ่านมากกว่า เนื่องจากมีการขึ้นหัวข้อสำคัญ ๆ ใหม่ทุกครั้ง ทำให้ผู้เรียนสามารถเข้าใจได้ง่าย และจับใจความสำคัญของเนื้อหาได้ ในส่วนแบบฝึกหัดท้ายบทจะมีทุกบทแต่ไม่มีคำถามรวมในท้ายเล่มเหมือนเล่มเดิม

ลักษณะรูปเล่มของหนังสือสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ฉบับปรับปรุงนี้มีขนาดรูปเล่มเล็กกว่าเล่มที่ยังไม่ปรับปรุง จำนวนหน้ามีน้อยกว่าคือมี 97 หน้า พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภา บางลำพูบนเมื่อ พ.ศ. 2509

ภาพประกอบหน้าปกเป็นภาพวาดโลก ส่วนภาพประกอบภายในเล่มมีมากมีทั้งภาพวาดและภาพถ่าย และเป็นภาพที่มีสีสันตั้งแต่หน้าปกและมีคำอธิบายใต้ภาพด้วย

ในด้านภาพประกอบนี้เล่มฉบับปรับปรุงจะดีกว่าเล่มเดิมมาก เนื่องจากจากเล่มเดิมมีภาพประกอบเพียงไม่กี่ภาพ และภาพที่ใช้ประกอบก็เป็นเพียงภาพแผนที่ประเทศไทย ส่วนภาพอื่นไม่มี แต่เล่มฉบับปรับปรุงจะมีภาพประกอบทุกบท ทำให้ผู้เรียนสนใจและเข้าใจในบทเรียนมากยิ่งขึ้น

และภาพที่ประกอบก็มีสีสันทำให้น่าสนใจมากยิ่งขึ้น

หนังสือเล่มที่ใช้ในชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 เล่มต่อไปคือ หนังสือสังคมศึกษาตอนที่ 1 บุคคลสำคัญของชาติ มีลักษณะเนื้อหาประกอบด้วยบุคคลสำคัญของชาติไทยดังนี้ พระเจ้าพรหม พระเจ้าศรีอินทราทิตย์ พระเจ้ารามคำแหงมหาราช พระเจ้าเม็งรายแห่งลานนาไทย พระมหาธรรมราชาที่ 1 นางนพมาศ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 สมเด็จพระสุริโยทัย สมเด็จพระนเรศวรมหาราช สมเด็จพระนารายณ์มหาราช สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 3 พระเจ้ากรุงธนบุรี พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ท้าวสุรนารี พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระยาราชฤทธาณนที (ทองอยู่สุวรรณาจารย์) พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

ลักษณะวิธีการเรียบเรียง เป็นการเล่าถึงประวัติของบุคคลที่สำคัญดังข้างตัวอย่างต่อไปนี้

1. พระเจ้าพรหม

ถึงสมัยพระเจ้าพรหมครองราชสมบัติในนครนาค พวกขอมได้ยกทัพขึ้นไปเก็บภาษีอากรตามที่เคยทามาแต่ก่อน ๆ พระเจ้าพรหมจึงทรงนำทหารออกต่อสู้ขับไล่พวกขอมลงมาจนถึงเมืองสวรรคโลก ได้อาณาเขตจากขอมทั่วทั้งมณฑลพายัพ แล้วสร้างเมืองผางขึ้นเป็นราชธานี ในราวปี พ.ศ. 1400 เศษ นับว่าเป็นเมืองไทยที่สร้างบนฝั่งน้ำแม่ น้ำโขง เป็นเมืองแรก เรียกชื่อว่าเมืองชัยปราการ พระเจ้าพรหมขึ้นครองราชสมบัติ เป็นพระเจ้าแผ่นดินพระองค์แรกในนครชัยปราการนี้ นับว่าได้ทรงกู้เอกราชได้จากพวกขอมและตั้งอาณาจักรของไทยขึ้นมาใหม่

การเรียบเรียงนี้จะ เป็นตอนสั้น ๆ จบจากประวัติแล้วก็จะ เป็นคำถามดังนี้

1. ใครเป็นพระเจ้าพรหม
2. พระเจ้าพรหมทรงทำอะไรบ้าง จึงทรงเป็นคนสำคัญของไทย
3. ทรงสร้างเมืองอะไร
4. อยู่ที่ไหน
5. เมื่อไร

ลักษณะวิธีการเรียบเรียง ไม่แตกต่าง ไปจากหนังสือเล่มที่ผ่านมาคือ เรียบเรียงแบบอธิบายความไม่มีการแต่ง เป็นบทละคร

ลักษณะรูปเล่มของหนังสือสังคมศึกษา ตอนที่ 1 บุคคลสำคัญของชาติ มีขนาดเล่ม กะทัดรัด จำนวนหน้ามี 76 หน้า พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว พ.ศ.2512

ภาพประกอบหน้าปกเป็นภาพวาดชาวตา เป็นภาพพระอนุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และรูปปั้นท้าวสุรนารี

ภาพประกอบภายในเล่มจะประกอบด้วยทั้งภาพวาดและภาพถ่าย แต่ทั้งสองอย่างจะเป็นภาพขาวดำตลอดทั้งเล่ม มีคำอธิบายใต้ภาพประกอบด้วย

ในด้านภาพประกอบ เล่มแรกเป็นภาพวาดลายเส้น ส่วนเล่มหลังๆ นี้จะมีภาพถ่ายประกอบ ทำให้ผู้อ่านเกิดความเข้าใจยิ่งขึ้น

หนังสือเรียนเล่มต่อไปคือหนังสือสังคมศึกษาตอนที่ 3 ประวัติศาสตร์ไทย ซึ่งเป็นหนังสือเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 มีเนื้อหาประกอบด้วย บทที่ 1 สมัยสุโขทัย ก็จะเป็นประวัติสุโขทัย ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งกรุงสุโขทัย จนถึงยุคสิ้นอำนาจ บทที่ 2 สมัยกรุงศรีอยุธยาและธนบุรี ก็จะเป็นประวัติกรุงศรีอยุธยาและธนบุรี บทที่ 3 สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ก็จะเป็นประวัติกรุงรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่ต้นเช่นกัน และในแต่ละช่วงสมัยก็จะมีประวัติบุคคลสำคัญของชาติไทยประกอบอยู่ด้วย

วิธีการเรียบเรียงเป็นการเรียงแบบอธิบายความเหมือนทุกเล่มที่ผ่านมา แต่มีลักษณะที่แตกต่างคือ จะมีเชิงอรรถอธิบายรายละเอียดเพิ่มเติมไว้ตอนท้ายของเรื่องด้วย

ลักษณะรูปเล่มของหนังสือสังคมศึกษา ชุดประวัติศาสตร์ไทย มีขนาดเล่มเล็กกะทัดรัด จำนวนหน้า 52 หน้า พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว พ.ศ.2514

ภาพประกอบหน้าปกเป็นภาพวาดการกระทุงทุ้งทศกัณฐ์

ภาพประกอบภายในเล่มจะเป็นภาพวาดและภาพถ่าย เป็นภาพขาวดำ มีคำอธิบายใต้ภาพเช่นเดียวกับเล่มอื่น ๆ

หนังสือเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 เล่มต่อไปคือหนังสือเรียนสังคมศึกษาชุดเราและเพื่อนบ้านของเรา ลักษณะเนื้อหาประกอบด้วย บทที่ 1 โลกของเรา บทที่ 2 วิธีอ่านแผนที่ บทที่ 3 ภูมิประเทศของประเทศไทย บทที่ 4 ภูมิประเทศของประเทศไทย (ต่อ) บทที่ 5 ทรัพยากรธรรมชาติ ลมฟ้าอากาศ และอาชีพของพลเมือง บทที่ 6 การติดต่อสื่อสารและการขนส่ง บทที่ 7 จังหวัดสำคัญ บทที่ 8 การปกครองของประเทศไทย บทที่ 9 สิทธิและหน้าที่ของพลเมือง บทที่ 10 ประดิษฐ์ของประเทศไทย บทที่ 11 ศิลธรรมและวัฒนธรรมของชาติไทย บทที่ 12 ประเทศเพื่อนบ้านของเรา บทที่ 13 การเรียนวิชาสังคมศึกษา

ลักษณะวิธีการเรียบเรียง เป็นการเรียบเรียงแบบอธิบายความ และในคอนท้ายบท จะมีแบบฝึกหัดท้ายบท

ลักษณะรูปเล่มหนังสือสังคมศึกษาชุดเราและเพื่อนบ้านของเรา มีขนาดเล่มเล็กกะทัดรัด จำนวนหน้า 111 หน้า พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว พ.ศ. 2520

ภาพประกอบหน้าปกเป็นภาพวาดลายเส้นชาวตาเป็นภาพพลเมืองเวียตนาม ลาว ไทย เขมร พม่า และมาเลเซีย

ภาพประกอบภายในเล่มจะเป็นภาพลายเส้นของแผนที่เป็นภาพวาดสามภาพอื่นไม่มีประกอบ

หนังสือเล่มต่อไปคือหนังสือเรียนวิชาศีลธรรมมีจุดมุ่งหมายเพื่อชั้นประถมศึกษาประถมศึกษาตอนปลาย (ป.5-7) เนื้อหาในเล่มดังนี้ พุทธประวัติโดยย่อ พระรัตนตรัย และความหมาย เบญจศีล เบญจธรรม อุโบสถศีล วิธีปฏิบัติที่พุทธมามกะพึงกระทำ ธรรมจรรยา การตรงต่อเวลาและหน้าที่ ความซื่อสัตย์สุจริต การคบมิตร ความสุภาพอ่อนน้อม ความเมตตากรุณา ความโอบเอื้ออารี ความอดุสหาหะ ความกล้าหาญ ความมัธยัตถ์ ความสามัคคี ความมีน้ำใจนักกีฬา การถือประโยชน์ส่วนรวม อบายมุขและการหลีกเลี่ยงจากอบายมุข คุณสมบัติของผู้ดี ขนบธรรมเนียมประเพณี การทาบญานวันต่าง ๆ พระพุทธศาสนสุภาษิต

ลักษณะ เนื้อหาวิชาศีลธรรมโดยรวมแล้วจะ เน้นเกี่ยวกับพุทธประวัติ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ในด้านประวัติของพระพุทธเจ้า นั้นจะเป็นประวัติตั้งแต่ประสูติจนถึงปรินิพพาน ส่วนคำสั่งสอนก็จะเป็นศีลต่าง ๆ เพื่อให้ผู้อ่านได้นำไปปฏิบัติให้เกิดความสงบสุขภายในชีวิต

ลักษณะ เนื้อหาของวิชาศีลธรรมนี้ ยังคงได้รับอิทธิพลจากหนังสือเรียนธรรมจรรยาซึ่งสอนให้นักเรียนท้าวให้เป็นคนดี การที่เนื้อหาวิชาศีลธรรมเน้นการให้ปฏิบัติดี จะทำให้ผู้อ่านซึ่งเป็นนักเรียนได้นำไปเป็นแนวทางในการปฏิบัติ เมื่อนักเรียนเติบโตเป็นผู้ใหญ่ ก็จะได้เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศ ซึ่งตรงกับจุดมุ่งหมายของหลักสูตรที่มุ่งหวังให้พลเมืองเป็นพลเมืองดีของประเทศ

ลักษณะวิธีการเรียบเรียง หนังสือเรียนศีลธรรมมีวิธีการเรียบเรียงแบบการบรรยายและอธิบายความตลอดทั้งเล่ม เช่น

พระรัตนตรัยและความหมาย

พระรัตนตรัย แปลว่า แก้ว 3 ประการ คำนี้ใช้ในพระพุทธศาสนาเพื่อหมายถึง

1. พระพุทธเจ้า ผู้ทรงศึกษาค้นคว้าพระธรรมอันวิเศษได้แล้ว ทรงสอนประชาชนให้ประพฤติชอบด้วยกาย วาจา ใจ ตามพระธรรมวินัย ที่เรียกว่าพระพุทธศาสนา
2. พระธรรม คือ บรรดาคำสั่งสอนข้อแนะนำทั้งปวงที่พระพุทธเจ้า ตรัสรู้ แล้วทรงสั่งสอนไว้
3. พระสงฆ์ ได้แก่หมู่ชนที่ฟังคำสั่งสอนของพระองค์ แล้วปฏิบัติถูกต้องตามพระธรรมวินัย

การที่กล่าวยกให้พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นแก้ว 3 ประการ ก็เพราะชนทั้งหลายย่อมถือว่าแก้วเป็นสิ่งมีค่าเลิศ เช่น แก้วจาพวกเพชร พลอย นิล ฯลฯ ใครๆ ย่อมแสวงหาอยากใคร่เป็นเจ้าของพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ทรงคุณค่าเลิศเปรียบประดุจแก้วที่ชนปรารถนา และแก้วทั้ง 3 นี้มีความเกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกัน จึงนิยมเรียกเป็นรัตนตรัย เพื่อมุ่งหมายคร่าวเดียวกันให้ได้ครบทั้งพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์

.....

ลักษณะรูปลักษณ์ของหนังสือเรียนศิลปะธรรม มีขนาดเล่มกะทัดรัด จำนวนหน้าทั้งหมด 117 หน้า พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภา ปากคลองบางลำพูบน เมื่อ พ.ศ. 2504 ในด้านภาพประกอบ ไม่มีภาพประกอบทั้งหน้าปกและในเนื้อหา

หนังสือเรียนเล่มต่อไปคือ หนังสือเรียนวิชาหน้าที่พลเมืองนี้เป็นหนังสือเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 จะมีลักษณะ เนื้อหาเกี่ยวกับการรักษาโบราณสถาน ศิลปวัตถุและสาธารณสมบัติ การปกครองส่วนภูมิภาค การปฏิบัติตนในทางที่ชอบต่อชุมชน พระมหากษัตริย์กับการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ ความเจริญก้าวหน้าของบ้านเมืองและการทำนุบำรุงบ้านเมือง เนื้อหาจะเน้นหนักไปในด้านการรักษาสິงของที่เป็นของชุมชน แนะนำแนวทางที่ทุกคนจะได้ปฏิบัติตามหน้าที่ของพลเมืองที่ดีของชาติ

ลักษณะวิธีการเรียบเรียงเหมือนเล่มศิลปะธรรม คือเป็นแบบการบรรยายและอธิบายความตลอดทั้งเล่ม แต่สิ่งที่แตกต่างไปคือ หนังสือวิชาหน้าที่ศิลปะธรรม จะมีคำถามท้ายบททุกบท แต่เล่มศิลปะธรรมไม่มี

ลักษณะรูปลักษณ์ มีขนาดกะทัดรัด จำนวน 39 หน้า โรงพิมพ์ที่จัดพิมพ์ไม่มีชื่อ แต่พิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2505 ส่วนภาพประกอบหน้าปกจะเป็นภาพวาดครูประชาชนกำลังเดิน ภาพคนและอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย ภาพประกอบด้านในจะเป็นภาพถ่ายชาวตาประกอบเป็นบางตอนบาง

บทเท่านั้น

หนังสือเรียนเล่มต่อไปคือหนังสือภูมิศาสตร์ประวัติศาสตร์ ซึ่งหนังสือเล่มนี้มีจุดมุ่งหมายในการจัดทำเพื่อให้นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ได้ใช้เป็นหนังสือเรียน ลักษณะเนื้อหาจะประกอบด้วยเนื้อหาที่เป็นภาคภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ เนื้อหาในส่วนของภูมิศาสตร์จะประกอบด้วย บทที่ 1 โลก บทที่ 2 ดวงอาทิตย์ บทที่ 3 ดวงจันทร์ บทที่ 4 ภูมิศาสตร์ประเทศไทยโดยสังเขป บทที่ 5 ภูมิศาสตร์สังเขปของประเทศที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับประเทศไทย

เนื้อหาในส่วนที่เป็นประวัติศาสตร์ จะเริ่มตั้งแต่บทที่ 6 ประวัติศาสตร์ชาติไทยโดยสังเขป บทที่ 7 ชนชาติเดิมในสุวรรณภูมิ บทที่ 8 ประวัติศาสตร์สมัยกรุงสุโขทัย บทที่ 9 สถานที่และวัตถุสำคัญของชาติ บทที่ 10 ประวัติบุคคลสำคัญ

ลักษณะวิธีการเรียบเรียง คงมีลักษณะเหมือนเล่มศีลธรรม และหน้าที่พลเมือง คือเรียบเรียงเป็นแบบการบรรยายและอธิบายความตลอดเล่ม และในท้ายบทก็ไม่มีแบบฝึกหัดเช่นเดียวกับเล่มศีลธรรม

ลักษณะรูปเล่ม มีขนาดใหญ่ จำนวนหน้ามีมาก คือ 107 หน้า พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภา ปากคลองบางลำพูบน พระนคร เมื่อ พ.ศ.2509

ในด้านภาพประกอบ จะเป็นภาพวาดและภาพถ่าย ซึ่งเป็นภาพวาดตลอดทั้งเล่ม แต่ภาพประกอบนั้นมีประกอบเป็นเพียงบางบทเท่านั้น

หนังสือเรียนเล่มต่อไปคือ หนังสือเรียนภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นหนังสือเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มีลักษณะเนื้อหาประกอบไปด้วยเนื้อหาที่เป็นภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์

เนื้อหาที่เป็นภูมิศาสตร์ จะประกอบไปด้วย บทที่ 1 โลกและดวงจันทร์ การหมุนของโลก การหมุนของดวงจันทร์ ขั้วขึ้นขั้วแรม กลางวันกลางคืน น้ำขึ้นน้ำลง บทที่ 2 ปรากฏการณ์ของไอน้ำ ไอน้ำเกิดจากความร้อนของดวงอาทิตย์ ไอน้ำเกิดจากความร้อนของไฟ เมฆหมอก น้ำค้าง ฝน ลูกเห็บ หิมะ บทที่ 3 ภูมิศาสตร์ประเทศไทย อาณาเขต ขนาด รูปร่าง ผังทะเล แหลมอ่าว เกาะ ภูเขา แม่น้ำ หนอง บึง ทะเลสาบ ทรัพยากร การสงวนทรัพยากร ผลผลิต บทที่ 4 ภูมิศาสตร์สังเขปของประเทศที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับประเทศไทย ประเทศสหพันธ์รัฐมาลายา ประเทศสิงคโปร์ ประเทศอินเดีย ประเทศปากีสถาน

ภาคประวัติศาสตร์ เริ่มตั้งแต่บทที่ 5 เนื้อหาประกอบด้วย การตั้งกรุงศรีอยุธยา เป็นราชธานี บทที่ 6 ความสัมพันธ์กับชนชาติในเอเชีย บทที่ 7 ความสัมพันธ์กับประเทศใน ยุโรป บทที่ 8 การปรับปรุงการปกครอง บทที่ 9 การเสียกรุงครั้งที่หนึ่งและการกู้อิสรภาพ บทที่ 10 เหตุการณ์สำคัญในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช บทที่ 11 เหตุการณ์สำคัญหลัง รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช บทที่ 12 สถานที่และวัตถุสำคัญของชาติ บทที่ 13 ประวัติ บุคคลสำคัญ

ลักษณะ เนื้อหาโดยรวมแล้ว จะมีลักษณะคล้ายกับเนื้อหาในหนังสือภูมิศาสตร์-ประวัติศาสตร์ของชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 แต่ในด้านความยากของเนื้อหา ในชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 จะยากกว่า ซึ่ง ตรงตามหลักจิตวิทยาที่นักเรียนควรเรียนเนื้อหาจากง่ายไปยาก และเด็กควรเรียนเนื้อหาให้ เหมาะกับวัยโดยนักเรียนวัยเด็กควรเรียนเนื้อหาที่ไม่ยากจนเกินไปนัก

ลักษณะวิธีการเรียบเรียง เหมือนทุกเล่มที่ผ่านมาคือ เรียบเรียงแบบการบรรยาย และอธิบายความตลอดทั้ง เล่ม และไม่มีแบบฝึกหัดท้ายเล่ม

ลักษณะรูปล่ม มีขนาดใหญ่ จำนวนหน้ามากคือ 136 หน้า พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภา ปากคลองบางลำพูบน เมื่อ พ.ศ. 2505

ในด้านภาพประกอบ หน้าปกไม่มีภาพ แต่ในเนื้อหาจะมีภาพวาดลายเส้น และ ภาพถ่าย ซึ่งเป็นภาพขาวดำ จำนวนภาพมีไม่มาก

หนังสือเรียนเล่มต่อไปคือหนังสือเรียนวิชาภูมิศาสตร์ประวัติศาสตร์ ของชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 ลักษณะ เนื้อหาจะประกอบด้วยภาคภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ โดยเนื้อหาในชั้นประถมศึกษา ศึกษปีที่ 7 จะมีรายละเอียดและความซับซ้อนมากกว่าชั้นอื่น ๆ ที่ผ่านมา แต่ลักษณะการแบ่ง เนื้อหาจะเหมือนเนื้อหาในช่วงต้น หรือบทแรก ๆ จะมีภูมิศาสตร์ ประกอบด้วย บทที่ 1 ฤดู บทที่ 2 ลม บทที่ 3 ภูมิศาสตร์ประเทศไทย บทที่ 4 ภูมิศาสตร์สังเขปของประเทศที่มีความ สัมพันธ์ใกล้ชิดกับประเทศไทย

เนื้อหาช่วงท้ายเล่มหรือบทท้ายๆ จะเป็นเนื้อหาภาคประวัติศาสตร์ โดยเริ่มตั้งแต่ บทที่ 5 ประวัติศาสตร์สมัยธนบุรี บทที่ 6 ประวัติศาสตร์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ บทที่ 7 ความ สัมพันธ์กับประเทศพม่า ลาว กัมพูชาและเวียดนาม บทที่ 8 เหตุการณ์สำคัญในรัชสมัยพระบาท สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว บทที่ 9 เหตุการณ์สำคัญในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว บทที่ 10 เหตุการณ์สำคัญในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว บทที่ 11

สถานที่และวัตถุประสงค์ของชาติ บทที่ 12 ประวัติบุคคลสำคัญ

ลักษณะพัฒนาการของเนื้อหาในส่วนที่เป็นประวัติศาสตร์นี้ ในชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 นักเรียนจะเริ่มเรียนประวัติของชาติไทยสมัยชนชาติเดิมในสุวรรณภูมิและสมัยกรุงสุโขทัย ส่วนในชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 จะเรียนเนื้อหาประวัติของชนชาติไทยตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นเนื้อหาที่เรียนต่อจากชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 และในชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 เนื้อหาจะต่อจากสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นประวัติชนชาติไทย ตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี จนมาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ การเรียนเนื้อหาที่เป็นชั้นตอนนี้จะทำให้นักเรียนได้เรียนรู้เนื้อหาได้อย่างลึกซึ้ง เพราะเนื้อหาในแต่ละยุคสมัยมีสาระมาก ถ้าจะนำมาเรียนในชั้นเดียว ผู้เรียนคงได้เรียนเนื้อหาที่ไม่ละเอียดเท่าที่ควร การที่นำมาเรียนแต่ละสมัยนั้นจะทำให้ผู้เรียนได้เนื้อหาที่มีรายละเอียดและทราบถึงประวัติความเป็นมาของชนชาติไทย ได้ทราบถึงความยากลำบาก ในการได้มาซึ่งเอกราชของชาติ ซึ่งจะส่งผลให้ผู้เรียนได้เกิดความรัก ห่วงแทนและภูมิใจในความเป็นไทยมากยิ่งขึ้น

ลักษณะวิธีการเรียบเรียง เป็นแบบการบรรยายและอธิบายความ

ลักษณะรูปลักษณ์ของหนังสือภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ มีขนาดใหญ่ จำนวนหน้าทั้งหมดมี 146 หน้า พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภา บางคลองบางลาพูน พ.ศ. 2506

ในด้านภาพประกอบ เป็นภาพวาด มีทั้งภาพวาดและภาพถ่าย

สรุปสภาพการจัดการศึกษาและหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2503

สภาพการจัดการศึกษาตามหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2503 นี้มีรูปแบบ การจัดเป็นแบบกำหนดขอบข่ายของความรู้ไว้อย่างกว้าง ๆ โดยเน้นการผสมผสานของเนื้อหาวิชามากที่สุด โดยรวมเอาวิชาต่าง ๆ ที่มีเนื้อหาใกล้เคียงกันและสามารถที่จะสัมพันธ์กันได้ เข้าเป็นหมวดวิชาเดียวกัน เช่น วิชาภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ หน้าที่พลเมืองและศีลธรรม รวมเข้าเป็นหมวดวิชาสังคมศึกษา ดังนั้นหนังสือเรียนจึงประกอบด้วยหนังสือหลายเล่มโดยตั้งชื่อตามรายวิชา เช่น วิชาภูมิศาสตร์ หนังสือเรียนภูมิศาสตร์ วิชาประวัติศาสตร์ หนังสือเรียนประวัติศาสตร์ เป็นต้น โดยหนังสือเรียนต่าง ๆ นี้มีที่ตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงปีที่ 7 ดังนี้ ในชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 คือหนังสือเรียนสังคมศึกษาเล่ม 1 มีเนื้อหาเป็นเรื่องใกล้ตัวผู้เรียน เช่น สมาชิกในครอบครัวและการช่วยเหลือครอบครัวเท่าที่นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 จะสามารถทำได้ ส่วนหนังสือเรียนในชั้น

ประถมปีที่ 2 คือหนังสือเรียนสังคมศึกษาเล่ม 2 เนื้อหาจะเป็นเรื่องที่ใกล้ตัวผู้เรียนออกไปคือ เนื้อหาจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชุมชน และสังคมรอบ ๆ ตัวเพิ่มมากขึ้น ส่วนหนังสือในชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 คือ หนังสือสังคมศึกษาชุดบ้านเมืองของเรา เนื้อหาจะเป็นเรื่องที่มีเนื้อหายากและซับซ้อนมากขึ้น ได้แก่ เนื้อหาในเรื่องทรัพยากร และการใช้ทรัพยากร ภูมิประเทศของไทย เป็นต้น และในชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 นี้ มีหนังสือเรียนสังคมศึกษาอีก คือ หนังสือสังคมศึกษาตอนที่ 1 บุคคลสำคัญของชาติ เนื้อหาจะเป็นประวัติบุคคลสำคัญที่ทาคุณประโยชน์ให้กับประเทศชาติ ซึ่งประวัติบุคคลสำคัญนี้ก็มีเนื้อหาปรากฏอยู่ในหนังสือชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 แต่เนื้อหาในชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 นี้มีรายละเอียดมากกว่า และเนื้อหาเป็นประวัติบุคคลสำคัญตลอดทั้งเล่ม หนังสือเล่มต่อไปคือหนังสือสังคมศึกษาตอนที่ 3 ประวัติศาสตร์ไทย เป็นหนังสือเรียนในชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 เนื้อหาจะเป็นประวัติความเป็นมาของชนชาติไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 นี้จะมีหนังสือเรียนอีกเล่มคือ หนังสือเรียนสังคมศึกษา ชุดเราและเพื่อนบ้านของเรา เนื้อหาจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้าน ส่วนหนังสือในชั้นประถมศึกษาตอนปลายมีอยู่หลายเล่ม ได้แก่ หนังสือเรียนวิชาศีลธรรม เนื้อหาจะประกอบด้วย พุทธประวัติ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า หนังสือเล่มต่อไปคือ หนังสือเรียนวิชาหน้าที่พลเมือง เนื้อหาจะประกอบด้วย เรื่องของการรักษาโบราณสถาน ศิลปวัตถุ การทำตัวให้เป็นพลเมืองที่ดี การปฏิบัติตนตามการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ เป็นต้น ส่วนวิชาภูมิศาสตร์ประวัติศาสตร์ จะมีด้วยกัน 3 เล่ม คือ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-7 สำหรับเนื้อหาหนังสือเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ประกอบด้วยเรื่องที่เกี่ยวข้องกับโลก ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ภูมิศาสตร์ประเทศไทย ส่วนประวัติศาสตร์ เนื้อหาจะเป็นประวัติชนชาติไทย และประวัติบุคคลสำคัญ ส่วนเนื้อหาในชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 จะประกอบด้วยเรื่องที่เกี่ยวข้องและซับซ้อนมากกว่าเนื้อหาในชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โดยจะมีปรากฏการณ์ธรรมชาติเพิ่มขึ้น ภูมิศาสตร์ประเทศ อาณาเขต ขนาด รูปร่าง เป็นต้น ในด้านประวัติศาสตร์ จะประกอบด้วย การตั้งกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ส่วนเนื้อหาหนังสือเรียนวิชาภูมิศาสตร์ประวัติศาสตร์ ในชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 เนื้อหาจะมีรายละเอียดมากกว่าทุกชั้น เนื้อหาจะประกอบด้วย เรื่องฤดู ลม ภูมิศาสตร์ประเทศไทย ประวัติศาสตร์สมัยธนบุรี มาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ประวัติบุคคลสำคัญ เป็นต้น

ลักษณะ พัฒนาการของเนื้อหาหนังสือเรียนสังคมศึกษา ตามหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2503 นี้มีลักษณะ เป็นไปตามหลักจิตวิทยาการเรียนรู้ โดยเนื้อหาจะเริ่มต้นจากเรื่องใกล้ตัว

ออกไปไกลตัว และ เนื้อหาจะมีรายละเอียดซับซ้อนมากขึ้นเรื่อยๆ ในชั้นที่สูงขึ้น เช่น ประถมปีที่ 1 เรียนเรื่องเกี่ยวกับครอบครัวชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 เรียนเรื่องชุมชน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 และประถมศึกษาปีที่ 4 เรียนเรื่องประเทศ ส่วนประถมตอนปลาย เรื่องที่เกี่ยวกับประเทศเพื่อนบ้าน เป็นต้น

ลักษณะพัฒนาการของวิธีการเรียบเรียงในหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2503 นั้น ในชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 เรียบเรียงแบบมีตัวละคร ส่วนในชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 ถึงประถมศึกษาปีที่ 7 จะเรียบเรียงแบบบรรยายและอธิบายความ

ลักษณะรูปลักษณ์ของหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2503 นี้ ภาพประกอบเป็นภาพวาดและภาพถ่าย ภาพวาดเป็นภาพขาวดำ ส่วนภาพถ่ายเป็นทั้งภาพขาวดำ และภาพสี

สภาพการจัดการศึกษา และ หนังสือเรียนกลุ่มสร้าง เสริมประสบการณ์ชีวิตตามหลักสูตร
ประถมศึกษา พ.ศ. 2521

สภาพทั่วไปของสังคมไทยตามหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 - 2534

หากพิจารณาถึงลักษณะสังคมไทย จะพบว่า สามารถแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ คือ สังคมชนบทกับสังคมเมือง สังคมชนบทประกอบด้วยชุมชนย่อยๆ กระจายอยู่ตามหมู่บ้าน ประชากรในสังคมชนบทเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ มีประมาณ 80-85 % มีฐานะยากจนและความเป็นอยู่ง่าย ๆ ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในสังคมเป็นไปอย่างใกล้ชิด แต่ภายหลังที่รัฐบาลได้เริ่มพัฒนาประเทศตามแผน ทำให้ความรู้ ความคิดและวัฒนธรรมใหม่ ๆ แพร่เข้าไปในชนบท และมักจะขัดกับของเดิมที่มีอยู่ ผลก็คือ เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคมชนบทพร้อม ๆ กับการเสื่อมสลายของชุมชนเดิม

สังคมเมืองนั้นสมาชิกมีความแตกต่างกันมากทั้งในด้านอาชีพ รายได้ เชื้อชาติ วัฒนธรรมและสถานภาพทางสังคม ความผูกพันระหว่างสมาชิกในสังคมมีน้อย ชีวิตเต็มไปด้วยการแข่งขันดิ้นรนเพื่อความอยู่รอด ปัญหาในสังคมมีมาก ไม่ว่าจะเป็นปัญหาทางเพศ สิ่งแวดล้อมเป็นพิษ อาชญากรรมวัยรุ่น ล้วนแต่จะทำให้สภาพของสังคมเมื่อสุโทรมลงทุกวัน (กรมสามัญศึกษา, 2518)

เมื่อสังคมไทยมีลักษณะที่แตกต่างกันเช่นนี้ การศึกษาที่จะเอื้อประโยชน์สุขให้แก่คนในประเทศ จึงน่าจะมีลักษณะที่แตกต่างกันไปด้วย โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวกับเนื้อหาสาระด้านความเป็นจริงกลับปรากฏว่าทั้งภาคเหนือ ใต้ ตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคกลาง หรือคนในชนบทกับคนในเมืองต่างก็ต้อง เรียนรู้ในสิ่งที่หลักสูตรกำหนดให้เหมือน ๆ กัน ฉะนั้นสิ่งที่สอนกันโรงเรียนโดยทั่ว ๆ ไป จึงไม่ตรงกับความต้องการ หรือความสนใจของคนส่วนใหญ่

นับแต่ปี พ.ศ. 2475 ซึ่งได้มีการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบประชาธิปไตยแบบมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ประเทศไทยก็ยังไม่ได้มีการปกครองแบบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง เพราะการบริหารงานโดยทั่วไปยังเป็นแบบรวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางที่มีผู้กุมบังเหียนอยู่เพียงไม่กี่คน ประชาชนยังมีความตื่นตัวทางการเมืองน้อย แต่ภายหลังความผันผวนทางการเมือง เมื่อวันที่ 14 ตุลาคม 2516 ความคิดของประชาชนที่ต้องการมีส่วนร่วมในการปกครองประเทศ ต้องการให้อำนาจตกอยู่กับประชาชนไม่ใช่ออกอยู่กับคนเพียงส่วนน้อย

มีการเรียกร้องทางสิทธิต่าง ๆ ในทุกรายการ จนกระทั่งมีแนวโน้มว่าจะเป็นภาระที่กระบวนกรทางประชาธิปไตย แล้วหันไปใช้พลังมวลชนแทน การกระทำที่เรียกว่ากฎหมายมีปรากฏเป็นข่าวประจำถ้าวิเคราะห์ดูจะพบว่าในยุคที่ประชาธิปไตยกำลังเบ่งบานอยู่นี้ ประชากรส่วนใหญ่ยังไม่เข้าใจความหมายของประชาธิปไตย เมื่อเป็นเช่นนี้จึงทำให้แสดงบทบาทที่นอกเหนือหรือผิดไปจากกติกาของประชาธิปไตย การประท้วงด้วยความรุนแรงที่เกิดขึ้นหลายครั้งสะท้อนให้เห็นลักษณะดังกล่าวได้เป็นอย่างดี

สภาพสังคมไทยในช่วงปี พ.ศ.2521 จนถึงปัจจุบัน มีความเจริญอย่างมากมาย ทั้งในด้านเทคโนโลยีต่าง ๆ วัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มีการเรียกร้องให้ปลูกสานักทางการเมืองให้แก่ประชาชน เนื่องจากมีข้อวิพากษ์วิจารณ์นับประการ ซึ่งส่วนใหญ่กล่าวถึงการประถมศึกษาในทานองที่ไม่ประสบผลสำเร็จ ไม่เอื้อต่อวิถีชีวิตของไทย ไม่ได้สร้างสานักทางการเมืองที่ถูกต้อง และไม่เหมาะสมกับสภาพสังคม ไม่สอดคล้องกับความต้องการของคนในสังคม (จาเริญ ใหไทย, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 27 ตุลาคม 2536) จากประเด็นนี้เองส่งผลให้การจัดการศึกษามีการเปลี่ยนแปลง

สภาพการจัดการศึกษาตามหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2521

จากปัญหาข้อขัดแย้งทางการเมือง ประกอบกับสภาพสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา รวมถึงความก้าวหน้าทางวิทยาการและเทคโนโลยีต่าง ๆ ที่หลังไหลเข้ามาในสังคมไทย ทำให้ให้นักการศึกษาและผู้ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ตลอดจนประชาชนและสื่อมวลชนต่าง ๆ ได้หันมาสนใจพิจารณาการศึกษาของไทย จนเกิดแนวคิด ข้อพิพากษ์วิจารณ์นับประการ ซึ่งส่วนใหญ่กล่าวถึงการประถมศึกษาในทานองที่ไม่ประสบผลสำเร็จ ไม่เอื้อต่อวิถีชีวิตของไทย ไม่ได้สร้างสานักทางการเมืองที่ถูกต้องและไม่เหมาะสมกับสภาพสังคม (จาเริญ ใหไทย, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 27 ตุลาคม 2536) ไม่สอดคล้องกับความต้องการของคนในสังคม จุดมุ่งหมายของการประถมศึกษากำหนดไว้กว้างขวางมากเกินไป ยากแก่การปฏิบัติให้สอดคล้องตรงกันทั้งประเทศ (สุภาอักษรดิษฐ์, 2527)

จากสภาพปัญหาและข้อขัดแย้งต่าง ๆ ทำให้เกิดแนวคิดที่จะปฏิรูปการศึกษาทั้งระบบ และกระบวนกร จึงได้มีการพิจารณาจัดทำแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับใหม่ ให้เหมาะสมกับความ

ต้องการและสภาพสังคมไทยมากขึ้น โดยแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 ได้กำหนดจุดมุ่งหมายทั่วไป ซึ่งมีลักษณะและสาระใจความแตกต่างไปจากแผนการศึกษาระดับอื่น ๆ โดยสิ้นเชิง นั่นคือ การกำหนดจุดมุ่งหมายแบ่งออกเป็นข้อ ๆ ครอบคลุมสาระต่าง ๆ ถึง 9 ข้อ และ ไม่มีการกำหนดองค์แห่งการศึกษาไว้ ลักษณะของจุดมุ่งหมายแสดงให้เห็นถึงความต้องการอันสูงส่งค่อนข้าง เป็นอุดมคติ และผูกพันกับแนวคิดอิทธิพลทางด้านการเมือง การปกครองมากจนทำให้เห็นภาพรวมของคนไทยว่ามีลักษณะ เป็นคนของชาติบ้านเมือง มากกว่าจะเป็นปัจเจกชนที่มีเลือดเนื้อ มีชีวิตจิตใจเป็นของตนเอง (สุภา อักษรดิษฐ, 2527)

เมื่อได้มีการประกาศแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 แล้ว ได้มีคำสั่งกระทรวงศึกษาธิการที่ วก. 439/2520 เรื่องให้ใช้หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 ซึ่งเป็นหลักสูตรที่ได้รับการปรับปรุงให้สอดคล้องกับระบบการศึกษาตามแผนการศึกษา พ.ศ. 2520 และให้สอดคล้องกับนโยบายการจัดการศึกษาและแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตลอดจนให้สอดคล้องกับสภาพและการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง เทคโนโลยี และวิชาการสาขาต่าง ๆ โดยมีรายละเอียดขององค์ประกอบหลักสูตรดังนี้

หลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521

ความมุ่งหมาย

การกำหนดจุดมุ่งหมายของการประถมศึกษาตามแนวหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 ได้กำหนดขึ้นโดยอาศัยการวิเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆ ทั้งผลการวิจัยที่เกี่ยวกับความบกพร่องของหลักสูตรเดิม ผลการวิจัยเกี่ยวกับสัมฤทธิ์ผลของนักเรียนซึ่งเป็นตัวบ่งชี้ตัวหนึ่งให้เห็นถึงคุณภาพของการประถมศึกษา ตลอดจนแนวคิด ความเห็นต่าง ๆ ที่มีต่อจุดมุ่งหมายของการประถมศึกษา อีกทั้งพื้นฐานทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และจิตวิทยา ตลอดจนความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการและเทคโนโลยี อีกทั้งเสียงเรียกร้องจากสื่อมวลชนมาพิจารณาประกอบกัน จึงกำหนดจุดมุ่งหมายของการประถมศึกษาในหลักสูตรประถมศึกษาออกเป็น 4 ด้าน คือ คุณสมบัติที่ต้องการเน้น 7 ข้อ ความรู้และทักษะพื้นฐานในการดำรงชีวิต 11 ข้อ ชีวิตที่สงบสุข 6 ข้อ และสมาชิกที่ดีของชุมชนและชาติ 7 ข้อ รวมทั้งสิ้น 31 ข้อ ด้วยกัน จะเห็นได้ว่าจุดมุ่งหมายของหลักสูตรยังคงกำหนด

คุณสมบัติที่พึงประสงค์ไว้มากและกว้างขวาง แสดงถึงคุณลักษณะที่เป็นสากลซึ่งเป็นที่ต้องการและเป็นประโยชน์เหมาะสมกับสังคมส่วนใหญ่หรือเกือบทุกสังคม จนไม่มีจุดเน้นให้เห็นลักษณะของคนไทยที่พึงประสงค์อย่างแท้จริง นับว่าเป็นการกำหนดจุดมุ่งหมายที่ไม่ต่างไปจากจุดมุ่งหมายของหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2503 (สภา อักษรศิษร, 2527)

ในหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 ได้แบ่งกลุ่มมวลประสบการณ์ออกเป็น 5 กลุ่มคือ

1. กลุ่มทักษะ เป็นเครื่องมือการเรียนรู้ ประกอบด้วยภาษาไทยและคณิตศาสตร์
2. กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ว่าด้วยกระบวนการแก้ปัญหาของชีวิต และสังคม กล่าวถึงปัญหาและความต้องการของมนุษย์ในด้านต่าง ๆ เพื่อความดำรงอยู่และการดำเนินชีวิตที่ดี
3. กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย ว่าด้วยกิจกรรมที่เกี่ยวกับพัฒนาและสร้างนิสัย
4. กลุ่มการทำงานและพื้นฐานอาชีพ ว่าด้วยประสบการณ์ทั่วไปในการทำงานและความรู้พื้นฐานในการประกอบอาชีพ
5. กลุ่มประสบการณ์พิเศษ ว่าด้วยภาษาอังกฤษที่เกี่ยวกับชีวิตประจำวันและวิชาอาชีพที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิต เพื่อให้โรงเรียนเลือกสอนอย่างใดอย่างหนึ่งในชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6

หมวดวิชาสังคมศึกษาได้ถูกบูรณาการไปอยู่กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตโดยกลุ่มการเรียนรู้นี้ต้องการให้นักเรียนได้รู้ถึงปัญหา และกระบวนการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ในด้านต่าง ๆ ได้แก่ ทางด้านอนามัย ประชากร การเมือง การปกครอง สังคม ศาสนา วัฒนธรรม เศรษฐกิจ เทคโนโลยีสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ การติดต่อสื่อสาร ฯลฯ ทั้งนี้เพื่อให้ผู้เรียนได้นำเอาประสบการณ์เหล่านี้ไปใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการดำรงและการดำเนินชีวิตที่ดี

จุดประสงค์ทั่วไปของกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต

1. ให้มีความเข้าใจพื้นฐานและปฏิบัติตนได้ถูกต้อง เกี่ยวกับสุขภาพอนามัยทางร่างกายและจิตใจทั้งส่วนบุคคลและส่วนรวม
2. ให้มีความรู้พื้นฐาน และความสามารถพอที่จะดำรงชีวิตได้

3. เราสามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาวะแวดล้อมที่กำลังเปลี่ยนแปลง นำความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มาใช้ให้เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้
4. เรามีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ทั้งที่เป็นทางธรรมชาติ เทคโนโลยี และทางสังคม
5. เรามีความเข้าใจ เลือมาสานการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข
6. เราเข้าใจหลักการของการอยู่ร่วมกันในสังคม โดยให้ตระหนักหน้าที่ ความรับผิดชอบ ปฏิบัติตามข้อเขตแห่งสิทธิเสรีภาพของตนเองและผู้อื่น
7. ให้ภาคภูมิใจในความเป็นไทยและความเป็นเอกราชของชาติ

เนื้อหาวิชาและอัตราเวลาเรียน

เนื้อหากลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตที่เรียนมีดังนี้ หน่วยที่ 1 สิ่งมีชีวิต หน่วยที่ 2 ชีวิตในบ้าน หน่วยที่ 3 สิ่งที่อยู่รอบตัวเรา หน่วยที่ 4 ชาติไทย หน่วยที่ 5 ขาว เหตุการณ์ และวันสำคัญ หน่วยที่ 6 พลังงานและสารเคมี หน่วยที่ 7 จักรวาลและอวกาศ หน่วยที่ 8 ประเทศเพื่อนบ้าน หน่วยที่ 9 การสื่อสารและการคมนาคม หน่วยที่ 10 ประชากรศึกษา หน่วยที่ 11 การเมืองและการปกครอง เวลาเรียนนั้น ตลอดหลักสูตรใช้เวลาเรียน ประมาณ 6 ปี แต่ละปีการศึกษาควรมีเวลาเรียนไม่น้อยกว่า 40 สัปดาห์ ในหนึ่งสัปดาห์ต้องมี เวลาเรียนไม่น้อยกว่า 25 ชั่วโมง ทั้งนี้เมื่อรวมแล้วต้องไม่น้อยกว่า 200 วัน และไม่ต่ำกว่า 1,000 ชั่วโมง สำหรับชั้น ป.1-4 และไม่ต่ำกว่า 1,200 ชั่วโมง สำหรับชั้นประถม 5-6 โดยกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ชั้น ป.1-2 ร้อยละ 15 ป.3-4 ร้อยละ 20 และ ป.5-6 ร้อยละ 21 ของเวลาเรียนทั้งหมด

กระบวนการเรียนการสอน

สามารถจัดการเรียนการสอนตามแนวทางที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนดไว้ดังนี้

1. การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ตลอดจนเนื้อหาในแต่ละบทเรียนควร

าที่ยึดหยุ่นตามเหตุการณ์สภาพท้องถิ่น ความสนใจขอ ผู้เรียน และให้มีความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม วิชามากที่สุดเท่าที่จะทำได้

2. ผู้สอนควรรู้วิธีสอนที่จะให้ผู้เรียนรู้ปัญหาและความต้องการของท้องถิ่น ฝึกให้คิดเป็น แก้ปัญหาเป็น และรู้จักนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน โดยพิจารณาวิธี สอนที่เห็นว่าเหมาะสมกับจุดประสงค์และลักษณะ เนื้อหา วิชา เช่น การสอนแบบแก้ปัญหา ค้นคว้า อภิปรายทำงานกลุ่ม ฯลฯ

3. ผู้สอนควรคำนึงถึงการที่จะให้ผู้เรียนมีโอกาสเรียนทั้งภาควิชาการและ ภาคปฏิบัติ ซึ่งมีผลส่งเสริมคุณลักษณะ เฉพาะของแต่ละบุคคล และให้ผู้เรียนอยู่ในสังคมได้อย่าง เป็นสุข

4. เวลาเรียนกำหนดไว้คาบละ 20 นาที ในการจัดสอนให้โรงเรียนหรือ ท้องถิ่นกำหนดช่วงตาราง เวลาเรียนเอง โดยจะกำหนดครั้งละกี่คาบ เป็นช่วงสั้นหรือยาวได้ตาม ความเหมาะสมกับวัยของผู้เรียนลักษณะ เนื้อหาและกิจกรรม

การประเมินผล

การวัดผลและประเมินผลตลอดจนการติดตามผลเพื่อพัฒนาการเรียนการสอนและ จัดให้ผู้เรียนได้เรียนหรือเลื่อนชั้นระหว่างปี หรือปลายปีตามความสามารถของผู้เรียน ให้เป็นหน้าที่ ของผู้บริหารโรงเรียนและครูผู้สอนทดสอบเป็นระยะ หรือทดสอบเมื่อจบแต่ละบทเรียน ตามลักษณะ การจัดประสบการณ์และ เนื้อหาวิชา ทั้งนี้ให้เป็นไปตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการ ประเมินผลการเรียน

หนังสือเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตตามหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521

ตามหลักสูตรฉบับ พ.ศ. 2521 นี้ ชาวสังคมศึกษาถูกบูรณาการอยู่ในกลุ่มสร้าง เสริมประสบการณ์ชีวิต หนังสือเรียนที่กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการจัดทำขึ้น และประกาศ ใช้เป็นหนังสือเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต มีอยู่ด้วยกัน 7 เล่ม คือ หนังสือเรียนสร้าง เสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 3, 4, 5 และ 6 โดยชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มีด้วยกัน 4 เล่ม ลายละ เอียงของแต่ละ เล่มมีดังนี้

หนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ลักษณะ เนื้อหา ประกอบด้วย บทที่ 1 สิ่งมีชีวิต บทที่ 2 อวัยวะที่สำคัญของร่างกาย บทที่ 3 เรากินอาหาร บทที่ 4 อาหารกลางวันที่โรงเรียน บทที่ 5 สิ่งที่ยังมองไม่เห็น บทที่ 6 กันดีกว่าแก้ บทที่ 7 เสื้อผ้าสะอาดป้องกันโรคได้ บทที่ 8 มารยาทในบ้าน บทที่ 9 อาชีพในชุมชน บทที่ 10 ผู้ให้บริการในชุมชน บทที่ 11 สิ่งเสพติด บทที่ 12 โรคติดต่อ บทที่ 13 อุบัติเหตุป้องกันได้ถ้าไม่ประมาท บทที่ 14 พืช บทที่ 15 พืชและสัตว์ บทที่ 16 ดิน บทที่ 17 กระจุกสันหลังของชาติ บทที่ 18 ปลุกพืชสวน บทที่ 19 การเลี้ยงสัตว์ บทที่ 20 เรารักประเทศของเรา บทที่ 21 การแบ่งเขตการปกครอง บทที่ 22 ศาสนา บทที่ 23 ผู้สร้างกรุงธนบุรี บทที่ 24 ประมุขศรัทธาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ บทที่ 25 พระปิยมหาราช บทที่ 26 ไปรับเสด็จ บทที่ 27 พักแรม บทที่ 28 ไพลายสว่างได้เพราะอะไร บทที่ 29 เสียงที่เราได้ยิน บทที่ 30 เข็มทิศ บทที่ 31 เทียวชายทะเล บทที่ 32 ดวงดาวที่เรารู้จัก

ลักษณะ เนื้อหาของหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตนี้จะประกอบด้วย เนื้อหาในเรื่องที่ใกล้ตัวผู้เรียน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เน้นในเรื่องการรักษาป้องกันตัวเองให้ปลอดภัยจากโรคภัยไข้เจ็บและอุบัติเหตุต่าง ๆ ซึ่งเนื้อหาเหล่านี้เริ่มค้นตั้งแต่ บทที่ 1 จนถึงบทที่ 13 ส่วน บทที่ 14 ถึง บทที่ 19 จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับสิ่งที่อยู่รอบตัว บทที่ 20 ถึง บทที่ 26 เนื้อเรื่องจะเป็นเรื่องการเมืองการปกครอง บทที่ 27 ถึง บทที่ 29 เนื้อเรื่องจะเกี่ยวกับพลังงาน ส่วนบทที่ 30 ถึง บทที่ 32 จะเป็นเรื่องของจักรวาลและดวงดาว การที่ลักษณะ เนื้อหาแบ่งเป็นส่วน ๆ นี้ เนื่องจาก เนื้อหาวิชาในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตแบ่งออกเป็นหน่วย และการที่เนื้อหาในส่วนของการรักษาป้องกันตัวเองให้ปลอดภัยจากโรคภัยไข้เจ็บ และอุบัติเหตุต่าง ๆ มีมากกว่าเนื้อหาส่วนอื่น ๆ เพราะนักเรียนชั้น ป.3 ความพร้อมไม่เพียงพอที่จะเรียนเนื้อหายาก ๆ และนักเรียนชั้น ป.3 ยังชอบเล่นสนุกสนานไม่มีความระมัดระวัง การที่ได้เรียนเรื่องที่ใกล้ตัวจะเป็นประโยชน์กับนักเรียนเป็นอย่างมาก

ส่วนเนื้อหาของการเมืองการปกครองนั้น จะเป็นเพียงการปูพื้นฐานในเรื่องการปกครองไว้เท่านั้น เนื้อหา ยังไม่มีรายละเอียดเท่าใดนัก

ลักษณะ วิธีการเรียบเรียง จะเรียบเรียงเป็นแบบตัวละคร มีตัวละครที่สำคัญ คือ เด็กชายอุดร อุดมดี เป็นนักเรียนชั้นประถมปีที่ 3 นายโกร นางมะลิ ซึ่งเป็นพ่อแม่ เด็กหญิง เกษร น้องสาวของอุดร และ เพื่อน ๆ ของอุดร ตัวละครจะเป็นตัวดำเนินเรื่อง มีบทสนทนา ลักษณะ การ

เรียบเรียง เนื้อหาในแต่ละบทจะสัมพันธ์กันกับ ในตอนท้ายบทแต่ละบทจะมีคำถามท้ายบท และสิ่งที่ควรทำ ลักษณะการเรียบเรียงนี้เหมือนหนังสือในช่วงหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2498 คือเรียบเรียงเป็นแบบบทละคร มีตัวละคร

ลักษณะรูปลักษณ์ของหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต จะมีรูปลักษณ์ที่ค่อนข้างใหญ่ เนื้อหาค่อนข้างมาก มีจำนวนหน้าทั้งหมด 113 หน้า พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว ปี 2533 ในด้านภาพประกอบหน้าปกจะเป็นภาพพิมพ์สีน้ำมัน ภาพเป็นภาพวาด โดยมีรูปรัชกาลที่ 1 รัชกาลที่ 5 อยู่ ส่วนบนของหน้าปก ส่วนล่างเป็นภาพชานากาลังดามานา ภาพนกเกาะต้นไม้ และหมอกาลังตรวจใช้เด็กหญิง ส่วนภาพประกอบภายในเล่ม เป็นภาพวาดขาวดำ ภาพประกอบมีไม่มากนักแต่ละภาพไม่มีการอธิบายใต้ภาพ

สำหรับหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตในชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 นั้นมีเนื้อหาประกอบด้วย 4 หมวด คือ หมวดที่ 1 สุขภาพอนามัย มี 8 ตอนย่อยคือ นัยน์ตาของเรา หูของเรา หนุ่อกับประสาทรับความรู้สึกทั้งห้า ตัวเรากับการกิน การกินการอยู่ของหนุ่อกับหนุ่อกับสร้างเส้นเอ็น หนุ่อกับป้องกันภัย หนุ่อกับฝึกฝีมือ หมวดที่ 2 มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม มี 3 ตอนย่อย คือ ไปขายผัก ความรู้จากบ้านคุณยาย เที้ยวสวนสัตว์ หมวดที่ 3 ชาตไทย มี 7 ตอนย่อยคือ บ้านของเรา หมู่บ้านและตำบล อาเภอและจังหวัด แต่ละภาคมีสิ่งน่าภูมิใจ ศาสนาความเป็นมาของชาตไทย พระมหากษัตริย์ไทย หมวดที่ 4 การทำมาหากิน มี 7 ตอนย่อยคือ ประเทศไทยอยู่ที่ไหน ที่ราบสูงกว้างใหญ่ขาดน้ำ อาชีพของคนภาคกลางและภาคใต้ นั่งรถไฟไปภาคเหนือ เราช่วยกันเพื่อพัฒนาเมืองไทย เราร่วมมือกันแก้ปัญหา คนไทยจะช่วยกันได้อย่างไร

เนื้อหาในหมวดที่ 1 สุขภาพอนามัย จะเน้นไปทางด้านการบำรุงรักษาสุขภาพให้สมบูรณ์แข็งแรง และการป้องกันอุบัติเหตุและอันตราย เพื่อนำไปสู่การมีชีวิตรอดสวัสดี เนื้อหาในส่วนนี้จะคล้ายกับเนื้อหาในชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 แต่เนื้อหาในชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จะมีรายละเอียดมากกว่า ซึ่งตรงกับหลักจิตวิทยาพัฒนาการของเด็ก โดยเด็กในชั้นประถมศึกษาตอนต้นควรเรียนเรื่องใกล้ตัวและเรียนเนื้อหาที่ไม่ซับซ้อนนัก ส่วนเด็กในชั้นโตๆ ขึ้นไปจะมีพัฒนาการเพียงพอกับการเรียนเนื้อหาที่ยาก ๆ มากขึ้น ตัวอย่างของเนื้อหาที่ได้แก่ เรื่องการกินอาหาร โดยที่เนื้อหาในชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 จะพูดถึงเพียงว่าการกินอาหารมีประโยชน์อย่างไร แต่ในชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จะมีรายละเอียดในเรื่องการแบ่งหมู่อาหาร ประโยชน์ของอาหาร ตัวอย่างอาหารที่ให้ประโยชน์ เป็นต้น

หมวดที่ 2 มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม จะเป็นเรื่องของสิ่งที่อยู่รอบตัว เช่น อาชีพของ คนในชุมชน มีอาชีพค้าขาย การเกษตร เป็นต้น นอกจากนี้ก็มีเรื่อง เชื้อโรค ดวงดาวต่างๆ สัตว์ต่างๆ ที่นักเรียนควรรู้จัก เช่น กวาง เสือ ยีราฟ ช้าง ช้างน้ำ เต่า ลิง ภูเขา เป็นต้น เนื้อหาในหมวดนี้ เหมาะสมกับนักเรียน เนื่องจากเนื้อหาไม่ยากจนเกินไปนัก

หมวดที่ 3 ชาตินิยม จะเป็นเรื่องของสภาพความเป็นอยู่แบบไทย ๆ การปกครอง ระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอและจังหวัด สิ่งที่เป็นสิ่งที่น่าภูมิใจของแต่ละภาค ศาสนาประจำชาติ ประวัติความเป็นมาของชาติไทยตั้งแต่สมัยโบราณ กรุงสุโขทัย มาจนถึงปัจจุบัน กรุงรัตนโกสินทร์ นอกจากนี้ประวัติความเป็นมาของชาตินิยมนี้จะยกตัวอย่างพระราชประวัติของพระมหากษัตริย์ที่ นักเรียนควรรู้จักด้วย เนื้อหาในส่วนนี้เหมาะสมกับวัยของเด็ก เนื่องจากมีรายละเอียดพอสมควร ไม่มากจนเกินความสามารถของนักเรียน

หมวดที่ 4 การทำมาหากิน จะเป็นเรื่องประเทศไทยตั้งอยู่ส่วนใดของโลก โดย ให้นักเรียนดูจากแผนที่ ลักษณะที่สำคัญของแต่ละภาคที่มีผลต่ออาชีพ เช่น ภาคเหนืออากาศหนาวเย็น เหมาะสมกับการปลูกดอกไม้ ปลูกผลไม้เมืองหนาว ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เหมาะสมกับการเลี้ยง สัตว์ เพราะสภาพภูมิอากาศแห้งแล้ง ส่วนภาคกลางมีฝนตกค่อนข้างชุกชุม เหมาะสมกับการทำการ เกษตร ส่วนภาคใต้ฝนตกชุกชุม เหมาะสมกับการปลูกยางพารา และไม้ผลที่ปลูกได้ดีในดินชายทะเล เป็นต้น ในช่วงท้ายเล่มจะเป็นการแก้ปัญหาจากการประกอบอาชีพต่าง ๆ

ลักษณะ เนื้อหาของหนังสือสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 นี้ จะมี ลักษณะ เนื้อหาค่อนข้างกว้าง เหมาะสมกับการนำไปใช้ได้ทุกภาคของประเทศไทย การที่ต้องผลิตให้ เนื้อหากว้างขวาง สามารถใช้ได้ทั่วประเทศนี้ ส่งผลให้รายละเอียดของเนื้อหาขาดหายไป

ลักษณะ วิธีการเรียบเรียง การเรียบเรียงมีหลายอย่าง เช่น หมวดที่ 1 สุขภาพ พลานามัย จะผูกเรื่องเป็นแบบบทละคร ตัวละครที่เป็นตัวเอกชื่อหนูเก่ง ในหมวดนี้จะมีการเรียบ เรียง เป็นบทร้อยกรองด้วย เช่น

"หนูแก้วจำ	เวลาขึ้น	บดโดบ้าน
หรือ เล่บน	นอกชาน	มีราวกัน
าชีมียึด	ราวค้ำ	ช่วยพยุง
ไม้ให้ตก	ก้าวตามขึ้น	อย่างโดด
อีกข้างของ	รองเท้า	ตุ๊กตา

ทั้ง เสื้อผ้า	ชามโถ	โองอ่าง ๑๓
เจ้าแม่พม่า	อย่าให้เคลื่อน	ชั้นบันได
จะ สะดุด	ล้มลง ๑๒	เป็นอันคราย
..... ฯลฯ.....		

หมวดที่ 2, 3, 4 ก็ จะ เรียบเรียงแบบ หมวดที่ 1 คือ เรียบเรียงแบบบทละคร มี บทสนทนา แต่ตัวละครจะไม่ซ้ำชุดเดียวกัน เมื่อขึ้นหมวดใหม่ตัวละครก็เปลี่ยนเป็นชุดใหม่

ในตอนท้ายจะมีคำถามบ้าง 2-3 คำถาม

ลักษณะรูปลักษณ์ของหนังสือสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ชั้น ป.4 นี้ จะมีรูปลักษณ์ ขนาดค่อนข้างใหญ่ เนื้อหาค่อนข้างมาก มีจำนวนทั้งหมด 234 หน้า พิมพ์ที่โรงพิมพ์ครุสภาลาดพร้าว ปี พ.ศ. 2533 ในด้านภาพประกอบหน้าปกจะเป็นภาพวาดสีไม้อาบมัน ภาพเด็กกำลังอ่านหนังสืออยู่ ใต้ต้นไม้ พื้นหลังจะเป็นภาพวาดรูปวัด พระมหากษัตริย์รัชกาลต่าง ๆ เป็นต้น ภาพประกอบในเล่มจะเป็นทั้งภาพวาดขาวดำ ภาพถ่ายสีและขาวดำ ภาพประกอบมีไม่มากและส่วนใหญ่ไม่มีคำอธิบาย ใต้ภาพ

สำหรับหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 จะมีเนื้อหา 4 หมวดเหมือนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 คือ

หมวดที่ 1 สุขภาพอนามัย ประกอบด้วย 3 บทย่อย เนื้อหาบทที่ 1 จะเป็นเรื่องอุบัติเหตุต่าง ๆ เช่น ตกบันได ริงชนกันจนหัวบูด ถูกกรรไกรแทง การใช้ยาผิด อันตรายจากไฟฟ้า การข้ามถนน เดินทางตอนกลางคืน วิธีป้องกันไฟไหม้ ใช้เครื่องมือให้ปลอดภัย วิธียกของ บทที่ 2 ประกอบด้วย บันทึกเรื่องโรค จ้อยเรียนเรื่องไข้ การสาธารณสุขมูลฐาน โรคท้องร่วง อหิวาตกโรค โรคติดต่อ การรักษาแผล อาหารยามไข้ โรคผิวหนัง โรคหวัด ไข้เลือดออก ไข้จับสั่น ประการพัดนงาม เหงือกที่สมบูรณ์ พยาธิใบไม้ดับ บทที่ 3 เรื่องของผู้บริโภค เช่น ยาฆ่าแมลง การโฆษณาสารมีพิษ หมอเถื่อน การเอาอย่าง ของปลอมและเงิมนอน

หมวดที่ 2 มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วย 4 บทย่อย เนื้อหาบทที่ 1 สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ สิ่งมีชีวิต สัตว์มีกระดูกสันหลังกับไม่มีกระดูกสันหลัง การขยายพันธุ์ของพืช วิธีทำปุ๋ยหมัก ประโยชน์ของต้นไม้ บทที่ 2 พลังงานและสารเคมี สนุกกับสารเคมี วิธีทดสอบความเป็นกรด ด่าง วิธีทำสบู่ ดินเค็มกับพลังงาน สนุกสนานกับความดันอากาศ บทที่ 3 จักรวาลและอวกาศ การทำกล้องดูดาว กลุ่มดาวที่สำคัญ การดูดาว การสำรวจดาวเคราะห์ ดาวหางและ

อุกกาบาต บทที่ 4 วิทยุไม่มีเสียง ดาวเทียมสื่อสารข่าวสารต่าง ๆ การส่งจดหมาย

หมวดที่ 3 ชาดไทยและประเทศเพื่อนบ้าน ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา และธนบุรี กฎหมาย หน้าที่และความรับผิดชอบของพลเมือง ประเทศเพื่อนบ้าน เช่น ประเทศญี่ปุ่น สิงคโปร์ อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์

หมวดที่ 4 การทามาหากิน ครอบครัวดีมีสุข การใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ การปฏิบัติตัวเมื่อญาติมาที่บ้าน การรักษาสมาบัติส่วนรวม การทำไร่นาสวนผสม การจัดตั้งสหกรณ์ านโรงเรียน

ลักษณะ เนื้อหาในชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 จะมีเนื้อหาค่อนข้างมาก และยากขึ้นเป็นลำดับ โดยเฉพาะหมวดที่ 2 จะมีการให้นักเรียนลงมือปฏิบัติการทดลองด้วย ซึ่งในเล่มก่อน ๆ ไม่มี หมวดที่ 3 เริ่มเรียนเนื้อหาที่ใกล้ตัวเด็กไป โดยเนื้อหาในชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จะมีแต่ประวัติและเรื่องราวที่เกี่ยวข้องเฉพาะ เมืองไทย แต่เนื้อหาในหนังสือชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 จะมีเรื่องที่ใกล้ตัวออกไป คือมีเรื่องเกี่ยวกับชนชาติอื่น เช่น ญี่ปุ่น สิงคโปร์ เป็นต้น หมวดที่ 4 ก็เช่นเดียวกัน เนื้อหาในชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จะเรียนเพียงรับทราบถึงการทามาหากินของแต่ละภาคเท่านั้น แต่เนื้อหาในหนังสือเรียนประถมศึกษาปีที่ 5 จะเน้นให้นักเรียนรู้จักและ เป็นแนวทางในการประกอบอาชีพ เช่น อาชีพ เกษตรกรรม เป็นต้น

ลักษณะ วิธีการเรียบเรียง เรียบเรียงเหมือนหนังสือสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ชั้น ป.4 คือแต่งเป็นแบบทละคร ำชั้วละครควาเนินเรื่อง ตัวละครไม่ำชั้วละครเดียวกันตลอดทั้งเล่ม านท้ายบทจะมีแบบฝึกหัดทุกบท

ลักษณะ รูปเล่ม มีขนาดค่อนข้างใหญ่ เนื้อหามีมาก มีจำนวนหน้าทั้งหมด 255 หน้า พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว พ.ศ.2531 ในด้านภาพประกอบหน้าปกจะเป็นภาพวาดสีอนุสาวรีย์ ศึกบางระจัน รูปเครื่องบิน ยานอวกาศ เรือเดินสมุทร ด้านล่างสุดเป็นภาพประชาชน ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ ส่วนภาพประกอบภายในเล่มจะเป็นภาพวาดและภาพถ่าย แต่จะเป็นภาพขาวดำทั้งหมด ภาพประกอบมีไม่มาก ส่วนใหญ่ไม่มีคำอธิบายใต้ภาพ

หนังสือเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 จะมี 4 เล่ม คือ 1. หมวดสุขภาพและจิต 2. หมวดมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม 3. บ้านเมืองของเราและประเทศเพื่อนบ้าน 4. เศรษฐกิจและการทามาหากิน ลักษณะ เนื้อหาของแต่ละเล่มก็แตกต่างกันไปดังนี้

หนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต หมวดสุขภาพกายและจิตเนื้อหาจะประกอบด้วย การพบคุณหมอเพื่อตรวจสุขภาพในเรื่องโรคหัวใจ โรคไต โรคเกี่ยวกับ การรับประทาน เช่น โรคไส้ติ่ง โรคกระเพาะอาหาร การเป็นนิ่ว โรคเกี่ยวกับระบบการหายใจ การมีบุคลิกภาพที่ดี ประโยชน์ของการออกกำลังกาย การมีน้ำใจไมตรีและมีมนุษยสัมพันธ์ กินดีมีสุข อาหารเป็นพิษ การเย็บผู้ป่วย การเปลี่ยนแปลงในตัวเด็กที่เริ่มจะโตเป็นหนุ่มสาว เช่น การมีประจำเดือน การเข้าใจคนที่อยู่ในวัยชรา ยาเสพติดให้โทษ โทษของยาเสพติดให้โทษ สถานพยาบาลให้หายจากการติดยาเสพติดให้โทษ ท้องถิ่นที่น่าอยู่ คุณค่าชีวิต การเลี้ยงเด็ก การปฏิบัติ คนต่อพ่อแม่ การช่วยคนตกน้ำโดยวิธีการผายบอด วิธีการปฐมพยาบาลเบื้องต้น การเคลื่อนย้ายผู้ป่วย การสาธารณสุขขั้นมูลฐาน

ลักษณะ เนื้อหาในหมวดสุขภาพกายและจิตนี้จะ เน้นให้ผู้เรียนรู้จักระมัดระวังและ รักษาสภาพร่างกายของตัวเองให้ปลอดภัยจากโรคต่าง ๆ ซึ่งสอดคล้องกับจุดประสงค์ทั่วไปของกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ข้อ 1 และ ข้อ 2 ที่กล่าวว่าให้มีความรู้เข้าใจพื้นฐานและปฏิบัติได้ ถูกต้อง เกี่ยวกับสุขภาพอนามัยทางร่างกายและจิตใจทั้งส่วนบุคคลและส่วนรวม ส่วนข้อ 2 ให้มีความรู้พื้นฐาน และความสามารถที่จะดำรงชีวิตได้ โดยเฉพาะในเรื่องยาเสพติดให้โทษ สถานพยาบาล ให้หายจากการติดยาเสพติดให้โทษ เป็นเรื่องที่เป็นประโยชน์ต่อผู้เรียนเป็นอย่างมาก เนื่องจากวัย ของนักเรียนเป็นช่วงที่ย่างเข้าสู่วัยรุ่นแล้ว และสภาพสังคมปัจจุบันที่พ่อแม่ไม่ค่อยมีเวลาเอาใจใส่ลูก เท่าใดนัก นักเรียนอาจก้าวเดินในทางที่ผิดได้ การที่ผู้เรียนได้เรียนเรื่องยาเสพติดให้โทษจาก บทเรียนแล้วอาจเป็นการปลูกสำนึกให้ผู้เรียนเลือกเดินทางที่ดีและควบคุมจิตใจของตนเองให้เป็นคน มีเหตุผลได้

ลักษณะวิธีการเรียบเรียง จะเรียบเรียงเป็นบทละคร มีตัวละครชุดเดียวกัน ตลอดทั้งเล่ม ตัวละครเด่นที่เป็นตัวดำเนินเรื่องเป็นเด็กนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มี ดัน ขำวิฑูรย์ ดวงแก้ว น้าฝน เดช อารี ในตอนท้ายบทจะมีแบบฝึกหัดทุกบท

บทท้ายเล่มจะมีบรรณานุกรม ซึ่งเป็นหนังสือเรียนเล่มแรกที่มีบรรณานุกรม

ลักษณะรูปเล่ม มีขนาดค่อนข้างใหญ่ เนื้อหามีมากพอสมควร จำนวนหน้าทั้งหมด มี 145 หน้า พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว พ.ศ. 2532 ในด้านภาพประกอบจะเป็นภาพวาดทั้ง หน้าปกและในเนื้อหา ภาพหน้าปกเป็นภาพเด็กนักเรียนยิ้ม ส่วนภาพประกอบในเล่มเป็นภาพวาด สีขาวดำ ฟ้า ดาว เขียว เหลือง ฟ้า ชมพู ภาพประกอบมีแทบทุกหน้า ไม่มีคำอธิบายใต้ภาพ

ในด้านภาพประกอบหนังสือ หมวดสุขภาพกายและจิตนี้ ภาพประกอบไม่สมวัย ผู้เรียน โดยเฉพาะภาพหน้าปก เป็นภาพเด็กกำลังยิ้มใบหน้าไม่เหมือนเด็กชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เพราะหน้าตาเด็กมากเหมือนเด็กชั้นประถมศึกษาปีที่ 2-3

หนังสือเรียนที่ใช้ในชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เล่มต่อไปคือ หมวดมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม จะมีลักษณะ เนื้อหาที่เริ่มไกลจากตัวนักเรียนไปมากกว่าหมวดสุขภาพและจิต ในหมวดมนุษย์สิ่งแวดล้อมนี้ลักษณะ เนื้อหาประกอบด้วยเรื่องมนุษย์สัมพันธ์ การเกษตรต่าง ๆ เช่นการขยายพันธ์พืชโดยวิธีการต่าง ๆ การทำปุ๋ยหมัก ความรู้เรื่องสัตว์ เช่น สุนัขบ้า การขอคำปรึกษาจากสัตว์แพทย์ในกรณีที่เกิดปัญหาที่เกิดกับสัตว์ พันธุ์สัตว์ต่าง ๆ ที่เป็นสัตว์สงวนประเภทต่าง ๆ วงจรชีวิตของแมลงปอ การเกิดอากาศเป็นพิษ จุลชีวันในอาหารประเภทต่าง ๆ ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น หินชนิดต่าง ๆ ความรู้เกี่ยวกับไฟฟ้า ความรู้เกี่ยวกับการสื่อสาร คมนาคม การขนส่ง ข่าวนหนังสือพิมพ์ เรื่องเกี่ยวกับศาสนา วันสำคัญทางศาสนา เช่น วันวิสาขบูชา อาสาฬหบูชา เข้าพรรษา วันออกพรรษา เป็นต้น วันสำคัญเกี่ยวกับราชวงศ์ เช่น วันระลึกมหาจักรีบรมราชวงศ์ วันจักรีบรมราชูปถัมภ์ วันปิยมหาราช วันมหาธีรราชเจ้า วันรัฐธรรมนูญ พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช วันสำคัญเกี่ยวกับประเพณีไทย เช่น วันขึ้นปีใหม่ วันลอยกระทง

ลักษณะ เนื้อหาจะเน้นไปในด้านที่เกี่ยวกับความทันสมัยของสภาพสังคม เพื่อให้ นักเรียนที่จะโตไปเป็นประชาชนรุ่นต่อไป สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพสังคมสมัยใหม่ได้ แต่การเรียนเรื่องทันสมัยแต่ก็ไม่ทอดทิ้ง เนื้อหาที่เป็นสมัยเก่าได้ โดยเห็นได้จากเนื้อหาจะมีเนื้อหาที่ทันสมัย เช่น ความรู้เรื่องไฟฟ้า แต่ก็ไม่ได้ละทิ้งในเรื่องเก่า เช่น เรื่องเกี่ยวกับวันสำคัญของไทยไป ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ไฟฟ้า

วันหนึ่งในฤดูหนาว อากาศค่อนข้างแห้ง อุษายืนหัวผมอยู่หน้ากระจกเงา อีระจ้องดูด้วยความแปลกใจ และพูดขึ้นว่า "อุษา ผมของนี่งเป็นอะไรไปนะ ดูตกลงจัง"

อุษาแปลกใจจึงรีบจ้องดูเส้นผมของตนเองที่กระจกเงา ก็ไม่เห็นมีอะไรที่ผิดปกติ เพียงแต่มีลักษณะ ไม่ราบเรียบเท่าที่ควร จึงตอบไปว่า "ตกลงอย่างไรอีระ ไม่เห็นมีอะไรแปลกนี้ แล้วอุษาก็หัวผมต่อไปอีก

"นั่นไงๆ อุษาสังเกตดูดีๆ ช้ ขณะนี้นี่งเอาหัวเข้าไปใกล้เส้นผมนั่น เส้นผมส่วนหนึ่งจะติดตามหัวออกมา คล้ายๆกับว่าหัวผมเส้นผม" อีระพูดพร้อมทั้งชี้ให้อุษาสังเกตดูในกระจกเงา

"จริงด้วยพี่ธีระ โทนที่ลองหิวผมดูบ้างซิคะ เป็นเหมือนของฉันทันบ้างไหม" อุษายืนหิว
พลาสติกที่ถืออยู่ให้กับธีระ

ธีระรับหิวมาวางผมอยู่สักครู่ก็เกิดปรากฏการณ์เช่นเดียวกัน คือ ขณะถือหิวอยู่ใกล้
เส้นผม ปลายเส้นผมบริเวณนั้นจะติดตามหิวออกมา สองพี่น้องแปลกใจมาก จึงชวนกัน
ออกไปหาคุณพ่อ.....

"ไฟฟ้าสถิตเป็นอย่างไรครับ" ธีระถามขึ้นบ้าง

"ไฟฟ้าสถิตเป็นไฟฟ้าที่เกิดจากการขัดสีของวัตถุ 2 ชนิด เกิดขึ้นชั่วขณะ เวลาที่มีการ
ขัดสีเท่านั้น อย่างเช่นอุษาหิวผม.....

"พ่อคะ แล้วไฟฟ้าที่เราใช้กันตามบ้านทุกวันนี้ เป็นไฟฟ้าที่มาจากการขัดสีหรือที่เรียก
ว่าไฟฟ้าสถิตใช่ไหมคะ" อุษากถามขึ้น

"ไม่ใช่นะ ไฟฟ้าที่เราใช้ทุกวันนี้เป็นไฟฟ้ากระแส แตกต่างจากไฟฟ้าสถิตอย่างไร
นั้นแล้วพ่อจะอธิบายให้ฟังต่อ ตอนนี้เราไปกินข้าวกันก่อนนะ.....

"คุณครูครับ ไฟฟ้ากระแสเกิดขึ้นได้อย่างไรครับ" ธีระรีบถาม

".....ไฟฟ้าเป็นพลังงานชนิดหนึ่ง ซึ่งถ้าปล่อยให้เกิดไหลผ่านไปตามเครื่องใช้ไฟฟ้าแต่
ละชนิด จะก่อให้เกิดผลทางการใช้งานได้ในรูปต่างๆกัน เช่น เกิดความร้อน เกิดความ
สว่าง เกิดการหมุน เกิดอำนาจแม่เหล็ก หรือเป็นเสียงเพลงเพราะๆ ให้เราฟัง ดันต่อ
ที่แท้จริงของการเกิดไฟฟ้ากระแสก็คืออิเล็กตรอน ซึ่งเป็นอนุภาคที่เล็กมากมากในเนื้อของ
วัตถุต่าง ๆ"

..... ฯลฯ.....

ส่วนเนื้อหาที่เป็นเรื่องเก่า ได้แก่ วันสำคัญ เกี่ยวกับศาสนา

วันวิสาขบูชา

ครูวาสนานำแผนภูมิเนื้อเพลงมาติดบทกระดานหน้าชั้น "วันนี้ครูจะสอนขับร้อง" ครู
วาสนายกนักเรียนที่กำลังมองดูครูอย่างตื่นเต้น เนื้อเพลงแผนภูมินั้นมีอยู่ว่า

วิสาขบูชานี้เป็นวันสำคัญ ชาวพุทธทราบเป็นวัน พระพุทธเจ้าประสูติสันต์
วันเริ่มตรัสรู้และ เสด็จสู่นิพพาน เกียรติแผ่ไพศาลช้านานตลอดมา

ครูวาสนาให้นักเรียนร้องตามเนื้อเพลง และทำท่าทางประกอบ นักเรียนสนุกกันมาก
ช่วยกันร้องซ้ำอยู่หลายเที่ยว จนร้องได้ถูกต้องตามจังหวะและทำนอง ครูวาสนาจึงให้
นักเรียนพิจารณาสาระของเนื้อเพลง

ชาญ อาสาสมัครเป็นผู้พูดตอนแรก "เพลงบทนี้ กล่าวถึงความสำคัญของวันวิสาขบูชา
ซึ่งเป็นวันสำคัญวันหนึ่งของศาสนาพุทธครับ"

ครูวาสนากล่าวชมเชยชาญที่กล้าพูดกล้าแสดงความคิดเห็น และให้ธีระ เป็นผู้พูดคนต่อไป

"วันวิสาขบูชา เป็นวันคล้ายวันประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานของพระพุทธเจ้าครับ"

ธีระเล่า

ครูกล่าวก่อนแล้วถามว่า "ใครจะตอบเอ่ยวันวิสาขบูชา ตรงกับวันใด" ครูวาสนาถามจบ
สมพรยกมือขึ้นทันที จึงเรียกให้ตอบ

"วันวิสาขบูชา ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า เดือนวิสาขะครับ"

"ถูกต้อง" ครูวาสนาพยักหน้า "วันวิสาขบูชาเป็นวันสำคัญวันหนึ่ง เช่นเดียวกับวัน
มาฆบูชาและวันอาสาฬหบูชา นักเรียนคิดว่าเราควรปฏิบัติตนอย่างไรคะ"

"เรานิยมทำบุญ ตักบาตร บิณฑบาต บิณฑบาต และฟังเทศน์ในตอนเช้า และทำจิตใจ
ให้สงบครับ" อุดมตอบอย่างละลาน

"ในตอนค่ำเราไปเวียนเทียนที่วัดคะ" สุดาเสริม

..... ฯลฯ.....

ลักษณะ เนื้อหาของหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตกับสิ่งแวดล้อมนี้จะมี
เนื้อหาที่เกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ สิ่งที่เกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์ ซึ่งชื่อหนังสือนี้เหมาะสมกับเนื้อหาที่
มีอยู่ในเล่มเป็นอย่างมาก

ในด้านวิธีการเรียบเรียง เป็นการเรียบเรียงเหมือนเล่ม หมวดสุขภาพกายและ
จิตใจคือเรียบเรียงเป็นบทละคร มีตัวละครเป็นผู้ดำเนินเรื่อง และตัวละครเป็นชุดเดียวกันตลอดเล่ม
ตัวละครเป็นนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ชื่ออุษา ธีระ เป็นต้น แต่ในบางบทตัวละครจะไม่ใช้ตัวนักเรียน
ชุดดังกล่าว แต่ตัวละครจะเป็นสัตว์ โดยให้สัตว์เป็นผู้ดำเนินเรื่อง ซึ่งทั้งเล่มมีอยู่เพียงบทเดียวที่ใช้

สัตว์เป็นผู้ดำเนินเรื่อง คือบทชีวาบริเวณ ตอนที่ 1 ผมคือ "ไอ้ม่วง" เนื้อหามีดังนี้

ใคร ๆ เรียกผมว่า "ไอ้ม่วง" ผมหล่อไหมครับ คอนเล็ก ๆ ผมก็ไม่รู้เหมือนกัน
ว่าผมเป็นใคร มาจากไหน จำได้แต่ว่าผมอยู่ในน้ำตามลำพัง ต้องคอยหลบคอยซ่อนอยู่
ตามพีชาค้น้ำ บริเวณที่ผมอยู่มี กุ้ง หอย บูลา ปลา และสัตว์เล็ก ๆ มากมาย

วันหนึ่งขณะที่ผมกำลังหาอาหารอยู่นั้น น้ำบริเวณเหนือตัวผม เกิดปั่นป่วน ผูกปลา
กำลังแย่งกันกินเม็ดกลม ๆ สีขาวขุ่น กันขลุมน แต่ก็ยังมีส่วนรอดพันมาได้ ตกลงยัง
พื้นน้ำใกล้ตัวผม

เอ เม็ดอะไรกันนี้ น่ากินจัง ผมนึกกินใจแต่ก็ไม่ได้กิน ผมอยากรู้เหลือเกินมันเป็น
อะไรกันแน่ จึงเฝ้าดูด้วยความสงสัย สามสี่วันต่อมา ผมก็พบว่าเจ้าเม็ดกลมประหลาดนั้น
เริ่มกลายเป็นตัวอ่อนที่คล้ายกับผม ผมตื่นตื่นดีใจมาก

"ไชโย ผมมีเพื่อนแล้ว หลายตัวเสียด้วย"

เราทำความรู้จักกันและ เป็นเพื่อนที่ดีต่อกัน ผมให้คำแนะนำพวกเขาในเรื่องการหา
ที่อยู่ หาอาหาร และให้รู้จักการหลบหลีกศัตรู และอีกหลายเรื่องที่ผมเคยพบมาก่อน แต่
กระนั้นพวกเขาก็ถูกสัตว์อื่นจับกิน และมีบ้างที่เจ็บป่วยตายไป

วันหนึ่งผมอึดอัดหายใจไม่ค่อยออก มีความรู้สึกแปลก ๆ กับสิ่งที่อยู่รอบ ๆ ตัว มีทั้ง
ร้อน เย็น สว่าง และมีดลสลับกันไป บางครั้งก็มีอะไรมากระ่างกายทำให้ต้นไม้ที่ผมเกาะ
เอนไปอย่างน่าหวาดเสียว ผมทนอยู่ในน้ำต่อไปอีกไม่ได้แล้ว จึงแข็งใจได้ขึ้นไปเกาะ
อยู่บนต้นไม้เหนือน้ำ ความอึดอัดในตอนแรกค่อยหายไป ผิวกายผมเริ่มแห้ง และแล้วตรง
ส่วนหัวของผมก็ปริแยก

"ฟ้าดล่ม" ผมเหินวาบไปตลอดลำตัว ไม่กล้าขยับตัว เพราะขยับตัวครั้งใดรอยปริ
แยกตรงส่วนหัวก็จะ เบิดกว้างออกไปทุกที ผมเกาะนิ่งอยู่นานจนเมื่อยไปทั้งตัวทนไม่ไหว
อีกแล้ว ผมสะบัดตัวเต็มแรง

"ช่วยด้วย" ผมร้องสุดเสียง เพราะผมสะบัดตัวแรงเกินไป ร่างกายส่วนใหญ่จึง
หลุดพ้นออกมาตามรอยปรินั้น

"ขอต้อนรับสมาชิกใหม่" มีเสียงหนึ่งร้องทัก ผมมองเห็นแมงตัวหนึ่งมีเขี้ยวตาใหญ่
ลำตัวยาวสีแดง มีปีกสองคู่ ขาสี่คู่

"คุณเป็นใครนะ พันคุณใหญ่่น่ากลัวจัง" ผมถามอย่างหวาด ๆ

"ฉันคือแมลงบอ เหมือนเธอนั้นแหละมาเกาะ ขยับปีกของเธอออกจากคราบนั้น ฉันจะพาเธอบินไปหาเหยื่อ"

"เหยื่อ"

"ใช่แล้ว พวกเราเป็นนักล่า" พูดถึงเหยื่อ ผมก็เริ่มหัว จึงขยับปีกเบา ๆ สองสามครั้ง ผมก็หลุดออกมาจากคราบ แล้วบินตามผู้นำทางของผมไป

..... ฯลฯ.....

ถึงแม้ว่า วิธีการเรียบเรียงจะเป็นบทละคร แต่ตัวละครที่ใช้ก็แตกต่างไปจากทุกเล่มที่ผ่านมาคือ ทุกเล่มจะเป็นเด็กนักเรียน ซึ่งเป็นผู้ดำเนินเรื่อง แต่หนังสือเล่มมนุษย์กับสิ่งแวดลอมจะมีบทบาทซึ่งใช้สัตว์เป็นผู้ดำเนินเรื่อง ดังที่ยกตัวอย่างไปแล้ว การที่นำสัตว์มาเป็นตัวดำเนินเรื่องนั้นทำให้ผู้อ่านเข้าใจเนื้อเรื่องได้มากขึ้น สามารถเข้าใจอย่างลึกซึ้งถึงชีวิตสัตว์ได้ และการที่ผู้แต่งหนังสือเรียนได้เรียบเรียงโดยใช้สัตว์เป็นผู้ดำเนินเรื่อง จะทำให้ผู้เรียบเรียงสามารถถ่ายทอดรายละเอียดต่าง ๆ ได้ดีกว่าจะเรียบเรียงโดยใช้คนเป็นผู้ดำเนินเรื่อง

ในด้านแบบฝึกหัดท้ายบทเรียน จะมีทุกบทเรียนเหมือนเล่มสุขภาพกายและจิต และมีบรรณานุกรมเช่นเดียวกัน

ลักษณะรูปเล่ม มีขนาดเดียวกันกับเล่มสุขภาพกายและจิต เนื้อหามีค่อนข้างมากพอสมควร จำนวนหน้าทั้งหมดมี 144 หน้า พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว ปี พ.ศ. 2532 ในด้านภาพประกอบจะเป็นทั้งภาพวาดและภาพถ่าย หน้าปกจะเป็นภาพพิมพ์สีสี่อามัน เป็นภาพป่าไม้ คนและสัตว์ ส่วนภาพประกอบในเล่มจะเป็นภาพถ่าย และภาพวาด ซึ่งมีสีสันสวยงาม มีคำอธิบายภาพไว้เป็นส่วนมาก

ในด้านภาพประกอบระหว่าง เล่มมนุษย์กับสิ่งแวดลอมกับสุขภาพกายและจิตนั้นจะพบว่า ในด้านภาพวาดนั้น หนังสือเล่มมนุษย์กับสิ่งแวดลอม ภาพวาดจะสวยงามกว่า มีสีสันน่าสนใจมากกว่า

หนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตเล่มที่ 3 ที่ใช้เป็นหนังสือเรียนในวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต คือ หมวดบ้านเมืองของเราและประเทศเพื่อนบ้าน ลักษณะ เนื้อหาในเล่มนี้จะ เป็นเรื่องเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของประเทศไทยในช่วงกรุงรัตนโกสินทร์ เนื้อหาในหนังสือเรียนเล่มนี้มีอยู่ด้วยกัน 10 บทด้วยกัน คือ บ้านเมืองของเรา เบื้องหลังภาพวาดในอดีต

บันทึกของบุญดี สัมภาษณ์คุณปู่ดีดเสื่อป่าในสมัยรัชกาลที่ 6 บุคคลสำคัญของกรุงรัตนโกสินทร์ บุคคลตัวอย่างในท้องถิ่น มรดกของชาติที่ควรรักษา โลกสงบด้วยศาสนา สถาบันพระมหากษัตริย์ และการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ประเทศเพื่อนบ้าน ในแต่ละบหมึลยละ เอียดดั่งนี้ บ้านเมืองของเรา จะเป็นประวัตินองกรุงรัตนโกสินทร์ เบื้องหลังภาพวาดในอดีต จะเป็นประวัตินองและพระราชกรณียกิจของรัชกาลที่ 4 บันทึกของบุญดี จะเป็นพระราชกรณียกิจของรัชกาลที่ 5 สัมภาษณ์คุณปู่ดีดเสื่อป่าในสมัยรัชกาลที่ 6 จะเป็นพระราชกรณียกิจของรัชกาลที่ 6 บุคคลสำคัญของกรุงรัตนโกสินทร์ จะมีประวัตินองวีรกรรมของสตรีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ เช่น ท้าวเทพกระษัตรี และท้าวศรีสุนทร วีรกรรมของท้าวสุนารีนอกจากประวัตินองวีรกรรมของสตรีไทยแล้ว ยังมีประวัตินองสุนทรภู่ และบุคคลตัวอย่างในท้องถิ่น เช่น พระยารัษฎานุประดิษฐ์อดิศักดิ์พัฒนาจังหวัดตรัง บหมรดกของชาติที่ควรรักษา จะมีเนื้อหานองเรื่องของโบราณวัตถุ เช่น หลักศิลาจารึก พระพุทธสิหิงค์ พระแก้ว เป็นต้น โบราณสถานต่าง ๆ เช่น พระธาตุพนม พระบรมธาตุไชยา เป็นต้น ในบทโลกสงบสุขด้วยศาสนา จะเป็นเรื่องคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ที่ประชาชนน้อมมาปฏิบัติแล้วทำให้ชีวิตมีความสุข นอกจากคำสั่งสอนของพุทธศาสนาแล้ว ยังมีเรื่องของศาสนาคริสต์และอิสลามด้วย โดยจะเน้นประวัตินองและคำสั่งสอนของแต่ละศาสนา บทสถาบันพระมหากษัตริย์ และการปกครองในระบอบประชาธิปไตย จะเป็นพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และรูปแบบแผนผังการปกครองในระบอบประชาธิปไตยตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและ เศรษฐกิจในสมัยรัชกาลที่ 7 ส่วนบทสุดท้ายประเทศเพื่อนบ้าน ก็จะมีลยละ เอียดของประเทตต่าง ๆ ที่เป็นประเทศเพื่อนบ้านที่ควรรู้จัก เช่น ประเทศอินเดีย ปากีสถาน บังกลาเทศ ศรีลังกา และ เนปาล โดยจะมีลยละ เอียดนองเรื่องชีวิตความเป็นอยู่สถานที่ที่สำคัญ เป็นต้น

ลักษณะวิธีการเรียบเรียงหนังสือเรียนเล่มบ้านเมืองของเราและประเทศเพื่อนบ้านนั้น มีวิธีการเรียบเรียงที่หลากหลายรูปแบบ กล่าวคือ เรียบเรียงแบบทละคร โดยในบทบ้านเมืองของเรา เบื้องหลังภาพวาดในอดีต บันทึกของบุญดี สัมภาษณ์คุณปู่ โลกสงบสุขด้วยศาสนา สถาบันพระมหากษัตริย์ และการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ประเทศเพื่อนบ้านจะเรียบเรียงแบบทละคร โดยตัวละครจะ ไม่ซ้ำชุดเดียวกันตลอดเล่ม

นอกจากเรียบเรียงเป็นบทละครแล้ว ยังเรียบเรียงเป็นความเรียงธรรมคาและเป็นแบบบทเรียนสำเร็จรูป บทที่เรียบเรียงเป็นแบบความเรียงธรรมคา ได้แก่บทบุคคลสำคัญของกรุงรัตนโกสินทร์ วีรกรรมท้าวสุนารีน สุนทรภู่ มรดกของชาติที่ควรรักษา ส่วนบทเรียนแบบ

โปรแกรม ได้แก่บท ศาสนาคริสต์และศาสนาอิสลาม

ลักษณะสำคัญที่คิของวิธีการเรียบเรียงซึ่งหนังสือเล่มอื่นๆ ไม่มีคือ การสรุปสาระสำคัญของเรื่องไว้ทุกบท ลักษณะแบบฝึกหัดก็มีหลากหลายรูปแบบเช่นกัน คือเป็นทั้งตอบคำถาม กิจกรรมที่ควรทำต่อ การตอบคำถามโดยมีตัวเลือก เป็นต้น

ในท้ายบทจะมีคำอธิบายศัพท์ที่ยาก ๆ ไว้ด้วย และศัพท์คำใดที่มีข้อความเพิ่มผู้เรียบเรียงก็จะนำมาทำเป็นเชิงอรรถไว้ ในท้ายเล่มมีบรรณานุกรมเหมือนเล่มอื่น ๆ

ลักษณะวิธีการเรียบเรียงของหนังสือเล่มบ้านเมืองของเราและประเทศเพื่อนบ้านจะมีลักษณะการเรียบเรียงที่หลากหลายรูปแบบ การที่นักเรียนได้อ่านหนังสือที่มีหลากหลายรูปแบบดังนี้ จะทำให้นักเรียนรู้สึกกระตือรือร้นอยากรู้ อยากอ่านต่อไป และรูปแบบวิธีการเรียบเรียงที่มีหลายแบบ เช่นนี้ จะแตกต่างไปจากทุกเล่มที่ผ่านมา หนังสือเรียนทุกเล่มที่ผ่านมาจะมีวิธีการเรียบเรียงเพียงรูปแบบเดียว เช่น เป็นระบบบทละคร หรือเรียบเรียงแบบความเรียงธรรมดาเท่านั้น จากประเด็นนี้ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์รองศาสตราจารย์ลินจง อินทร์พรชัย ซึ่งเป็นผู้เรียบเรียงหนังสือเล่มนี้ ในเรื่องวิธีการเรียบเรียงที่หลากหลายรูปแบบ ผู้แต่งหนังสือเรียนเล่มบ้านเมืองของเราและประเทศเพื่อนบ้านได้กล่าวว่าหนังสือเรียนเท่าที่ผ่านมา บางเล่มนี้ยังเรียบเรียงไม่น่าสนใจบางเล่มวิชาการเกินไป วิธีการเรียบเรียงควรมีหลายรูปแบบ ใช้ภาษาง่ายๆ ถ้าเป็นศัพท์ยากควรมีคำอธิบายศัพท์ไว้ด้วย ควรยกตัวอย่าง เรื่องที่ใกล้ตัวเด็ก การดำเนินเรื่องเข้าใจ คำถามชวนคิด มีการสรุปเนื้อหาให้ผู้อ่านด้วย

จากประเด็นนี้จึงส่งผลให้หนังสือเรียนเล่มบ้านเมืองของเราและประเทศเพื่อนบ้านจึงมีวิธีการเรียบเรียงที่แตกต่างไปจากทุกเล่มที่ผ่านมา

ด้านลักษณะรูปเล่มนั้น หนังสือบ้านเมืองของเราและประเทศเพื่อนบ้านมีขนาดเท่า ๆ กับหนังสือสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตทุกเล่ม เนื้อหาค่อนข้างมาก จำนวนหน้าทั้งหมดมี 154 หน้า พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว ปี พ.ศ. 2530 ในด้านปก ประกอบหน้าปกจะเป็นภาพวัดวาอารามของไทยและสภาพบ้านเมืองของต่างประเทศ เป็นภาพถ่ายพิมพ์สีน้ำมัน ส่วนภาพประกอบในเล่มมีค่อนข้างมาก ทั้งภาพวาดและภาพถ่าย ภาพถ่ายจะเป็นภาพขาวดำ ส่วนภาพวาดจะมี 3 สี คือ สีดำ ขาว และ เขียว มีคำอธิบายใต้ภาพเป็นบางภาพ

ด้านภาพวาดประกอบในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตของชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ทั้ง 3 เล่มที่ผ่านมา คือ เล่มสุขภาพกายและจิต มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม และบ้านเมืองของเราและประเทศเพื่อนบ้าน หนังสือเล่มบ้านเมืองของเราและประเทศเพื่อนบ้าน มีจำนวนภาพ

ประกอบมากกว่าทุกเล่ม

หนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์เล่มสุดท้าย คือ เศรษฐกิจและการทำมาหากิน มีเนื้อหาประกอบด้วย 9 บท ได้แก่ ก่อนเสียงดนตรีดัง พระพิรุณมาสาย ผู้เลี้ยงชาวโลก ทางลู่อุปสรรค สมชายอยากเป็นพ่อค้า ความบราดนาของบ๊วย ชื่อกินไม่หมด รู้ใช้รู้จ่าย และรวมกันเราอยู่

รายละเอียดในแต่ละบทมีดังนี้ ก่อนเสียงดนตรีจะดัง เป็นเรื่องเกี่ยวกับ
ทรัพยากรธรรมชาติ การรู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้คุ้มค่าที่สุด

พระพิรุณมาสาย เป็นเรื่องเกี่ยวกับการรู้จักวิธีปลูกพืชให้เหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศที่ฝนไม่ตกตามฤดูกาล สาเหตุที่ทำให้ฝนไม่ตกและการรู้จักเก็บกักน้ำไว้ใช้ในยามที่ฝนไม่ตก
ผู้เลี้ยงชาวโลก เป็นเรื่องเกี่ยวกับอาชีพ และความสำคัญของอาชีพต่าง ๆ เช่น เกษตรกรรม ได้แก่ การปลูก ปลูกพืชผักผลไม้ เป็นต้น การเลี้ยงสัตว์ เช่น วัว เป็ด ไก่ กุ้ง
ทางลู่อุปสรรค เป็นเรื่องการพัฒนาหัตถกรรม เช่น การทอผ้าไหม การปั้นร้อง และการพัฒนาอุตสาหกรรม เช่น การทำอาหารกระป๋อง เช่น ผักดอง ลายกระป๋อง ลิ่นจี่กระป๋อง เป็นต้น

สมชายอยากเป็นพ่อค้า เป็นเรื่องอาชีพที่เกี่ยวกับการค้าขาย และมารยาทในการค้าขาย เช่น การคำนึงถึงความเป็นระเบียบของบ้านเมือง

ความบราดนาของบ๊วย เป็นการกล่าวถึงอาชีพบริการ เช่น อาชีพการทำความสะดวกตามบ้าน คนเสิร์ฟอาหาร ช่างเสริมสวย พนักงานต้อนรับบนเครื่องบิน มัคคุเทศก์ เป็นต้น
ชื่อกินไม่หมด เป็นเรื่องของความซื่อสัตย์สุจริตในอาชีพการงานของตนเอง
รู้ใช้รู้จ่าย เป็นเรื่องของการรู้จักการใช้จ่ายภายในบ้าน รู้จักการวางแผนในการใช้จ่าย

รวมกันเราอยู่ การรวมตัวในการจัดตั้งสหกรณ์เพื่อการเกษตรกรรม

ลักษณะเนื้อหาโดยรวมของหนังสือเล่มนี้ จะเกี่ยวกับอาชีพต่าง ๆ การที่หนังสือเรียนเล่มนี้มุ่งเน้นทางด้านอาชีพ เพื่อปูพื้นฐานทางด้านอาชีพให้แก่นักเรียนซึ่งกำลังจะจบการศึกษาในชั้นประถมศึกษาตอนปลาย และบางคนไม่มีโอกาสในการศึกษาต่อเมื่อจบชั้นประถมศึกษาตอนปลายอาจประกอบอาชีพเลย การที่หนังสือเรียนมีเนื้อหาเกี่ยวกับอาชีพ นั้นจะทำให้เด็กนักเรียนที่เรียนจบแล้วมีแนวทางการประกอบอาชีพมากขึ้น และอาชีพที่นำมาให้เรียนนั้นจะเป็นอาชีพอิสระทั้งสิ้น

ทั้งนี้เพราะว่าอาชีพอิสระสามารถที่จะประกอบอาชีพได้เลย เมื่อเรียนจบแล้ว ถ้าจะรับราชการก็ ต้องเรียนต่ออีกหลายปี ผู้ปกครองที่มีฐานะ ชัดสนไม่สามารถส่งให้เด็กเรียนต่อได้ และอาชีพรับ ราชการนั้นมีโอกาสที่จะสอบเข้ายากเพราะตำแหน่งว่างมีน้อย การส่งเสริมให้นักเรียนประกอบ อาชีพอิสระ เป็นการลดปัญหาประชากรว่างงานได้เป็นอย่างดี

ลักษณะวิธีการเรียบเรียง จะแต่ง เป็นบทละครทั้ง เล่มโดยแต่ละบทก็จะจบเป็น ตอน ตัวละครจะไม่เป็นชุดเดียวกัน มีแบบฝึกหัดท้ายบททุกบท และมีบรรณานุกรมเช่นกัน

ลักษณะรูปเล่ม มีขนาดเท่ากับ 3 เล่มที่กล่าวมาแล้ว เนื้อหาไม่มากเท่าใด นักเพราะมีจำนวนหน้าเพียง 111 หน้า ซึ่งมีน้อยกว่า 3 เล่มข้างต้น หนังสือเล่มนี้พิมพ์ที่โรงพิมพ์ คุรุสภาลาดพร้าว ปี พ.ศ. 2532 ในด้านภาพประกอบหน้าปกจะเป็นอาชีพ 4 อาชีพ ได้แก่ อาชีพ ทางอุตสาหกรรม เกษตรกรรม การประมง และการค้าขาย เป็นภาพถ่ายสีสีน้ำมัน ส่วนภาพ ประกอบภายในเล่ม จะประกอบด้วยทั้งภาพถ่าย และภาพวาดเป็นภาพสี จำนวนภาพมากพอสมควร บางภาพจะมีคำอธิบายใต้ภาพ บางภาพจะ ไม่มีการอธิบายใต้ภาพ

ในด้านภาพถ่ายจะมีสีสันสวยงาม แต่ในด้านภาพวาดซึ่งเป็นภาพสีเช่นกันนั้น คุณภาพในการวางยังไม่ดีเท่าที่ควร เนื่องจากลักษณะภาพที่วาดไม่ว่าจะเป็นภาพคน ภาพสัตว์ ภาพต้นไม้ ผู้วาดยังขาดความประณีตในการวาด ภาพไม่สวยงาม

สรุปสภาพการจัดการศึกษา และหนังสือเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521

จากสภาพสังคมที่มีความเจริญก้าวหน้าทาง เทคโนโลยีมากขึ้น ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นลักษณะความเป็นอยู่ที่ทุกคนต้องดิ้นรนตามหาวิถี เพื่อความอยู่รอด ของตัวเอง ทุกคนต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาวะแวดล้อมที่กำลังเปลี่ยนแปลงไป จากความเปลี่ยนแปลงนี้ส่งผลให้มีการปรับเปลี่ยนหลักสูตรจากหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2503 มาเป็นหลักสูตร ประถมศึกษา พ.ศ. 2521 หลักสูตรฉบับ พ.ศ. 2521 นี้ มีจุดมุ่งหมายในวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ ชีวิตเพื่อให้ประชาชนสามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาวะแวดล้อมที่กำลังเปลี่ยนแปลง เพื่อจะได้ดำรง ชีวิตได้อย่างมีความสุข

ด้านหนังสือเรียนกลุ่มวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตที่ฯเรียนตามหลักสูตรฉบับนี้มีอยู่ทั้งหมด 7 เล่ม คือ หนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ประถมปีที่ 3,4,5, และ 6 โดยชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มีอยู่ 4 เล่ม

ลักษณะเนื้อหาของหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตทั้ง 7 เล่ม นั้นมีการแบ่งลักษณะเนื้อหาออกเป็น 4 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่เป็น 1. เรื่องสุขภาพพลานามัย 2. มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม 3. เรื่องเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง 4. การทวามหากิน

1. เนื้อหาที่เป็นเรื่องสุขภาพพลานามัย ได้แก่ เรื่องการป้องกันตัวเองให้ปลอดภัยจากโรคภัยไข้เจ็บ ในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ประถมศึกษาปีที่ 3 ส่วนในชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ก็ได้แก่ หมวดสุขภาพพลานามัย ซึ่งมีเรื่องเกี่ยวกับการป้องกันภัย การกินการอยู่ เป็นต้น ส่วนเนื้อหาในชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 เนื้อหาที่เป็นเรื่องสุขภาพพลานามัย ได้แก่ การรักษาสุขภาพอนามัยให้ปลอดภัยจากภัยและโรคต่าง ๆ ส่วนในชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ก็จะมีหนังสือเล่มสุขภาพกายและจิต

ลักษณะเนื้อหาที่เป็นสุขภาพพลานามัย จะมีในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตทุกเล่ม ลักษณะเนื้อหาในชั้นประถมศึกษาตอนต้น จะไม่มีรายละเอียดเท่าใดนัก แต่จะปรากฏเนื้อหามากในชั้นประถมศึกษาตอนปลาย

2. เนื้อหาที่เป็นเรื่องของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม เนื้อหาในชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ได้แก่ เรื่องพืชและสัตว์ ส่วนในชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ได้แก่ หมวดมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเที่ยวสวนสัตว์ การไปรู้จักบ้านขยาย ส่วนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ได้แก่ เรื่องสิ่งแวดล้อมทางกายภาพต่าง ๆ สารเคมี เป็นต้น ส่วนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ได้แก่ เรื่องการเกษตรต่าง ๆ ทรัพยากร วันสำคัญ เป็นต้น

3. เนื้อหาที่เกี่ยวกับการเมืองการปกครอง เนื้อหาในหนังสือเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ได้แก่ เรื่อง เรารักประเทศ การแบ่งเขตการปกครอง เนื้อหาในชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ได้แก่ หมวดชาติไทย ซึ่งมีเรื่องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองด้วย ส่วนในชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 เนื้อหาที่เกี่ยวกับการเมืองการปกครอง ได้แก่ เรื่องประวัติศาสตร์ไทยสมัยต่างๆ กฎหมาย เป็นต้น และเนื้อหาเล่มบ้านเมืองของเราและประเทศเพื่อนบ้าน ได้แก่ เรื่องที่เกี่ยวกับไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ การปกครองระบอบประชาธิปไตยในชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

4. เนื้อหาที่เกี่ยวกับการทามาหากิน ได้แก่ เรื่อง การปลูกพืชไร่ พืชสวน การเลี้ยงสัตว์ งานชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ส่วนงานชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ได้แก่ หมวดการทามาหากินเป็นอาชีพต่าง ๆ สำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 เนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องนี้อยู่ในหมวดการทามาหากินซึ่งจะเป็นอาชีพต่าง ๆ เหมือนหนังสือเล่มเศรษฐกิจและการทามาหากินในชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

ลักษณะ เนื้อหาโดยรวมแล้ว เนื้อหาวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตในหลักสูตรฉบับ พ.ศ. 2521 ไม่ได้มีพัฒนาการที่แตกต่างเท่าใดนัก กล่าวคือ หนังสือเรียนตามหลักสูตร พ.ศ. 2503 และ พ.ศ. 2521 นั้น จะมีเนื้อหาที่คล้าย ๆ กัน เช่น เนื้อหาเกี่ยวกับการรักษาสุขภาพ สิ่งแวดล้อมต่างๆ การเมืองการปกครอง ความเป็นมาของชนชาติไทย บุคคลสำคัญของชาติ อาชีพต่างๆ เป็นต้น โดยเนื้อหาของหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตนั้น มีการตัดเนื้อหาที่ไม่ทันสมัยออก และเพิ่มเนื้อหาบางส่วนเข้าไป อย่างเช่น ในหนังสือสังคมศึกษาชุดเราและเพื่อนบ้านของเรา บทที่ 7 จังหวัดสำคัญ กล่าวว่า ประเทศไทย แบ่งการปกครองออกเป็น 71 จังหวัด ซึ่งเป็นเนื้อหาที่ล้าสมัย เมื่อมาเป็นวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต เนื้อหาส่วนนี้ก็จะถูกตัดออกไป เป็นต้น

ลักษณะ วิธีการเรียบเรียงหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตในหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 นี้ จะแตกต่างไปจากวิธีการเรียบเรียงในหนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษาดำเนินหลักสูตรประถมศึกษา 2503 คือ หนังสือเรียนสังคมศึกษาจะเรียบเรียงแบบการบรรยายและอธิบายความ ส่วนหนังสือสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตจะเรียบเรียงเป็นบทละคร มีตัวละคร เป็นผู้ดำเนินเรื่อง

ลักษณะ เด่นอีกประการ คือ หนังสือสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตทุกเล่มจะมีบรรณานุกรม ซึ่งในยุคนั้น ๆ ที่ผ่านมายังไม่ปรากฏว่าเล่มใดมีบรรณานุกรม

ลักษณะ รูปเล่มของหนังสือเรียนในช่วงหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 นี้ ลักษณะรูปเล่มของหนังสือเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3-5 ภาพยังคงเป็นภาพวาดลายเส้นขาวดำ เหมือนหนังสือเรียนช่วง พ.ศ. 2503 แต่ภาพหน้าปกเริ่มมีสีนูนขึ้น ส่วนหนังสือเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ลักษณะรูปเล่มได้พัฒนาการไปค่อนข้างมากคือภาพจะเป็นภาพทั้งภาพวาดภาพถ่าย และเป็นภาพสีตลอดเล่มคือ เล่มมีสนุขกับสิ่งแวดล้อมและเศรษฐกิจและการทามาหากิน ส่วนเล่มสุขภาพกายและจิต ภาพจะเป็นภาพวาดสีเพียง 3-4 สี คือดำขาว ชมพู เขียว ส่วนเล่มบ้านเมืองของเราและประเทศเพื่อนบ้านจะเป็นภาพทั้งวาดและภาพถ่าย ส่วนหน้าปกหนังสือทั้ง 4 เล่ม จะเป็นภาพสีพิมพ์แบบออบมัน

สรุปสภาพการจัดการศึกษาและหนังสือเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ตั้งแต่ พ.ศ. 2458 ถึง พ.ศ. 2534

สภาพการจัดการศึกษาในช่วงมีหลักสูตรฯ ช้อย่าง เป็นแบบแผนนี้ เริ่มเป็นระบบระเบียบขึ้น รัฐบาลให้การดูแลและจัดการศึกษาอย่างมีแบบแผนและมีการจัดตั้งโรงเรียนเพื่อให้เยาวชนของชาติได้ศึกษาขึ้น

หนังสือเรียนที่มีเนื้อหาและมีจุดมุ่งหมายที่จะผลิตเพื่อใช้เป็นหนังสือเรียนในวิชาสังคมศึกษาเล่มแรกเป็นหนังสือที่ผลิตขึ้นมาตามหลักสูตรประถมศึกษา 2456 หนังสือเรียนสังคมศึกษาเล่มแรกก็คือหนังสือเรียนความรู้เรื่องเมืองไทย ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับสภาพประเทศไทย และประเทศเพื่อนบ้าน นอกจากนี้ยังมีหนังสืออีกหลายเล่ม ได้แก่ หนังสือธรรมจริยา เนื้อหาจะประกอบด้วย การปฏิบัติตนให้เป็นคนดี เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศไทย หนังสือภูมิศาสตร์ เล่ม 1, 2 จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับสภาพภูมิศาสตร์และสิ่งแวดล้อม หนังสือหน้าที่พลเมืองมีเนื้อหาคล้ายกับหนังสือธรรมจริยาอยู่บ้างคือสอนให้เป็นคนดี แต่หนังสือหน้าที่พลเมืองจะมุ่งเน้นไปในด้านการปฏิบัติตนตามหน้าที่พลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย ส่วนหนังสือธรรมจริยาจะมุ่งเน้นการปฏิบัติตนในการเป็นคนดีของสังคมเท่านั้นส่วนหนังสือในบ้านนอกบ้านเมืองที่เราอยู่ตอน 1, 2 ก็จะเป็นสภาพบ้านเมืองของไทยเช่นเดิม

ลักษณะเนื้อหาของหนังสือเรียนในช่วงหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2458 ถึงหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2498 นี้จะมุ่งเน้นปลูกฝังและวางรากฐานของการปกครองระบอบประชาธิปไตยให้แก่ผู้เรียน การที่ต้องปลูกฝังและวางรากฐานของการปกครองระบอบประชาธิปไตยให้แก่ผู้เรียน การที่ต้องปลูกฝังเรื่องเหล่านี้ก็เนื่องมาจากประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบประชาธิปไตยในปี พ.ศ. 2475 ดังนั้นจุดมุ่งหมายของหลักสูตรในช่วงนี้ก็เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และรับทราบถึงระบอบการปกครองที่เปลี่ยนแปลงไป เนื้อหาในหนังสือเรียนในช่วงนี้จึงเน้นไปในเรื่องระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยมากเป็นพิเศษ

หนังสือเรียนที่กล่าวมาแล้วถูกใช้มาถึง พ.ศ. 2503 จึงถูกเปลี่ยนแปลงอีกครั้ง ซึ่งผลก็สืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรจากเดิมมาใช้หลักสูตรประถมศึกษา 2503 แทน และหลักสูตรฉบับนี้ก็ได้นำวิชาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกันรวมเข้าเป็นหมวดวิชา วิชาสังคมศึกษา

ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และศิลปกรรม จึงถูกรวมเป็นหมวดวิชาสังคมศึกษา ถึงแม้ว่าจะรวมเนื้อหาเป็นหมวดวิชาเดียวกันแต่ในด้านหนังสือเรียนยังคงแยกเป็นวิชา หน้าที่พลเมือง ศิลปกรรม ภูมิศาสตร์ และประวัติศาสตร์ เหมือนเดิม โดยเนื้อหาตามหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2503 นี้ มีลักษณะ เป็นไปตามหลักจิตวิทยา คือ เริ่มเรียนจากเรื่องที่ใกล้ตัวออกไปสู่เรื่องไกลตัว เช่น ในชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ใช้หนังสือสังคมศึกษา เล่ม 1 จะเรียนเรื่องสมาชิกในครอบครัว การช่วยเหลืองานในบ้านเท่าที่นักเรียนจะสามารถทำได้ ส่วนหนังสือเรียนในชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 จะใช้หนังสือเรียนสังคมศึกษาเล่ม 2 เนื้อหาที่จะใกล้ตัวออกไปอีกคือเรียนเรื่องชุมชนรอบ ๆ ตัว ส่วนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ใช้หนังสือเรียนสังคมศึกษาชุดบ้านเมืองของเรา เนื้อหาจะซับซ้อนขึ้น โดยจะเรียนเรื่องทรัพยากร การใช้ทรัพยากร ภูมิประเทศของไทย และในชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 จะมีหนังสือเรียนอีกเล่มคือ หนังสือเรียนสังคมศึกษาตอนที่ 1 บุคคลสำคัญของชาติ ก็จะเป็นประวัติบุคคลที่ทำความประโยชน์ให้กับประเทศชาติ ส่วนในชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 มีหนังสือเรียน 2 เล่ม คือ หนังสือสังคมศึกษาตอนที่ 3 ประวัติศาสตร์ไทย เนื้อหาจะเป็นเรื่องประวัติความเป็นมาของชนชาติไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยถึงกรุงรัตนโกสินทร์ อีกเล่มหนึ่งคือเล่มเราและเพื่อนบ้านของเรา เนื้อหาจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้าน ส่วนในชั้นประถมศึกษาตอนปลายมีหนังสือเรียนหลายเล่ม ได้แก่ หนังสือเรียนวิชาศิลปกรรม เนื้อหาจะประกอบด้วยพุทธประวัติ คำสั่งสอน เป็นต้น หนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง ก็จะเน้นถึงการเป็นพลเมืองที่ดี การทำตนเป็นคนดี การปฏิบัติตนตามระบอบการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ ส่วนหนังสือเรียนวิชาภูมิศาสตร์ประวัติศาสตร์ก็จะมีเนื้อหาเกี่ยวกับโลก ดวงอาทิตย์ ภูมิศาสตร์ประเทศไทยประวัติศาสตร์ชนชาติไทย และประวัติบุคคลสำคัญ เป็นต้น โดยในชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 จะเรียนเนื้อหาง่าย ๆ ส่วนในชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และ 7 เนื้อหาจะซับซ้อนและยากมากขึ้น

หนังสือเรียนหมวดวิชาสังคมศึกษานี้ถูกใช้มาจนกระทั่งในปี พ.ศ. 2521 ได้มีการปรับปรุงหลักสูตรอีก โดยมีการประกาศใช้หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 หมวดวิชาสังคมศึกษาถูกบูรณาการไปอยู่กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต หนังสือเรียนที่ใช้อยู่ก่อนจึงถูกเปลี่ยนแปลงใหม่หมด โดยเปลี่ยนมาใช้หนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตแทน เนื้อหาในหนังสือนี้จะประกอบด้วยเนื้อหาที่เป็นภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม หน้าที่พลเมือง เช่นเดิม แต่เนื้อหาทั้งหมดอยู่ในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตเล่มเดียวไม่ได้แยกออกเป็นเล่ม ๆ เหมือนหนังสือเรียนหลักสูตรฉบับก่อน ๆ

หนังสือสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตตามหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 นี้ มีอยู่ 7 เล่ม โดยในชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-2 ไม่มีหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต แต่ในชั้นประถมศึกษาปีที่ 3-6 จะมีหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต โดยในชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มี 4 เล่ม ลักษณะเนื้อหาของทั้ง 7 เล่มนั้น สามารถแบ่งออกเป็น 4 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่เป็นเรื่องสุขภาพพลานามัย มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม การเมืองการปกครอง และการทำมาหากิน โดยเนื้อหาในชั้นประถมศึกษาตอนต้นจะมีเนื้อหาที่ง่ายแต่ในชั้นประถมศึกษาตอนปลายเนื้อหาจะยากขึ้น

ลักษณะพัฒนาการของเนื้อหาในหนังสือเรียนช่วง พ.ศ. 2458-2534 นี้ ลักษณะเนื้อหาของหนังสือเรียนจะพัฒนาการไปตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตร โดยในช่วงแรกเนื้อหายังได้รับอิทธิพลมาจากเนื้อหาในสมัยโบราณคือเนื้อหายังเน้นสอนไปในทางศาสนาอย่างหนังสือธรรมจรรยา แต่เมื่อได้มีการประกาศใช้หลักสูตรเป็นแม่บทในการจัดการศึกษาแล้ว เนื้อหาในหนังสือเรียนจึงได้เปลี่ยนแนวไป โดยจากที่เคยเน้นเนื้อหาไปในทางศาสนา ก็เปลี่ยนแนวไปสู่เนื้อหาที่กว้างขึ้น เช่น ได้เรียนรู้ถึงสภาพประเทศไทย และเพื่อนบ้านมากขึ้น ได้ทราบถึงความเจริญในด้านต่าง ๆ ได้ทราบถึงระบอบการปกครอง เรียนรู้อาชีพที่หลากหลายมากขึ้น โดยในอดีตจะเรียนรู้แค่อาชีพค้าขายรับราชการ แต่เนื้อหาในปัจจุบันได้เรียนรู้ถึงอาชีพบริการที่ทันสมัยต่าง ๆ เช่น อาชีพพนักงานต้อนรับบนเครื่องบิน เป็นต้น

ลักษณะวิธีการเรียบเรียง ในช่วงแรก พ.ศ. 2458-2498 จะเรียบเรียงเป็นบทละคร ในช่วงสอง พ.ศ. 2503 จะเรียบเรียงเป็นแบบร้อยแก้ว บรรยาย อธิบายความ และในช่วงสาม พ.ศ. 2521 จะเปลี่ยนแนวการเรียบเรียงให้มีความหลากหลายในการเรียบเรียงนี้ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ครูผู้ใช้นักเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ครูผู้ใช้นักเรียนได้กล่าวว่า การเรียบเรียงแบบบทละครเป็นวิธีการที่ดี เพราะสามารถให้นักเรียนแสดงบทบาทสมมติได้

ในด้านรูปเล่ม จะเป็นภาพวาดขาวดำ และต่อมาก็จะเป็นภาพถ่ายขาวดำ จนในปัจจุบันนี้มีทั้งภาพวาดสี และภาพถ่ายสี ซึ่งนับได้ว่าในด้านรูปเล่มนี้มีพัฒนาการไปอย่างเห็นได้ชัดและหนังสือเรียนในปัจจุบันได้ให้ความสำคัญกับรูปภาพเป็นอย่างมาก ซึ่งประเด็นนี้ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ผู้ผลิตหนังสือเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตได้ผลสรุปว่า การที่หนังสือเรียนได้มีพัฒนาการในด้านรูปเล่มที่ดีขึ้นก็เนื่องจากว่าผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาได้ให้ความสำคัญกับหนังสือเรียนมากขึ้น กล่าวลงทุนมากขึ้น จึงทำให้หนังสือเรียนมีรูปเล่มที่พัฒนาขึ้น

จากลักษณะการจัดการศึกษาในแต่ละช่วงสมัย ลักษณะ เนื้อหาในหนังสือเรียน วิธีการ
เรียบเรียง และรูปเล่มของหนังสือเรียนตั้งแต่ปี พ.ศ.2458-2534 ดังที่กล่าวมาแล้ว สามารถ
แสดงผลพัฒนาการในด้านต่าง ๆ ในรูปตารางได้ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 1 สรุปพัฒนาการของหนังสือเรียนช่วง พ.ศ.2458-2498

หนังสือแต่ละ ช่วงเวลา	หลักสูตร เนื้อหา	หนังสือเรียน	เนื้อหา	วิธีการเรียบเรียง	รูปเล่ม
ช่วงแรก 2458-2498	หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2456 และหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2464				
มีหลักสูตร ฉบับ	5 1. มุ่งเน้นให้ประชา ชนเรียนรู้เรื่องราว ต่างๆที่เกี่ยวกับประ- เทศไทยให้มากขึ้น 2.ปลุกฝังอาชีพ มุ่ง เน้นประชาชนเห็น ความสำคัญของอาชีพ ต่างๆ	1.ความรู้เรื่อง เมืองไทย 2.หนังสืออ่าน ภูมิศาสตร์ เล่ม 1,2	ให้ความรู้เกี่ยว กับลักษณะของ ประเทศไทย และประเทศ เพื่อนบ้านโดยมุ่ง เน้นไปในด้าน ลักษณะภูมิประ- เทศ ลักษณะภูมิ อากาศ เป็นต้น ให้ความรู้เกี่ยว กับสภาพภูมิ- ศาสตร์ของประ- เทศไทยและประ เทศเพื่อนบ้าน	เรียบเรียง เป็นบท ร้อยแก้วและบท- ละคร บทละคร	ภาพประกอบ เนื้อหาเป็น ภาพวาดขาว ดำ ภาพถ่าย ขาวดำ หน้าปกไม่มี ภาพประกอบ ภาพประกอบ เนื้อหาเป็น ภาพวาดขาว ดำ หน้าปกไม่มี ภาพประกอบ

ตารางที่ 1 (ต่อ)

หนังสือแต่ละ ช่วงเวลา	หลักสูตร เนื้อหา	หนังสือเรียน	เนื้อหา	วิธีการเรียบเรียง	รูปเล่ม
		3. เมืองที่เรา อยู่ ตอน 1,2	ให้ความรู้เกี่ยว กับอาชีพต่างๆ	บทละคร	ภาพประกอบ เนื้อหาเป็น ภาพถ่ายขาว ดำ หน้าปก ไม่มีภาพ ประกอบ
	<u>หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2480</u>				
	1. ต้องการให้ประชา ชนเป็นพลเมืองดีของ ประเทศ 2. ปลุกฝังให้ประชา- ชนรู้จักระบบการปก- ครองแบบประชาธิปไตย	1. ธรรมจริยา 2. หน้าที่พัก- เมือง	เนื้อหาเป็นการ ปฏิบัติตน ผิดกร- ยามารยาท การ ปฏิบัติตนเป็นคนดี ของสังคม ให้ความรู้เกี่ยว กับระบบการปก- ครองแบบประชา ธิปไตย การ- เลือกตั้ง ส.ส. เป็นต้น	บทละคร บทละคร	ภาพประกอบ เนื้อหาเป็น ภาพถ่ายขาว ดำ หน้าปก ไม่มีภาพ ประกอบ ภาพประกอบ เนื้อหาเป็น ภาพถ่ายขาว ดำ หน้าปก ไม่มีภาพ ประกอบ
		3. หนังสือสังคม ศึกษา ในบ้าน นอกบ้าน	การทำงานที่ นักเรียนทำได้ เป็นประโยชน์ต่อ	บทละคร	ภาพประกอบ เนื้อหาเป็น ภาพถ่ายขาว

ตารางที่ 1 (ต่อ)

หนังสือแต่ละ ช่วงเวลา	หลักสูตร เนื้อหา	หนังสือเรียน	เนื้อหา	วิธีการเรียบเรียง	รูปเล่ม
			ครอบครัว		คำ หน้าปก มีภาพวาดขาว ดำประกอบขึ้น เป็นครั้งแรก
<u>หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2491 และหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2498</u>					
	1. มุ่งให้ประชาชน เป็นพลเมืองดีของ ประเทศตามระบอบ ประชาธิปไตย	ใช้หนังสือเรียน หน้าที่พลเมือง และหนังสือ- เรียนที่กล่าวไป แล้ว เนื่องจาก จุดมุ่งหมายของ หลักสูตร พ.ศ. 2491 มีจุดมุ่ง- หมายเดียวกับ หลักสูตร พ.ศ. 2480	เนื้อหาให้ความรู้ เกี่ยวกับการปฏิบัติ ตนเป็นพล- เมืองดีของ ประเทศ	บทละคร	ภาพวาดขาว ดำ

หนังสือในช่วงแรก ตั้งแต่ พ.ศ. 2458 จนถึง พ.ศ. 2498 เนื้อหาในหนังสือเรียนจะพัฒนา
การไปตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตร กล่าวคือเมื่อหลักสูตรมีจุดมุ่งหมายให้ประชาชนเรียนรู้เรื่องราว
ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับประเทศไทย เนื้อหาในหนังสือเรียนก็จะมีเนื้อหาให้ความรู้เกี่ยวกับประเทศไทย
เช่น เนื้อหาในหนังสือเรียนความรู้เรื่องเมืองไทย หรือเมื่อหลักสูตรเน้นให้ความสำคัญเกี่ยวกับอาชีพ

เนื้อหาในหนังสือเรียนก็จะให้ความรู้เกี่ยวกับอาชีพ เช่น เนื้อหาในหนังสือเรียนเมืองที่เราอยู่ หรือเมื่อหลักสูตรต้องการให้ประชาชนเป็นพลเมืองดี รู้จักการปกครองแบบประชาธิปไตย เนื้อหาในหนังสือเรียนก็จะมีเนื้อหาที่เกี่ยวกับการปกครองแบบประชาธิปไตย การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เป็นต้น

ในด้านวิธีการเรียบเรียง ในช่วงพ.ศ. 2458-2498 นี้ จะเรียบเรียง เป็นแบบทละคร เพราะทำให้ผู้เรียนมีความเพลิดเพลินในการอ่านหนังสือเรียน

ในด้านภาพประกอบ ส่วนใหญ่จะเป็นภาพวาดชาวตา จะมีภาพถ่ายประกอบบ้าง ในหนังสือเรียนความรู้เรื่อง เมืองไทยและ เมืองที่เราอยู่ ภาพประกอบหน้าปกจะมีเป็นครั้งแรกในหนังสือสังคมศึกษาในบ้านนอกบ้าน เป็นภาพวาดชาวตา

ตารางที่ 2 สรุปลักษณะการหนังสือเรียนช่วง พ.ศ. 2503

หนังสือแต่ละ ช่วงเวลา	หลักสูตร เนื้อหา	หนังสือเรียน	เนื้อหา	วิธีการเรียบเรียง	รูปเล่ม
ช่วงสอง พ.ศ. 2503- 2520 มี หลักสูตรฉบับ เดียวคือหลัก สูตรประถม ศึกษา พ.ศ. 2503	หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2503 1. มุ่งส่งเสริมพัฒนา การของเด็กเพื่อให้ สามารถดำรงหน้าที่ เป็นพลเมืองดีของ ชาติในระบอบประชา ธิปไตย 2. มุ่งปลูกฝังการ ประกอบอาชีพต่างๆ 3. มุ่งให้เกิดความสำคัญ กับสิ่งแวดล้อมและ การใช้ทรัพยากร ต่างๆ	1. แบบสอนอ่าน สังคมศึกษา เล่ม 1 (ป. 1) 2. แบบสอนอ่าน สังคมศึกษา เล่ม 2 (ป. 2) 3. หนังสือเรียน สังคมศึกษาชุด บ้านเมืองของ เรา (ป. 3)	การปฏิบัติหน้าที่ เป็นสมาชิกที่ดี ของครอบครัว รู้จักการทำงาน ที่สามารถทำได้ การเรียนรู้เรื่อง ของชุมชน การ ปฏิบัติตนเกี่ยวกับ สถานที่ที่เป็นของ ชุมชน เป็นต้น การใช้และสงวน ทรัพยากรธรรม- ชาติ อาชีพต่างๆ ของคนไทย	บทละคร ร้อยแก้ว บรรยาย และอธิบายความ ร้อยแก้ว บรรยาย และอธิบายความ	ภาพประกอบ เนื้อหาเป็น ภาพวาดขาว ดำ มีภาพวาด ประกอบหน้า ปกเป็นภาพ ชาวคา ภาพประกอบ เนื้อหาเป็น ภาพวาด ภาพถ่ายขาว ดำ ภาพหน้า ปกเป็นภาพ ถ่ายชาวคา ภาพประกอบ เนื้อหาเป็น ภาพวาดขาว ดำ ภาพหน้า ปกเป็นภาพ วาดชาวคา

ตารางที่ 2 (ต่อ)

หนังสือแต่ละ ช่วงเวลา	หลักสูตร เนื้อหา	หนังสือเรียน เนื้อหา	เนื้อหา	วิธีการเรียบเรียง	รูปเล่ม
		4.หนังสือเรียน สังคมศึกษาชุด บ้านเมืองของ เรา (เล่มปรับ ปรุง) (ป.3)	เนื้อหาบางส่วน ถูกตัดทอนไปและ เนื้อหาบางส่วน ปรับปรุงให้ง่าย เหมาะสมกับผู้- เรียนมากขึ้น เนื้อหาในส่วนที่ ถูกตัดไปคือ เรา ใช้ผลิตภัณฑ์ของ เราอย่างไรและ การเรียนรู้บ้าน เมืองของเรา	ร้อยแก้ว บรรยาย และอธิบายความ	ภาพประกอบ เนื้อหาเป็น ภาพวาด ภาพถ่ายสี ภาพหน้าปก เป็นภาพถ่าย สีไม่อำมมัน
		5.หนังสือสังคม ศึกษา บุคคล สำคัญของชาติ (ป.3)	ประวัติบุคคลสำ- คัญของชาติตั้งแต่ สมัยสุโขทัยถึง สมัยกรุงรัตน- โกสินทร์	ร้อยแก้ว บรรยาย และอธิบายความ	ภาพประกอบ เนื้อหาเป็น ภาพวาดและ ภาพถ่ายข วดำ ภาพหน้า ปกเป็นภาพ วาดขาวดำ
		6.หนังสือสังคม ศึกษาประวัติ- ศาสตร์ไทย (ป.4)	ประวัติศาสตร์ สมัยกรุงสุโขทัย จนถึงกรุงรัตน- โกสินทร์ตอนต้น	ร้อยแก้ว บรรยาย และอธิบายความ	ภาพประกอบ เนื้อหาเป็น ภาพวาด ภาพถ่ายขาว

ตารางที่ 2 (ต่อ)

หนังสือแต่ละ ช่วงเวลา	หลักสูตร เนื้อหา	หนังสือเรียน	เนื้อหา	วิธีการเรียงเรียง	รูปเล่ม
		7. หนังสือเรียน สังคมศึกษา ชุด เราและเพื่อน บ้านของเรา (ป. 4)	สภาพภูมิศาสตร์ ของประเทศไทย และเพื่อนบ้าน การปกครอง สิทธิหน้าที่ของ พลเมือง	ร้อยแก้ว บรรยาย และอธิบายความ	ดำ ภาพหน้า ปกเป็นภาพ วาดขาวดำ ภาพประกอบ เนื้อหาเป็น ภาพวาด ขาวดำ ภาพหน้าปก เป็นภาพวาด ขาวดำ
		8. หนังสือเรียน ศิลปกรรม (ป. 5-7)	ประวัติพระพุทธ- เจ้า คำสั่งสอน ของพระพุทธเจ้า	ร้อยแก้ว บรรยาย และอธิบายความ	ไม่มีภาพ ประกอบ
		9. หนังสือเรียน หน้าที่พลเมือง (ป. 5-7)	หน้าที่ของประชา ชนในการรักษา โบราณสถาน ศิลปวัตถุและ สาธารณสมบัติ	ร้อยแก้ว บรรยาย และอธิบายความ	ภาพประกอบ เนื้อหาเป็น ภาพถ่าย ขาวดำ ภาพหน้าปก เป็นภาพ วาดขาวดำ
		10. หนังสือ เรียนภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์	สภาพภูมิศาสตร์ ของไทย โลก ดวงอาทิตย์	ร้อยแก้ว บรรยาย และอธิบายความ	ภาพประกอบ เนื้อหาเป็น ภาพวาด

ตารางที่ 2 (ต่อ)

หนังสือแต่ละ ช่วงเวลา	หลักสูตร เนื้อหา	หนังสือเรียน	เนื้อหา	วิธีการเรียบเรียง	รูปเล่ม
		ป.5	ดวงจันทร์ ประ- วัติศาสตร์ชนชาติ ไทยตั้งแต่สุโขทัย		ภาพถ่ายขาว ดำ ไม่มีภาพ หน้าปก
		11.หนังสือ เรียนภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์	สภาพภูมิศาสตร์ ประเทศไทย โลก ดวงจันทร์	ร้อยแก้ว บรรยาย และอธิบายความ	ภาพประกอบ เนื้อหาเป็น ภาพถ่ายขาว ดำ ไม่มีภาพ หน้าปก
		ป.6	ช้าง ช้าง ช้างแรม ไอน้ำ ประเทศ เพื่อนบ้าน ประวัติศาสตร์ กรุงศรีอยุธยา บุคคลสำคัญใน สมัยกรุงศรี- อยุธยา		
		12.หนังสือ เรียนภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์	กดู ลม ภูมิ- ศาสตร์ประเทศ ไทย ภูมิศาสตร์ สังเขปของประ- เทศที่มีความสัม- พันธ์กับประเทศ ไทย ประวัติ- ศาสตร์กรุงรัตน-	ร้อยแก้ว บรรยาย และอธิบายความ	ภาพประกอบ เนื้อหาเป็น ภาพวาด ภาพถ่าย ขาวดำ ไม่มีภาพ หน้าปก
		ป.7			

ตารางที่ 2 (ต่อ)

หนังสือแต่ละ ช่วงเวลา	หลักสูตร เนื้อหา	หนังสือเรียน	เนื้อหา	วิธีการเรียบเรียง	รูปเล่ม
			โกลินทร์ เหตุการณ์สำคัญ		

เนื้อหาในหนังสือเรียนช่วงที่ 2 นี้ยังคงพัฒนาการไปตามหลักสูตรเช่นกัน กล่าวคือ หลักสูตรมีจุดมุ่งหมายส่งเสริมพัฒนาการของเด็ก เพื่อให้เป็นพลเมืองดีของชาติในระบอบประชาธิปไตย มุ่งปลูกฝังการประกอบอาชีพต่างๆ และมุ่งให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อม การใช้ทรัพยากรต่างๆ เนื้อหาในหนังสือเรียนก็จะมีเนื้อหาที่สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายที่หลักสูตรมุ่งหวัง เช่น เนื้อหาในหนังสือเรียนแบบสอนอ่าน สังคม เล่ม 1, เล่ม 2 เป็นต้น

เนื้อหาในหนังสือเรียนมีการพัฒนาให้ทันสมัยขึ้นในหนังสือเรียนสังคมศึกษา ชุดบ้านเมืองของเรา ในชั้นประถมศึกษาปีที่ 3

ในลักษณะวิธีการเรียบเรียง ในช่วงแรกจะเป็นบทละครเพียงเล่มเดียว ซึ่งเป็นหนังสือเรียนในชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ส่วนเล่มอื่น ๆ จะเปลี่ยนแนวจากในช่วงแรก (พ.ศ. 2458-2498) ที่เรียบเรียงเป็นบทละคร มาเป็นการเรียบเรียงแบบร้อยแก้ว บรรยายและอธิบายความ

จากประเด็นนี้ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ผู้มีส่วนในการจัดทำหนังสือเรียน สรุปได้ว่า จากการเปลี่ยนแนวการเรียบเรียง เนื่องมาจากการเรียบเรียงเป็นบทละครนั้นมีข้อจำกัดในการอธิบายเนื้อหา ทำให้ไม่สามารถอธิบายเนื้อหาที่ละเอียดได้ จึงต้องเปลี่ยนแนวมาเป็นการเรียบเรียงแบบร้อยแก้ว บรรยายและอธิบายความ ซึ่งจะสามารถบอกรายละเอียดในบทเรียนได้

ในด้านวิธีการเรียบเรียงนี้ ผู้จัดทำหนังสือได้เรียบเรียงเนื้อหาเป็นไปตามจิตวิทยาการเรียนรู้ กล่าวคือ เนื้อหาในชั้นต้นๆ จะมีความง่าย ส่วนในชั้นประถมปลาย เนื้อหาจะยากมากขึ้นและเรื่องเนื้อหาได้เหมาะสมโดยเรียงลำดับเนื้อหาให้เด็กเรียนตั้งแต่กรุงสุโขทัย เรื่อยมาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์

ในด้านรูปเล่มนั้นจะมีภาพถ่ายประกอบมากกว่าหนังสือในช่วงแรก (พ.ศ. 2458-2498) ภาพถ่ายมีทั้งภาพขาวดำและภาพสี ส่วนภาพวาดยังมีอยู่

พัฒนาการในเรื่องภาพ จะมีภาพสีในหนังสือสังคมศึกษา เล่มที่ปรับปรุง การมีภาพสีจะทำให้กระตุ้นความสนใจของเด็กมากขึ้น

ตารางที่ 3 สรุปพัฒนาการของหนังสือเรียน ช่วง พ.ศ.2521-2534

หนังสือแต่ละ ช่วงเวลา	หลักสูตร เนื้อหา	หนังสือเรียน	เนื้อหา	วิธีการเรียบเรียง	รูปเล่ม
ช่วงสาม พ.ศ.2521- 2534	หลักสูตรประถมศึกษา เนื้อหา	พ.ศ.2521			
	1.มุ่งเน้นให้ประชาชนปรับตัวเองให้เข้ากับสภาวะแวดล้อมที่กำลังเปลี่ยนแปลง เพื่อจะได้ดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข	1.หนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้น ป.3	การระวังรักษาร่างกายให้ปลอดภัยจากโรคภัยไข้เจ็บ อุบัติเหตุต่างๆ สิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัว การประกอบอาชีพต่างๆ การเมืองการปกครอง จักรวาลและดวงดาว	บทละคร	ภาพหน้าปก เป็นภาพวาดพิมพ์สีสีน้ำมัน ภาพประกอบเนื้อหาเป็นภาพวาดชาวคา
	2.การปฏิบัติตนตามระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย และการเป็นพลเมืองดี				
	3.การปฏิบัติตนได้ถูกต้องเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยทั้งทางร่างกายและจิตใจทั้งส่วนบุคคลและส่วนรวม	2.หนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้น ป.4	การระวังรักษาอวัยวะต่างๆในร่างกาย อาหารการปกครอง พระมหากษัตริย์	บทละคร	ภาพหน้าปก เป็นภาพวาดสีน้ำมัน ภาพประกอบเนื้อหาเป็น
	4.มุ่งเน้นความรู้พื้นฐานเพื่อการประกอบอาชีพ		การประกอบอาชีพต่างๆ		ภาพวาดและภาพถ่ายชาวคา

ตารางที่ 3 (ต่อ)

หนังสือแต่ละ ช่วงเวลา	หลักสูตร เนื้อหา	หนังสือเรียน	เนื้อหา	วิธีการเรียบเรียง	รูปเล่ม
	5. มุ่งเน้นให้ความสำคัญระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทั้งที่เป็นทางธรรมชาติ เทคโนโลยีและทางสังคม	3. หนังสือเรียน สร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ชั้น ป.5	สุขภาพอนามัย สิ่งแวดล้อมรอบ ตัวมนุษย์ การ- เมืองการบก- ครองและการ ประกอบอาชีพ ต่างๆ	บทละคร	ภาพหน้าปก เป็นภาพวาด พิมพ์สีน้ำมัน ภาพประกอบ ในเล่มเป็น ภาพวาดภาพ ถ่ายขาวดำ
	หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2521 มุ่งเน้นการปรับตัวให้เข้ากับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากสภาพสังคมในช่วงนี้เปลี่ยนแปลงไปมาก ความเจริญทางด้านเทคโนโลยีต่างๆ จากความเจริญนี้ทำให้เกิดผลกระทบต่อวิถีชีวิตของประชาชนและสภาพแวดล้อม	4. หนังสือเรียน สร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ป.6 หมวดสุขภาพกายและจิต	รักษาสุขภาพให้ ปลอดภัยจากโรค และสิ่งเสพติด ต่างๆ	บทละคร มีบรรณานุกรมท้าย เล่ม	หน้าปกเป็น ภาพวาดสี น้ำมัน ภาพ ประกอบเนื้อ หาเป็นภาพ วาดมี 7 สี ได้แก่ ชาว ดำ น้ำตาล เขียว เหลือง ฟ้า ชมพู
	หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2521 นี้จึงมุ่งให้ประชาชนรู้จักปรับ	5. หนังสือเรียน สร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ชั้น ป.6 หมวด มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม	สิ่งแวดล้อมรอบๆ ตัว ทรัพยากร ธรรมชาติ การ สื่อสาร คมนาคม การขนส่ง ไฟฟ้า วันสำคัญทาง	บทละคร มีบรรณานุกรมท้าย เล่ม	หน้าปกเป็น ภาพถ่ายสี น้ำมัน ภาพ ประกอบเนื้อ หาเป็นภาพ วาดและ

ตารางที่ 3 (ต่อ)

หนังสือแต่ละ ช่วงเวลา	หลักสูตร เนื้อหา	หนังสือเรียน	เนื้อหา	วิธีการ เรียบเรียง	รูปเล่ม
	ตัวให้เข้ากับสภาพที่ กำลัง เปลี่ยนแปลง ไป เพื่อจะ ได้อยู่ในสังคม ได้อย่างมีความสุข	6. หนังสือเรียน สร้างเสริมประ สภการณ์ชีวิต ชั้น ป.6 หมวด บ้านเมืองของ เราและประ - เทศเพื่อนบ้าน	ศาสนา ประวัติความเป็น มาของประเทศ ไทยในกรุงรัตน โกสินทร์ ประ - เทศเพื่อนบ้าน	บทละคร ร้อยแก้ว อธิบายความ บทเรียนสำเร็จรูป มีบรรณานุกรมท้าย เล่ม	ภาพถ่ายสี ตลอดเล่ม ภาพหน้าปก เป็นภาพถ่าย พิมพ์สีสี่อับ มัน ภาพประ กอบเนื้อหา เป็นภาพวาด มี 3 สี คือ สีคา ขาว และ เขียว ส่วนภาพถ่าย เป็นภาพ ขาวดำ
		7. หนังสือเรียน สร้างเสริมประ สภการณ์ชีวิต หมวดเศรษฐกิจ และการทำมา หากิน	การประกอบ อาชีพต่างๆที่เป็น อาชีพอิสระ เช่น เกษตรกรรม หัตถกรรม อุตสาหกรรม ค้าขาย อาชีพ อิสระ	บทละคร มีบรรณานุกรมท้าย เล่ม	ภาพหน้าปก เป็นภาพถ่าย สีสี่อับมัน ประกอบเนื้อ หาเป็นภาพ ถ่าย ภาพ วาดสี

ลักษณะ เนื้อหาในหนังสือในช่วง 3 (พ.ศ. 2521-2534) จะพัฒนาการไปตามหลักสูตร เหมือนกับหนังสือเรียนในช่วงแรกและช่วงสอง กล่าวคือจุดมุ่งหมายของหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 จะมุ่งเน้นให้ประชาชนประกอบอาชีพอิสระ และการปรับตัวให้เข้ากับสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงไป เนื้อหาในหนังสือเรียนก็จะ เป็นเรื่องเกี่ยวกับอาชีพต่าง ๆ โดยเนื้อหาในหนังสือเรียนทุกชั้นจะมีเรื่องการประกอบอาชีพต่าง ๆ และ เนื้อหาการระมัดระวังตนเองให้ปลอดภัยจากโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ

ในด้านวิธีการเรียบเรียง จะเริ่มกลับไปเรียบเรียงเหมือนในช่วงแรก (พ.ศ. 2458-2498) คือเรียบเรียงแบบทละคร โดยทุกเล่มจะ เรียบเรียง เป็นบทละคร แต่มีอยู่เพียง เล่มเดียว ที่เรียบเรียงแบบหลากหลาย คือเรียบเรียงแบบทละคร แบบร้อยแก้วอธิบายความแบบเรียนสำเร็จรูป

นอกจากนี้ในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตในชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 จะมีบรรณานุกรมท้ายเล่ม เพื่อสะดวกแก่ครูและนักเรียนที่จะศึกษาค้นคว้าต่อไป

ในด้านรูปเล่มนั้น นับว่าพัฒนาการไปมาก กล่าวคือจะพิมพ์หน้าปกหนังสือเรียนเป็น 4 สี และอามัน ภาพประกอบหน้าปกจะมีทั้งภาพวาด ภาพถ่ายสี ส่วนภาพประกอบในเนื้อหาจะมี ทั้งภาพถ่าย ภาพวาดสีและขาวดำ นอกจากนี้ยังมีสีอื่น ๆ ที่แตกต่างไปจากช่วงแรก (พ.ศ. 2458-2498) และช่วงสอง (พ.ศ. 2503-2520) คือในช่วงสาม (พ.ศ. 2521-2534) จะมีการใช้สีชมพู เขียว ฟ้ำ น้ำตาล เหลือง เป็นต้น

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 นั้นภาพประกอบจะเป็นภาพขาวดำ ส่วนประถมศึกษาตอนปลายจะ เป็นภาพสี ซึ่งตามหลักจิตวิทยาแล้วในชั้นเด็กประถมศึกษาตอนต้นควรมีสีฉ่ำเพื่อสร้างความสนใจของเด็กมากกว่าภาพขาวดำ